



Altay Topulukları Dil ve Kültürleri
Uygulama ve Araştırma Merkezi



Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür
Kurumu



UNESCO
Türkiye
Millî Komisyonu



Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve
Kültür Kurumu

Yunus Emre'nin
Vefatının 700.
Yıl Dönümü (1241-1321)
UNESCO İşbirliğiyle Anılması



ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU



ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU
(24-27 MAYIS 2021)

ONUR KURULU

Pamukkale Üniversitesi Altay Toplulukları Dil ve Kültürleri Uygulama ve Araştırma Merkezi
Müdürü Prof. Dr. Nergis BİRAY

Türkiye Pamukkale Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmet KUTLUHAN

Azerbaycan Diller Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kamal ABDULLA

Özbekistan Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O'zbek Tili va Adabiyoti Universiteti
Rektörü Prof. Dr. Shuhrat SAMARİDDİNOVİCH SİROJİDDİNOV

Özbekistan Buhara Devlet Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Obidjon KHAMİDOV KHAFİZOVİCH

Özbekistan Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Rustam IBRAGİMOVİCH
HALMURADOV

Özbekistan Semerkant İpek Yolu Uluslararası Turizm Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Aziz
ABDUKAHAROVİCH ABDUHAKİMOV

Kazakistan Innovatsiyalık Gumanitarlık Zan Universiteti Prof. Dr. Şyryn ASILHANKIZI
KURMANBAYEVA

Kazakistan Semey Şekərım Universiteti Prof. Dr. Bavırjan AMANGELDİYEVIÇ ERDEMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN

Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Azerbaycan Milli Elmlər Akademiyası 1.Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu Müdürü Prof. Dr. Möhsün
NAĞİSOYLU

Avrasya Yazarlar Birliği Başkanı Doç. Dr. Yakup ÖMEROĞLU

UNESCO Türkiye Milli komisyonu Başkanı Prof. Dr. Öcal OĞUZ

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Kamal ABDULLA Azerbaycan

Prof. Dr. Nurboy ABDULHAKİMOVİCH JABBOROV Özbekistan

Prof. Dr. Abdumurod TİLAVOV Özbekistan

Prof. Dr. Fatma AÇIK Türkiye

Prof. Dr. Ferhat AĞIRMAN Türkiye

Prof. Dr. Ercan ALKAYA Türkiye

Prof. Dr. Bakıt ATANTA EVA Kazakistan

Prof. Dr. Bülent BAYRAM Kazakistan

Prof. Dr. Napil BAZILHANULI Kazakistan

Prof. Dr. Kamil BEŞİROV Azerbaycan

Prof. Dr. Nergis BİRAY Türkiye

Prof. Dr. Baxtiyor BO'RONOVİCH ABDUSHUKUROV Özbekistan

Prof. Dr. Ahmet BURAN Türkiye
Prof. Dr. Güلزura CUMAKUNOVA Türkiye
Prof. Dr. İsmet ÇETİN Türkiye
Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN Türkiye
Prof. Dr. Bejtullah DEMIRI Makedonya
Prof. Dr. İbrahim DİLEK Türkiye
Prof. Dr. Mitat DURMUŞ Türkiye
Prof. Dr. Ali DUYNAMAZ Türkiye
Prof. Dr. Cebbar Mehmed GÖKLENOV Türkmenistan
Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV Özbekistan
Prof. Dr. Erkin EMET Türkiye
Prof. Dr. Güljanat KURMANGALİYEVA ERCİLASUN Türkiye
Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN Türkiye
Prof. Dr. Melek ERDEM Türkiye
Prof. Dr. Bavırjan AMANGELDİYEVIÇ ERDEMBEKOV Kazakistan
Prof. Dr. Fevzi ERSOY Türkiye
Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY Türkiye
Prof. Dr. Jabbor EŞONKUL Özbekistan
Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ Türkiye
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ Türkiye
Prof. Dr. Fikri GÜL Türkiye
Prof. Dr. Ayşe İLKER Türkiye
Prof. Dr. Muhtar İMANOV Azerbaycan
Prof. Dr. Nodirbek IMOMQO‘ZİYEVIÇ JO‘RAQO‘ZİYEV Özbekistan
Prof. Dr. Abror JURAEV Özbekistan
Prof. Dr. Şuayıp KARAKAŞ Türkiye
Prof. Dr. İsmayıl KAZIMOV Azerbaycan
Prof. Dr. İbrahim KISAÇ Türkiye
Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU Türkiye
Prof. Dr. Kadırali KONKOBAYEV Kırgızistan
Prof. Dr. Abdullah KÖK Türkiye
Prof. Dr. Lindita Xhanari LATİFİ Arnavutluk
Prof. Dr. Zekiya MAMUDOVA Ukrayna
Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV Özbekistan
Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNOV Özbekistan

Prof. Dr. Mhsn NAĞISOYLU Azerbaycan
Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT_Trkiye
Prof. Dr. M. Vefa NALBANT Türkiye
Prof. Dr. Bahodir NURMETOVCH KARMOV Özbekistan
Prof. Dr. Darmonoy RAYEVA Özbekistan
Prof. Dr. Abdulla O'ZBEKOVCH ULUG'OV Özbekistan
Prof. Dr. Azamat PARDAYEV Özbekistan
Prof. Dr. Shynar BOTAYQIZI SETOVA Kazakistan
Prof. Dr. Kire SHARLAMANOVA Makedonya
Prof. Dr. Funda TOPRAK Türkiye
Prof. Dr. Aitmuhamet TURUSHEV Kazakistan
Prof. Dr. Ali YAKICI Türkiye
Prof. Dr. Naciye ATA YILDIZ Türkiye
Prof. Dr. Zuhale YÜKSEL Türkiye
Prof. Dr. Krat ZORLU Türkiye
DoÇ. Dr. Karlığa ADLHANKIZI AVBEKR Kazakistan
DoÇ. Dr. Cemile KINACI BARAN Türkiye
DoÇ. Dr. Murat BAYRAM Türkiye
DoÇ. Dr. Şener BLALL Makedonya
DoÇ. Dr. Kalamkas BOLATQIZI BOLATOVA Kazakistan
DoÇ. Dr. Aydan HANDAN Azerbaycan
DoÇ. Dr. Ayhan ĖELKBAY Türkiye
DoÇ. Dr. Aysun DEMREZ Türkiye
DoÇ. Dr. Husniddin EŐONQULOV Özbekistan
DoÇ. Dr. Emine GANIYEVA Ukrayna
DoÇ. Dr. Şebnem HESEN GARBOVA Azerbaycan
DoÇ. Dr. TolĖa GÖK Krgzistan Türkiye
DoÇ. Dr. Sinan GÜZEL Türkiye
DoÇ. Dr. Emin IDRIZ Makedonya
DoÇ. Dr. Seyhan Murtezani BRAHM Makedonya
DoÇ. Dr. ElĖin BRAHMOV Azerbaycan
DoÇ. Dr. OĞuzhan KARABURGU Türkiye
DoÇ. Dr. Obidjon KARMOV Özbekistan
DoÇ. Dr. Elvira LATFOVA Azerbaycan
DoÇ. Dr. Gatibe MAHMUDOVA Azerbaycan
DoÇ. Dr. Arafat MAMYRBEKOV Kazakistan

Doç. Dr. Bakıt MURZARAYIMOV Kırgızistan
Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN Türkiye
Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER Türkiye
Doç. Dr. Dilshod RACABOV Özbekistan
Doç. Dr. Burul SAGINBAYEVA Kırgızistan
Doç. Dr. Erkan SALAN Türkiye
Doç. Dr. Berdi SARIYEV Türkiye
Doç. Dr. Sezen SEYFULLAH Makedonya
Doç. Dr. Kyralai TOLEBAYEVA Kazakistan
Doç. Dr. Törali KIDIR Kazakistan
Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN Türkiye
Doç. Dr. Veli Savaş YELOK Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aysel BAYTOK Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi DEMİREL Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL Türkiye
Dr. Öğrt. Üyesi İsmail Turan KALLİMCİ Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yasin KAYA Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN Türkiye
Dr. Öğrt. Üyesi Zhazira OTYZBAY Türkiye
Dr. Öğrt. Üyesi Selcen SAĞLIK ŞAHİN Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN Türkiye
Dr. Cıldız ALİMOVA Kırgızistan
Dr. Ulanbek ALİMOV Kırgızistan
Dr. Assem KASSYMOVA Kazakistan
Dr. Esra Gül KESKİN Türkiye
Dr. Kaliya KULALIYEVA Kırgızistan
Dr. Şumkar MASİRALİYEV Kırgızistan
Dr. Ronila RO'ZMONOVA Özbekistan

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Nergis BİRAY Türkiye
Prof. Dr. M. Vefa NALBANT Türkiye
Prof. Dr. Yahya TÜLEK Türkiye
Prof. Dr. Abdulvahap ÖZCAN Türkiye
Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT Türkiye
Prof. Dr. Muhtor GAFAROVİCH NASİROV Özbekistan

Prof. Dr. Abror JURAEV Özbekistan
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV Özbekistan
Prof. Dr. Azamat PARDAYEV Özbekistan
Doç. Dr. Elçin İBRAHİMOV Azerbaycan
Doç. Dr. Murat BAYRAM Türkiye
Doç. Dr. Arafat MAMYRBEKOV Kazakistan
Doç. Dr. Karlığaş ÄVBEKİR Kazakistan
Doç. Dr. Tolga GÖK Kırgızistan
Assoc. Prof. Dr. Şener BILALLI Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL Türkiye
Dr. Assem KASSYMOVA Kazakistan
Uzm. Öğr. Gör. Sabahat BOZOROVA Özbekistan
Öğrt. Gör. Mehmet YALÇIN Türkiye
Öğrt. Gör. Ahmet ÇETİN Türkiye

SEKRETERYA

Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL
Arş. Gör. Süveyda ŞAHİN
Uzm. Saadet Sena KARAMAN
Samet ÖNDER
Emre TUNÇKIN

KATILAN ÜNİVERSİTE VE KURULUŞLAR

Türkiye Denizli Pamukkale Üniversitesi
Türkiye Denizli Pamukkale Üniversitesi Altay Toplulukları ve Kültürleri Uygulama ve Araştırma Merkezi
Türkiye Denizli Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu
Türkiye Denizli Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Azerbaycan Diller Üniversitesi
Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası- 1. Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu
Özbekistan Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O'zbek Tili va Adabiyoti Universiteti
Özbekistan Semerkant Devlet Üniversitesi
Özbekistan Buhara Devlet Üniversitesi
Özbekistan Semerkant İpek Yolu Uluslararası Turizm Üniversitesi
Kazakistan Innovatsiyalık Gumanitarlık Zan Universiteti
Kazakistan Semey Şəkərim Universiteti

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Uluslararası Balkan Üniversitesi
Avrasya Yazarlar Birliği Başkanı
UNESCO Türkiye Milli Komisyonu

SEMPOZYUM PROGRAMI

24.05.2021

	<u>A OTURUMU</u>	<u>B OTURUMU</u>
09.00-13.00	AÇILIŞ KONUŞMALARI	
14.30-16.00	KARABAĞ OTURUMU	URUMÇI OTURUMU
16.00-17.30	KOSOVA OTURUMU	TEBRİZ OTURUMU
17.30-19.00	KERKÜK OTURUMU	TÜRKMENDAĞI OTURUMU

25.05.2021

	<u>A OTURUMU</u>	<u>B OTURUMU</u>	<u>C OTURUMU</u>
09.00-10.30	KIRIM OTURUMU	ANKARA OTURUMU	-
10.30-12.00	ÜSKÜP OTURUMU	BAKÜ OTURUMU	MERV OTURUMU
13.00-14.30	BUDAPEŞTE OTURUMU	AŞKABAT OTURUMU	SARAYBOSNA OTURUMU
14.30-16.00	KIRCAALI OTURUMU	SELANİK OTURUMU	
16.00-17.30	MUSUL OTURUMU		
17.30-19.00	ŞUŞA OTURUMU		

26.05.2021

	<u>A OTURUMU</u>	<u>B OTURUMU</u>
09.00-10.30	TAŞKENT OTURUMU	LEFKOŞA OTURUMU
10.30-12.00	NUR-SULTAN OTURUMU	BUHARA OTURUMU
13.00-14.30	BİŞKEK OTURUMU	ABAKAN OTURUMU
14.30-16.00	KAZAN OTURUMU	SEMERKANT OTURUMU
16.00-17.30	KIZIL OTURUMU	

27.05.2021

	<u>A OTURUMU</u>
09.00-10.30	İSTANBUL OTURUMU
10.30-12.00	ERBİL OTURUMU
13.00-14.30	ALMATI OTURUMU
14.30-16.00	KAŞGAR OTURUMU (KAPANIŞ OTURUMU)

OTURUMLAR

24.05.2021 İ. GÜN AÇILIŞ OTURUMU

1. OTURUMU: TÜRKİSTAN AÇILIŞ OTURUMU

(TürkiyeS/KırımS: 09.00-13.00 / ArnavutlukS/MakS: 08.00-12.00/ AzerbaycanS: 10.00-14.00/ ÖzbekS: 11.00-15.00/ KazakS/ KırgızS: 12.00-16.00)

SUNUM: Dr. Öğrt. Üyesi Sema EYNEL

Pamukkale Üniversitesi Altay Toplulukları Dil ve Kùltürleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Prof. Dr. BİRAY

Pamukkale Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Ahmet KUTLUHAN

Azerbaycan Diller Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Kemal ABDULLAH

Özbekistan Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O'zbek Tili va Adabiyoti Universiteti Rektörü

Prof. Dr. Shuhrat SAMARİDDİNOVİCH SİROJİDDİNOV

Özbekistan Buhara Devlet Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Obidjon KHAMİDOV KHAFİZOVIÇH

Özbekistan Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Rustam İBRAGİMOVİCH HALMURADOV

Özbekistan Semerkant İpek Yolu Uluslararası Turizm Üniversitesi

Prof. Dr. Aziz ABDUKAHAROVİCH ABDUHAKİMOV

Kazakistan İnnovatsiyalık Gumanitarlık Zan Universiteti Rektörü

Prof. Dr. Şırım ASILHANKIZI KURMANBAEVA

Kazakistan Semey Şakerim Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Bavırjan AMANGELDİYEVIÇ ERDEMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN

Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM adına Rektör Yard. **Doç. Dr. Şener BİLALLİ**

Azerbaycan Milli İlmeler Akademisi Müdürü

Prof. Dr. Muhsin NAİF

Avrasya Yazarlar Birliği Başkanı

Doç. Dr. Yakup ÖMEROĞLU

UNESCO Türkiye Milli komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Öcal OĞUZ

24.05.2021 I. GÜN

2. OTURUM: KARABAĞ OTURUMU A

(TürkiyeS/KırımS: 14.30-16.00 / ArnavutlukS/MakS: 13.30-15.00/ AzerbaycanS: 15.30-17.00/
ÖzbekS: 16.30-18.00/ KazakS/ KırgızS: 17.30-19.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Vefa NALBANT, Dr. Assem KASSYMOVA

1. (50) Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV, Türkoloji Araştırmaları ve Türkolojideki Koordinasyon Sorunları
2. (87) Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV, S.A.Starostin'in Çağdaş Altaistik Araştırmalarına Katkısı
3. (90) Prof. Dr. Bawırjan ERDEMBEKOV, Abay Jäne Yunus Emre Şığarmaşılığındağı Ruvhaniy Ündestik
4. (100) Prof. Dr. Dilraba KUVVATOVA, Yunus Emre She'riyatı
5. (53) Doç. Dr. Elçin İBRAHİMOV, Türk Dövlət və Cəmiyyətlərində Dil Siyasəti (tarixi aspektdən)

Tartışma

5. OTURUM: URUMÇI OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 14.30-16.00 / ArnavutlukS/MakS: 13.30-15.00/ AzerbaycanS: 15.30-17.00/
ÖzbekS: 16.30-18.00/ KazakS/ KırgızS: 17.30-19.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Fatma AÇIK

1. (130) Prof. Dr. Murodqosim BOLIBEKOVICH ABDIYEV, Samarkand Viloyati O`zbek Shevalari Tasnifiga Doir
2. (141) Doç. Dr. Obidjon KARIMOV, Hozirgi O`zbek She'riyatida Badiiy Obraz Tuzilishi va Ma'nodorligi (Abdulla Oripov She'riyatı Misolida)
3. (137) Doç. Dr. Nazokat JIYANOVA ESHQUVVATOVNA, Z.M.Boburning 'Boburnoma' Asaridagi Harbiy Terminlarning Qo'llanilishiga Doir Ayrim Mulohazalar
4. (143) Dr. Ozodaxon BOLTABAYEVA, Xilvatiy Ijodida Ilm va Olimlik Fazilatları Talqini
5. (138) Okt. Mohigul FOZILOVA FARHODOVNA, "Mening O'g'rigina Bolam" Hikoyasini Qiyoslash Usuli Orqali O'rganish Xususida Ayrim Mulohazalar

Tartışma

3. OTURUM: KOSOVA OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 16.00-17.30 / ArnavutlukS/MakS: 15.00-16.30/ AzerbaycanS: 17.00-18.30/
ÖzbekS: 18.00-19.30/ KazakS/ KırgızS: 19.00-20.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Naciye ATA YILDIZ

1. (36) Prof. Dr. Sadettin Yağmur GÖMEÇ, Türk Kültüründe Renkler ve Kara Bodun'dan Ne Anlıyoruz?
2. (49) Prof. Dr. Lindita Xhanari LATİFİ, Balkan Dillerinde "Balkanik Turkizmalar"
3. (28) Prof. Dr. İsmet ÇETİN, Karizmatik Şahsiyet Olarak Yunus Emre
4. (23) Doç. Dr. Aysun DEMİREZ, Yunus Emre Divanı'nda Eksilteli Yapılar
5. (24) Doç. Dr. Veli Savaş YELOK, Millî Uyanışa Hizmet Eden Bir Gazete: Sâdâ-yı Fergana

Tartışma

6. OTURUM: TEBRİZ OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 16.00-17.30 / ArnavutlukS/MakS: 15.00-16.30/ AzerbaycanS: 17.00-18.30/
ÖzbekS: 18.00-19.30/ KazakS/ KırgızS: 19.00-20.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

1. (147) Prof. Dr. Zekiya MAMUTOVA, «DİL VE KÜLTÜR Lengüistikte ve Lingüistik Metotlarda Dil ve Kültürün Karşılıklı Bağının Meseleleri (Etnoligüistik Özellikleri)»
2. (35) Prof. Dr. Melek ERDEM, Söz -Eylem (Speech Act) Teorileri Açısından Türkmen Türkçesi
3. (38) Doç. Dr. Selcan SAĞLIK ŞAHİN, “Mahtumkulu’nun Dünyevî Aşka Yazılmış Şiirlerinde Kadın”
4. (146) Doç. Dr. Emine GANIYEVA, Kırım Tatarcasında Quşların Adlandırma Prensipleri
5. (92) Dr. Aygül JUMANOVA TÜRİKPENOVA, Kazak Dilinde Bitki İsimlerinin Sentetik veya Morfolojik Yapım Yolları

Tartışma

4. OTURUM: KERKÜK OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 17.30-19.00 / ArnavutlukS/MakS: 16.30-18.00/ AzerbaycanS: 18.30-20.00/
ÖzbekS: 19.30-21.00/ KazakS/ KırgızS: 20.30-22.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İsmet ÇETİN

1. (30) Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN, Yunus Emre’de Toprakten Yaratılış-Varoluş
2. (6) Prof. Dr. Ferhat AĞIRMAN, Yunus Emre’nin Fikirlerinde Varoluşsal Bir Yaklaşım Örneği; Tanrı, Evren ve İnsan
3. (26) Prof. Dr. Naciye ATA YILDIZ, Manas Destanında Uguz ve Kıruguz
4. (25) Doç. Dr. Cemile KINACI BARAN, Sovyet Edebiyatının Bir Karakteristiği: “Tekrardan Yazma Olgusu”
5. (34) Dr. Öğr. Ü. İsmail Turan KALLİMCİ, Kırgız Modern Edebiyatının İlk Dönem Temsilcilerinin Sovyet İdeolojisine Karşı Verdikleri Mücadeleler

Tartışma

7. OTURUM: TÜRKMENDAĞI OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 17.30-19.00 / ArnavutlukS/MakS: 16.30-18.00/ AzerbaycanS: 18.30-20.00/
ÖzbekS: 19.30-21.00/ KazakS/ KırgızS: 20.30-22.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ferhat AĞIRMAN

1. (43) Prof. Dr. Funda TOPRAK, Yunus Emre’de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)
2. (29) Prof. Dr. Fatma AÇIK, Bağımsızlık Sonrası Özbek Türkçesinde Taziye Sözleri
3. (10) Doç. Dr. Cemal BAYAK, Yunus Emre’de Eleştiri
4. (145) Dr. Nariie SEİDAMETOVA, Kırım Tatar Türkçesindeki Ses Olaylarına Artzamanlı Bakış
5. (14) Arş. Gör. Orhan BALDANE, Âşık Veysel’in “Sazıma” ve Âşık Hüseyin Cavan’ın “*danış telli sazım*” Şiirleri Örneğinde Bir Dertleşme Sembolü Olarak Saz

Tartışma

25.05.2021 2. GÜN

8. OTURUM: KIRIM OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 09.00-10.30 / ArnavutlukS/MakS: 08.00-09.30/ AzerbaycanS: 10.00-11.30/ ÖzbekS: 11.00-12.30/ KazakS/ KırgızS: 12.00-13.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ercan ALKAYA

1. (64) Prof. Dr. Shynar BOTAYQIZI SEYİTOVA, Şığıs Qazaqstan Onomastikalıq Keñistigindegi Ulttıq Negiz (Katonqarağay Avdanı Materialdarı Negizinde)
2. (86) Doç. Dr. Shahnoza ZIYAMUXAMEDOVA, O'zbek Tili Zamonaviy Axborot-Kommunikatsiya Terminlarining O'rganilishi
3. (67) Dr. Assem KASSYMOVA, Kazak ve Türkiye Türkçeleri Karşılaştırmalı Yeradbilimi (Tarihi-Linguistik İnceleme)
4. (140) Dr. Baxodir TURDIYEVICH SUYUNOV, Ayrim O'zbekça Tibbiy Terminlar Semantikasi va Etimologiyasi
5. (108) Öğr. Gör. Yulduz NUROVA, Etnolingvistikaning Vucudga Kelishi va Taraqqiyati

Tartışma

14. OTURUM: ANKARA OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 09.00-10.30 / ArnavutlukS/MakS: 08.00-09.30/ AzerbaycanS: 10.00-11.30/ ÖzbekS: 11.00-12.30/ KazakS/ KırgızS: 12.00-13.30)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Veli Savaş YELOK

1. (81) Prof. Dr. Zulxumor XOLMANOVA, “Qutadg‘u Bilig” va “Boburnoma”dagi Mushtarak Leksemalar Tahlili
2. (66) Doç. Dr. Kalamkas BOLATQIZI BOLATOVA, 19. Ğasırdın II. Jartısındağı Şığıs Qazaqstan Aymağındağı Bilim Berüw Jüyesinin Qalıptasuı
3. (132) Dr. Shavkatjon MAHMADIYEV, Büyük Mutafakkir Mahmud Zamaxshariy va Uning Lingvistik Merosi
4. (82) Dr. Mushtariy XOLMURADOVA, “Qutadg‘u Bilig”da Tibbiyotga Doir Tushunchalar
5. (80) Öğr. Gör. Sayyora ABDURAHMANOVA, O'zbek Tilida Matn Transliteratsiyasini Yaratish Masalasi

Tartışma

9. OTURUM: ÜSKÜP OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 10.30-12.00 / ArnavutlukS/MakS: 09.30-11.00/ AzerbaycanS: 11.30-13.00/ ÖzbekS: 12.30-14.00/ KazakS/ KırgızS: 13.30-15.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Abdullah KÖK

1. (73) Prof. Dr. Turushev AITMUHAMET, Meşhür Jüsip – Söz Qudireti
2. (74) Doç. Dr. Abdulla ULUG‘OV, Yunus Emro – İlohiy İşq Kuyçisi
3. (91) Dr. Karlığaş ADİLHANKIZI AVBEKİR, Şakerim Kudayberdiulı Şığarmaşılığındağı Kongenialdıq Meseleleri («Jan», «Ten» Kategoriyaları Jane «Jar» Sıypati

4. (104) Dr. Rana RAJABOVA, O'zbek Bolalar Adabiyotida Folklor Janrlari Stilizatsiyasi Asoslari

5. (85) Uzm. Nasiba BOZOROVA, Yunus Emro iloxiyalarida Kõngil Tasvirlari

Tartışma

15. OTURUM: BAKÜ OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 10.30-12.00 / ArnavutlukS/MakS: 09.30-11.00/ AzerbaycanS: 11.30-13.00/ ÖzbekS: 12.30-14.00/ KazakS/ KırgızS: 13.30-15.00)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Aysun DEMİREZ, Dr. Muhiddinova Badia MUSLIHIDDINOVA

1. (98) Prof. Dr. Darmonoy O'RAYEVA, O'zbek Folklorida Çoy Talqini

2. (97) Doç. Dr. Hüsniddin EŞONKULOV, Ahmet Yesevi'nin Hikmetlerindeki Aşk Konusunun İrfani Anlamı

3. (76) Doç. Dr. Shermuhammad AMONOV, Şair Dilafgor Şiirlerinin Özellikleri

4. (129) Dr. Roxila USMANOVNA RO'ZMONOVA, Alişer Navoiy İjodiy Merosi Va Poetik Uslubining Türkiyada O'rganilişi

5. (144) Öğr. Gör. İbodot BOZOROVA, Mag. İroda ŞODİYEVA, Alişer Navoiyning Kanoat Xaqidagi Qaraşlari

Tartışma

18. OTURUM: MERV OTURUMU (C)

(TürkiyeS/KırımS: 10.30-12.00 / ArnavutlukS/MakS: 09.30-11.00/ AzerbaycanS: 11.30-13.00/ ÖzbekS: 12.30-14.00/ KazakS/ KırgızS: 13.30-15.00)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Sebahattin KARAMAN, Doç. Dr. Murat BAYRAM

1. (9) Doç. Dr. Murat BAYRAM, Dr. Öğr. Ü. Ümmühan BAYRAM, Dr. Öğr. Ü. Semih ARICI, Türk Dünyasında Turizm Örgütlenme Yapılarının ve Politikalarının Değerlendirilmesi

2. (70) Dr. Aydın KAİRBEKULY, Doç. Dr. Arafat MECİTULI MAMIRBEKOV, Qzaqstandağı Transport Salasının Qalıptasuvi Men Damuw Tariyhi

3. (18) Öğr. Gör. Veli Ulaş ASMAİLİ, Öğr. Gör. Elvan ESER, Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) Pandemi Sürecinin Medikal Turizm Üzerine Etkileri

4. (21) Öğr. Gör. Mehmet Tahir DURSUN, Öğr. Gör. Mehmet YALÇIN, Yunus Emre: İnanç ve Turizm Kültür Rotası

5. (19) Öğr. Gör. Ahmet ÇETİN, Prof. Dr. Hasan Hüseyin SOYBALI, Turizm Fakültesi Öğrencilerinin Turist Rehberliğinde Uzmanlaşma ve Uzmanlık Alan İhtiyaçlarına Yönelik Değerlendirmeleri

Tartışma

10. OTURUM: BUDAPEŞTE OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 13.00-14.30 / ArnavutlukS/MakS: 12.00-13.30/ AzerbaycanS: 14.00-15.30/ ÖzbekS: 15.00-16.30/ KazakS/ KırgızS: 16.00-17.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Melek ERDEM, Dr. Nariie SEİDAMETOVA

1. (79) Prof. Dr. Nurbay CABBAROV, Ali Şir Nevai Eserlerinde Fütüvvet Gayesinin Edebi Yorumu

2. (75) Doç. Dr. Abdumurod TILAVOV, Özbekistan'da Yunus Emre Çalışmaları

3. (107) Doç. Dr. Şoxsanam ĞAYBULLOEVNA DAVRONOVA, İstiklol Davri O'zbek Romanlarida Ruxiyat Tasviri
4. (139) Dr. Zulayho RAHMONOVA, Yunus Emro İloxiylarida Murşid Obrazi (Yunus Emro Anjumani)
5. (77) Öğr. Gör. Sabohat BOZOROVA, "Ot" Komponentli Maqollar Tasnifi

Tartışma

16. OTURUM: AŞKABAT OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 13.00-14.30 / ArnavutlukS/MakS: 12.00-13.30/ AzerbaycanS: 14.00-15.30/ ÖzbekS: 15.00-16.30/ KazakS/ KırgızS: 16.00-17.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV, Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL

1. (127) Prof. Dr. Azamat BAKHRONOVICH PARDAYEV, O'zbek Tilidagi Nutqni Jonlantiruvchi Birliklarning Diskursiv Xususiyatlari Haqida
2. (116) Doç. Dr. Bibish JO'RAYEVA, Mag. Hulkarbegim UBAYDOVA, Antonim Komponentlar Ishtirok Etgan O'zbek Xalq Maqollari
3. (103) Doç. Dr. Zilola AMONOVA QODIROVNA, Yunus Emro Ijodi va "İlmul Huruf" Tushunchasi
4. (123) Öğr.Gör.Dr. Kaliya KULALİYEVA, "Manas" Eposundagi Altay, Altay-Too Toponimleri
5. (121) Öğr. Gör. Rahat ASKAROVA, Kırgızların Dünya Görüşünde Organ Adları

Tartışma

19. OTURUM: SARAYBOSNA OTURUMU (C)

(TürkiyeS/KırımS: 13.00-14.30 / ArnavutlukS/MakS: 12.00-13.30/ AzerbaycanS: 14.00-15.30/ ÖzbekS: 15.00-16.30/ KazakS/ KırgızS: 16.00-17.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hasan Hüseyin SOYBALI, Dr. Öğr. Üyesi Semih ARICI

1. (119) Doç. Dr. Tolga GÖK, Demografik Farklılıklar Açısından Kültürel Miras Bilinirlik ve Deneyimleme Algısının İncelenmesi: KTMU Örneği
2. (125) Dr. Aynur BAĞİRLİ, Qarabağ Regionun Sosial-İqtisadi İnkişafının Təmin Edilməsi İlə Əldə Olunacaq Mühüm Nəticələr
3. (20) Öğr. Gör. Mehmet YALÇIN, Doç. Dr. Sebahattin KARAMAN, Havayolu İşletmelerinin Bebek Dostu Uygulamaları
4. (17) Öğr. Gör. Elvan ESER, Turizm Fakültelerinin Turist Rehberliği Bölümlerinde Verilen Tarih Eğitiminin Akademik Yeterliliğinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma
5. (39) Arş. Gör. Mehmet BOYRAZ, Otellerde Enerji, Su ve Atık Yönetimi Verilerinin Çevresel Açından İncelenmesi

Tartışma

11. OTURUM: KIRCAALİ OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 14.30-16.00 / ArnavutlukS/MakS: 13.30-15.00/ AzerbaycanS: 15.30-17.00/ ÖzbekS: 16.30-18.00/ KazakS/ KırgızS: 17.30-19.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mitat DURMUŞ

1. (52) Prof. Dr. Kamil BEŞİROV, Qazi Bürhanəddinin Şeir Dilində Feil

2. (88) Doç. Dr. Seyhan Murtezani İBRAHİMİ, İlhami Emin'in *Yürüyen Duvar* Romanında Tasavvuf ve Melamilik Algısı
3. (51) Doç. Dr. Elvira LATİFOVA, Türk Dünyası'nın Tarihsel Bir Bileşeni Olarak Eski ve Ortaçağ Kafkasyası
4. (89) Dr. Öğr. Ü. Refide ŞAİNİ, "Sesler" Dergisinde Yayınlanan Yunus Emre Şiirleri Üzere Tematik Bir İnceleme
5. (59) Arş. Gör. İmanyar GULİYEV, "Codex Cumanicus"da Çoxmənalı Sözlər

Tartışma

17. OTURUM: SELANİK OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 14.30-16.00 / ArnavutlukS/MakS: 13.30-15.00/ AzerbaycanS: 15.30-17.00/ ÖzbekS: 16.30-18.00/ KazakS/ KırgızS: 17.30-19.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nergis BİRAY, Dr. Öğr. Üyesi Ezgi DEMİREL

1. (16) Doç. Dr. Feyza TOKAT, Tezkire-i Şeyh Safi'de Çok Şekilli Kelimeler
2. (11) Dr. Öğr. Ü. Aysel BAYTOK, Kırgızistan'da Alfabe Meselesi
3. (62) Arş. Gör. Lale RESULOVA, "Codex Cumanicus"un Azerbaycanda Öyrənilməsi
4. (126) Mehriban SƏMƏDQIZI ALLAHQULUYEVA, S.Səxavətin "Nekroloq" Romanı Sosial-Psixoloji və Mənəvi-Əxlaqi Dəyərlər Kontekstində
5. (136) Sh. Sh. NIZOMOVA, Suv və Olovga Aloqador Tabiat Hodisaları Talqini

Tartışma

12. OTURUM: MUSUL OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 16.00-17.30 / ArnavutlukS/MakS: 15.00-16.30/ AzerbaycanS: 17.00-18.30/ ÖzbekS: 18.00-19.30/ KazakS/ KırgızS: 19.00-20.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali DUYMAZ

1. (45) Prof. Dr. Ercan ALKAYA, Doç. Dr. Zoya KİRİLLOVA, Kreşin Tatar Ağızlarının Tatar Türkçesi İçindeki Yeri ve Karakteristik Dil Özellikleri
2. (46) Prof. Dr. Abdullah KÖK, Dr. Özge EKER, Türkistân'dan Anadolu'ya Pir-i Türkistan'dan Yunus'a "Söz"leşmek
3. (55) Doç. Dr. Şebnem HESENLİ-GARİBOVA, Türk dillerinde fiil terkipleri ve cümle yapısının tarihi gelişimi
4. (56) Doç. Dr. Gatibe MAHMUDOVA, Çağdaş Dönemde Türk Dillerinde Kelime Türetimine Bir Bakış
5. (61) Arş. Gör. Dilbər CAMALİ, Eski Türkçede Kadim Edatlar

Tartışma

13. OTURUM: ŞUŞA OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 17.30-19.00 / ArnavutlukS/MakS: 16.30-18.00/ AzerbaycanS: 18.30-20.00/ ÖzbekS: 19.30-21.00/ KazakS/ KırgızS: 20.30-22.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Güljanat KURMANGALİYEVA ERCİLASUN

1. (32) Dr. Abdurrahman GÜZEL, Yunus Emre ve 90.000 Kalam

2. (27) Prof. Dr. Ali YAKICI, Eserlerinin Kültürel Temelleri ve Türkçesiyle Türk Dünyasının Ortak İnsan Hazinesi: Yunus Emre
3. (31) Prof. Dr. Ali DUYMAZ, Göçebe Düşünmek ve Yersiz Yurtsuz Yunus Emre
4. (37) Doç. Dr. Berdi SARIYEV, Yunus Emre Türkmen Okullarında
5. 1) Prof. Dr. Nergis BİRAY, Arş. Gör. Süveyda ŞAHİN, Yunus Emre ve Baberahim Meşreb'in Şiirlerinde "Gönül" Kavramı

Tartışma

26.05.2021 3. GÜN

20. OTURUM: TAŞKENT OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 09.00-10.30 / ArnavutlukS/MakS: 08.00-09.30/ AzerbaycanS: 10.00-11.30/ ÖzbekS: 11.00-12.30/ KazakS/ KırgızS: 12.00-13.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hasan KARA, Dr. Öğr. Üyesi Zhazira OTYZBAY

- 1.(128) Prof. Dr. Ibodulla MIRZAYEV, Akademik E.E. Bertelsning "Navoiy va Attor" Risolasi Haqida
2. (83) Doç. Dr. Dilnavoz YUSUPOVA, Mag. Orifjon OLIMJANOV, Alisher Navoiy "Xamsa"sining Usmonli Turk Adabiyotiga Ta'siri
3. (96) Doç. Dr. Törelı KIDIR, Jünis Emire jane Ğaşıqtıq Alem
4. (71) Uzm. Maksat MURATBEKULI ZHANİBEK, Kenestin Atom Bombası Arkadan Altayga Deyin
5. (69) Uzm. Zhansaya TLEMİSSOVA, Qazaq Dalasın Zerttegen Nemis Ğalımdarı

Tartışma

25. OTURUM: LEFKOŞA OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 09.00-10.30 / ArnavutlukS/MakS: 08.00-09.30/ AzerbaycanS: 10.00-11.30/ ÖzbekS: 11.00-12.30/ KazakS/ KırgızS: 12.00-13.30)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Berdi SARIYEV, Dr. Öğr. Üyesi Aysel BAYTOK

1. (111) Doç. Dr. Bibish MUHSINOVNA JO'RAYEVA, Öğr. Gör. Lobar MAXMUTOVNA MUSTAFOYEVA, Uy-Ro'zg'or Buyumlari Nomi Asosida Shakllangan Rus va O'zbek Xalq Paremalarining Qiyosiy Tahlili
2. (115) Doç. Dr. Shavkat AHMADOVICH HAYTOV, Alisher Navoiy "Holot"Lari Va Komil Inson Muammosi
3. (57) Dr. Turan HÜSEYNOVA, Yunus Emre Divanı'nda Birleşik Cümle Yapıları
4. (114) Öğr. Gör. Ro'zigul QODIROVA, No'mon Rahimjonov – Shershunos olim
5. (84) Uzm. Qizlarxon BOLTAYEVA, Alisher Navoiy Asarlarida "Qalb Muolajasi"ning Badiiy Talqini

Tartışma

21. OTURUM: NUR SULTAN OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 10.30-12.00 / ArnavutlukS/MakS: 09.30-11.00/ AzerbaycanS: 11.30-13.00/ ÖzbekS: 12.30-14.00/ KazakS/ KırgızS: 13.30-15.00)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Cemile KINACI BARAN

1. (68) Doç.Dr. Arafat MAMYRBEKOV, Kupiya Kala Kurçatov: Keşegisi, Bügingisi, Erteji

2. (72) Doç. Dr. Aigul SERİKKANOVNA ADİL BAYEVA, 19. Ğasırđıñ Soğı Men 20. Ğasırđıñ Basındağı Şığıs Qazaqstan Qalalarında Mädeniyet Pen Bilimniñ Damuwı

3. (94) Dr. Baktıgul AYDAPKELEVNA ABDIXANOVA, Qazaq Xalqınıñ Ulttıq Mädeniyetinen Aqparat Beretin Qazirgi Qoldanıstağı İlki Mätinder

4. (93) Dr. İsbek BERİKHAN, “Türkşildik” Uđımınıñ İdentifikatsiyası men Etnogenezi

5. (95) Uzm. Tursın ŞANBAY, Alihan Bökeyhannıñ Sayasiy Pelsepesi

Tartısma

26. OTURUM: BUHARA OTURUMU(B)

(TürkiyeS/KırımS: 10.30-12.00 / ArnavutlukS/MakS: 09.30-11.00/ AzerbaycanS: 11.30-13.00/ ÖzbekS: 12.30-14.00/ KazakS/ KırgızS: 13.30-15.00)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Elçin İBRAHİMOV

1. (109) Prof. Dr. Yoqub SAİDOV, Mag. Dildora SALİMOVA, Alisher Navoiy Badiiy Asarlari (“Farhod va Shirin” Dostoni)da Antonomaziyalarning Lingvopoetik Xususiyatlari Tahlili

2. (142) Doç. Dr. Obidjon KARIMOV, Naima ERGASHEVA, Durdonaxon DADAJANOVA, Abdulla Oripov – Insoniy Tuyg’ular Kuychisi

3. (112) Doç. Dr. Bibish MUHSINOVNA JO’RAYEVA, Mag. Amira O’LMAS QIZI AMINOVA, O’zbek Xalq Paremlarida Şaxs Xarakterini Tavsiylovchi Salbiy Bahó

4. (105) Uzm. Nasima SAIDBURXONOVNA QODIROVA, Adabiyotshunoslikda İlmiy-Adabiy Tafakkur va Uslubning Nazariy Masalalari

5. (78) Öğr. Gör. Musulmon NAMOZ, She’riyatning Jon Tomirini Izlab

Tartısma

22. OTURUM: BİŞKEK OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 13.00-14.30 / ArnavutlukS/MakS: 12.00-13.30/ AzerbaycanS: 14.00-15.30/ ÖzbekS: 15.00-16.30/ KazakS/ KırgızS: 16.00-17.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Fikri GÜL, Öğr. Gör. Sabohat BOZOROVA

1. (134) Prof. Dr. Usmon URALOVICH QOBILOV, Alisher Navoiyning “Navadir ün-nihoya” Devonida İso Masix Obrazi Talqini

2. (101) Doç. Dr. Mağrifat RACABOVA, Alişer Navoiy İjodida Tuş Motivining Badiiy Talqini

3. (135) Doç. Dr. Nazmiya MUSLİXİDDİNOVNA MUXITDINOVA, 18-19. Asr O’zbek Şe’riyatida İrfoniy Mavzularning Badiiy Talqini (Mirhasan Sadoiy Va Muhammad G’oziy Devonlari Misolida)

4. (122) Öğr.Gör.Dr. Cıldız ALİMOVA, Kırgız Kültüründe Çocukla İlgili Atasözleri

5. (124) Öğr.Gör.Dr. Ulanbek ALİMOV, Kökbörü Oyununda Söylenen Dilek-Dualar

Tartısma

27. OTURUM: ABAKAN OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 13.00-14.30 / ArnavutlukS/MakS: 12.00-13.30/ AzerbaycanS: 14.00-15.30/ ÖzbekS: 15.00-16.30/ KazakS/ KırgızS: 16.00-17.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT

1. (102) Doç. Dr. Nazzora JO'RAEVNA BEKOVA, Tatabbu' – Yangi Ijodiy Maydon
2. (99) Doç. Dr. Dilshod RACABOV, O'zbek Xalq Qo'siqlarining İjro Kompozitsiyasi
3. (110) Uzm. Sunnat MAMANAZAROV, Doç. Dr. Bibish JO'REYEVA, Hadislar Asosida Şakllangan O'zbek Xalq Paremalari
4. (117) Öğr. Gör. Maftuna JAMŞİDOVNA SHARİPOVA, "Qo'y" LMG'i Asosida Şakllangan O'zbek Xalq Maqollarida Variantlilik
5. (106) Öğretmen Azimjon HAMİDOV, Alişer Navoiyning "Yor Tutar Ko'nglimda..." Gazalining Şoir Devonlaridagi Matniy Tafovutlari

Tartışma

23. OTURUM: KAZAN OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 14.30-16.00 / ArnavutlukS/MakS: 13.30-15.00/ AzerbaycanS: 15.30-17.00/ ÖzbekS: 16.30-18.00/ KazakS/ KırgızS: 17.30-19.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ

1. (54) Doç. Dr. Aydan HANDAN, Ziya Gökalp'ın Şiir Sanat
2. (131) Dr. Badia MUSLIHIDDINOVNA MUHİDDİNOVA, Sayidahmad Vasliy Samarqandiy ijadida Irfoniy G'oyalar Talqini
3. (47) Dr. Öğr. Ü. Shurubu KAYHAN, Kumandılar Türklerinin Halk Kültürü Unsurları
4. (58) Dr. Ofeliya BABAYEVA, Sezai Karakoç Türk Dilinin Təəssübkeşi Kimi
5. (118) Öğr. Gör. Rahima YARASHEVA, O'zbek Xalq Maqollarida "Ayol" Konseptining Pragmatik Tahlili

Tartışma

28. OTURUM: SEMERKANT OTURUMU (B)

(TürkiyeS/KırımS: 14.30-16.00 / ArnavutlukS/MakS: 13.30-15.00/ AzerbaycanS: 15.30-17.00/ ÖzbekS: 16.30-18.00/ KazakS/ KırgızS: 17.30-19.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali YAKICI

1. (5) Prof. Dr. Bedri SARICA, Tarihi Türkiye Türkçesinin Doğuşu
2. (4) Prof. Dr. Fikri GÜL, Yunus Emre'nin Diliyle Felsefe Yapmak Olanaklı mıdır?
3. (42) Doç. Dr. Erkan SALAN, *Yûnus Emre Dîvânı*'na Ait Nüşhaların Tarihlendirilmesinde Kullanılabilecek Bazı Fonetik Ölçütler
5. (33) Dr. Öğr. Ü. Gülsine UZUN, Kırgız Türkçesinde Kadın ile İlgili Söz Varlığı Üzerine Bir Tasnif
4. (60) Arş. Gör. Gülnar İSMAYILOVA, XIII-XIV Yüzcilliklərdə Yaranan Divan Ədəbiyyatı Nümunələrinin Leksik-Semantik Səciyyəsi

Tartışma

24. OTURUM: KIZIL OTURUMU (A)

(TürkiyeS/KırımS: 16.00-17.30 / ArnavutlukS/MakS: 15.00-16.30/ AzerbaycanS: 17.00-18.30/ ÖzbekS: 18.00-19.30/ KazakS/ KırgızS: 19.00-20.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Funda TOPRAK

1. (48) Prof. Dr. Mitat DURMUŞ, Kayıp Kıtanın Peşinde: Dilin Olduğu Yerse Dünya, Yeni Dünyanın Keşfi ya da Tanzimat Sonrası Türk Sanatkârlarının Yunus Emre Türkçesini Arayışı
2. (22) Prof. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva ERCİLASUN, Sözlü Tarih Verileri Işığında Sovyet Dönemi Kazakistan'da İslam
3. (148) Prof. Dr. Kürşat ZORLU, Yunus Emre'nin Düşünce Sisteminde Siyasal Kutuplaşma Sorununa Dair Görüş ve Kavramlar
4. (7) Prof. Dr. Hasan KARA, Anadolu'da Yunus Emre Adını Taşıyan Mekân Adları Üzerine Genel Bir Değerlendirme
5. (40) Dr. Esra Gül KESKİN, Karaçay-Malkar ve Tatar Türkçesinde *-(I)vçAn, -(U)vçAn* Ekleri

Tartışma

27.05.2021 4. GÜN

29. OTURUM: İSTANBUL OTURUMU

(TürkiyeS/KırımS: 09.00-10.30 / ArnavutlukS/MakS: 08.00-09.30/ AzerbaycanS: 10.00-11.30/ ÖzbekS: 11.00-12.30/ KazakS/ KırgızS: 12.00-13.30)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN

1. (120) Doç. Dr. Bakıt MURZARAYIMOV, Kırgız Yunusları; Molla Kılıç, Molla Niyaz ve Nurmolla
2. (65) Doç. Dr. Kyralai TOLEBAYEVA, Qazaq Jäne Türik Ädebiyetindeki Aytış Öneri
3. (113) Doç. Dr. Bibish MUHSINOVNA JO'RAYEVA, Mag. Nodira ASHUROVA, O'zbek Tilshunosligida Pragma-lingvistikaning O'rganilishi
4. (133) Dr. Orziboni SUNNATOVNA YUSUPOV, Maxliyo JONUZOK QIZI RASULOVA, O'zbek Tilshunosligida Sodda Gaplarning O'rganilish Tarixi
5. (63) Arş. Gör. Arzu İSGENDERZADE, Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid Mesnevisinin Dilinde Kullanılan Somatik Terimler ve Somatik Deyimler

Tartışma

30. OTURUM: ERBİL OTURUMU

(TürkiyeS/KırımS: 10.30-12.00 / ArnavutlukS/MakS: 09.30-11.00/ AzerbaycanS: 11.30-13.00/ ÖzbekS: 12.30-14.00/ KazakS/ KırgızS: 13.30-15.00)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Erkan SALAN

1. (2) Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT, Türkçede Öfke ve Kızgınlık Bildiren Duygu Fiillerinin Tarihi Türk Lehçeleri ve Anadolu Ağızlarındaki Görünümleri
2. (44) Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN, Birincil Uzun Ünlülerin Karluk Grubu Türk Lehçelerindeki Ses Bilgisi Görünümleri ve Bu Ünlülerle İlgili Ses Olayları
3. (41) Dr. Öğr. Ü. Ezgi DEMİREL, Eski Türkçede Yokluk Bildiren +sXz Eki ve Bununla Genişleyen Eklerle Kurulan Bazı Tek Örnekler Üzerine Bir Değerlendirme
4. (3) Dr. Öğr. Ü. Sema EYNEL, Şükrullah Yusupov'un Şiirlerinden İnsani Değerlere Bir Bakış
5. (149) Meryem Aybike SİNAN, Yunus Emre'de Hoşgörü Boyutu

Tartışma

31. OTURUM: ALMATI OTURUMU

(TürkiyeS/KırımS: 13.00-14.30 / ArnavutlukS/MakS: 12.00-13.30/ AzerbaycanS: 14.00-15.30/ ÖzbekS: 15.00-16.30/ KazakS/ KırgızS: 16.00-17.30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr., Dr. Bedri SARICA

1. (8) Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ, Âşık Paşa ve Türkçemiz
2. (13) Dr. Öğr. Ü. Yasemin ASLAN, *Büyükbaba Taşınıyor* Romanı Bağlamında Çocuklara Ölümü Anlatmak4
3. (12) Dr. Öğr. Ü. Zhazira OTYZBAY, Sugnaklar Kimler? Türk mü, Fars mı, Arap mı?
4. (15) Dr. Murat KOÇAK, Adam Mickiewicz'in Kırım Soneleri'ne Ananiasz Zajaczkowski'nin Karayca Bakışı

Tartışma

32. OTURUM: KAŞGAR KAPANIŞ OTURUMU

(TürkiyeS/KırımS: 14.30-16.00 / ArnavutlukS/MakS: 13.30-15.00/ AzerbaycanS: 15.30-17.00/ ÖzbekS: 16.30-18.00/ KazakS/ KırgızS: 17.30-19.00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Vefa NALBANT

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL Türkiye

Prof. Dr. Kamal ABDULLA Azerbaycan

Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV Kırgızistan

Prof. Dr. Shynar BOTAYQIZI SEİTOVA Kazakistan

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV Özbekistan

Prof. Dr. Zekiya MAHMUDOVA Kırım

Prof. Dr. Kürşat ZORLU Türkiye

Doç. Dr. Berdi SARIYEV Türkmenistan

Doç. Dr. Elçin İBRAHİMOV Azerbaycan

Uluslararası Türk Dünyası Yunus Emre Sempozyumunun Sonuç Bildirgesinin Okunması

**ULUSLARARASI TRK DNYASI YUNUS
EMRE SEMPOZYUMU**

24-27.05.2021

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTAPÇIĞI

O‘ZBEK TILIDA MATN TRANSLITERATSİYASINI YARATISH MASALASI

Sayyora ABDURAHMANOVA¹

ANNOTATSİYA

Ushbu maqolada matn transliteratsiyasini yaratish masalasiga alohida e’tibor qaratiladi. Matnlarni morfologik, sintaktik jihatdan tahrir qilishning lingvistik modullarini yaratish mezonlari haqida fikr bildiriladi. Bundan maqsad esa matnlarni tahrirlovchi dasturning algoritmini tuzishda lingvistik ta’minotni yaratuvchi tilshunosdan ishning qaysi jihatlariga ahamiyat berish, ishning optimal ko’rinishlarini ishlab chiqishda istisno holatlar bilan ishlash tamoyillari haqida tavsiyalar berishdir. O‘zbek tili gglyutinativ til bo‘lgani bois unda bir so‘zning juda ko‘p so‘z shakllari mavjud. Shuningdek, kompyuterda mukammal sintaktik tahrir jarayoni amalga oshishi uchun o‘zbek tili lug‘atidagi mavjud so‘zlar qanday qo‘shimchalarni qabul qilishiga ko‘ra turkumlarga ajratib chiqilishi, so‘ngra dasturga joylab chiqilishi lozim. Maqolada aynan shu jarayon bilan bog‘liq mulohazalar o‘z ifodasini topadi.

Shuningdek, matn transliteratsiyasi bilan bog‘liq masalaga ham alohida to‘xtab o‘tilgan. Matnni lotin alifbosiga o‘tkazish bilan bog‘liq ishda ta’minotchi zimmasiga yuklanadigan vazifalar, istisno holatlarni qay tarzda dasturda aks ettirish mumkin degan masalalar o‘rtaga qo‘yiladi. Shuningdek, mutaxassislar tomonidan yaratilgan o‘zbek matnlari uchun xos bo‘lgan avtomatik ro‘yxat tartiboti bilan bog‘liq tadqiqot ham o‘rganilgan, tahlil qilingan.

Tadqiqotimizda o‘zbek tili alifbosi xususiyatlarini o‘zida mujassamlashtirgan avtomatik ro‘yxat tartibotini yaratish masalasi alohida ahamiyatga ega ekanligi bayon qilingan. Bugungi kunda biz parallel ravishda foydalanayotgan lotin va kirill yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi uchun bunday saralash talabga javob bera olmasligi bir qancha sabablar bilan izohlangan.

Kalit so‘zlar: transliteratsiya, kompyuter lingvistikasi, alifbo, dasturiy vositalar, matn muharrirlari.

BAĞIMSIZLIK SONRASI ÖZBEK TÜRKÇESİNDE TAZİYE SÖZLERİ

Fatma AÇIK²

ÖZET

Çalışmamızın temel amacı, insan hayatının tabii bir sonucu olan ölüm olgusu ve ölünün ardından taziye sözlerine ilişkin görünüşteki değişikliklerden bağımsızlık sürecinin taziye sözleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Her kültürün, ölüme ilişkin açıklamaları kökleşmiş olan, doğru olduğuna üyelerince inanılan, bir fanilik tezi vardır. Ölüm olgusunu hayatın sonu veya varoluşun bir başka biçimine geçiş olarak değerlendirmenin temelinde kültürel değerlendirmeler yatmaktadır. Ne olursa olsun ölüm kaçınılmaz olandır. Ölüm temelde bireysel değil toplumsal bir olgu olduğu, her ölümün toplum birliğini bir şekilde bozduğu ve bireye kendi varoluşu ile ilgili tasarımlarını yeniden gözden geçirmeye zorladığı bir olgu olarak taziye sözlerinde kendini gösterir.

Özbek kültüründe ölüm ve ölüme bağlı ritüeller son derece önemlidir. Sovyetler döneminde defin ve defin sonrasında dini ritüeller gerçekleştirilemese de örfi ritüellere bağlı kalınmıştır. Defin sonrası yemek verme, taziyede bulunma, dini bayramlarda özellikle gelin evini ve taziye evini ziyaret gibi uygulamalara Özbekler titizlikle riayet etmişlerdir. Taziye esnasında söylenen aileye, kişiye hemdertlik bildiren sözlerin bağımsızlık sonrasında görünümünde bazı değişiklikler olmuştur. Bu bildiride bağımsızlık öncesinde kaleme alınmış eserlerde ölüm sonrasında aile yakınlarına söylenen sözler ile bağımsızlık sonrasında söylenen sözler arasında karşılaştırma yapılarak toplumsal değişim üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, taziye sözleri, toplumsal değişim

¹ Öğretmen. TOSHDO‘TAU o‘qituvchisi Sayyora-2018@mail.ru +998 90 998 50 59

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü fatmaacik1@gazi.edu.tr

XLX СОҢЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ҚАЛАЛАРЫНДА МӘДЕНИЕТ ПЕН БІЛІМНІҢ ДАМУЫ

**(19. Соңы Мен 20. Ғасырдың Басындағы Шығыс Қазақстан Қалаларында Мәдениет Пен
Білімнің Дамуы)**

Айгуль Сериккановна АДІЛЬБАЕВА³

АНДАТПА

Мақалада XX ғасырдың басында Шығыс Қазақстан қалаларының тек өңірдің ғана емес, жалпы Қазақстанның және Ресейдің шекаралас аумақтарының мәдениеті мен қалыптасуының дамуында елеулі рөлі қарастырылған. Әсіресе, Қазақстандағы ірі мәдени орталықтардың біріне айналған Семей қаласындағы әлеуметтік-мәдени саланың дамуы, Семейде Қазақстан аумағында алғашқы театрлар, мұражайлар пайда болды. көпшілік кітапханалар, қалада Көркем әдебиет, ғылым, бейнелеу өнерінің дамуы айтылады. Зерттелген кезеңде Семей қаласы Қазақстанның рухани мәдениетінің орталығына айналған.

YUNUS EMRE’NİN FİKİRLERİNDE VAROLUŞSAL BİR YAKLAŞIM ÖRNEĞİ; TANRI, EVREN VE İNSAN

Ferhat AĞIRMAN⁴

ÖZET

Türk İslam düşünce tarihinin ihtişamının anlaşılmasında önemli köşe taşlarından biri olan Yunus Emre, tasavvuf yolcusu bir derviş olarak kimlik kazanmış olmasının ötesinde derinliğinde ilim ve irfan sembollerinden birisidir. Düşünce dünyasını, tasavvuf erbabının son derece önem verdiği, sezgi bilgisine dayanarak kurgulamış, aynı zamanda edebiyat ve sanat açısından şaşırtıcı bir estetik duyguya sahip olan, çeşidi ne olursa olsun her türden bilginin aklın kontrolünde tutulması gerektiğini savunmuş bir mütefekkindir. İfadelerinde tamamlayıcı ve sonuç odaklı çözümler görülmekle birlikte, düşünce zemininde yer alan sorgulamacı yaklaşımların yoğunluğunun fark edilmemesi mümkün değildir. Yaşamış olduğu yüzyılın fırtınalarından kendisini arındırarak hakikat yolcuğunu tercih etmesi, tarihi ve toplumsal kodlara aykırı düşmeden temellendirilebilir bir akıl yürütmeye hakikat arayışına yönelmesi ve ulaştığı çözümleri ana dilinden kopmadan aktarabilmesi, bu durumun en belirgin örneklerindedir. Dolayısıyla Yunus Emre’nin fikirlerinin ilim ve irfan çerçevesindeki zenginliği son derece ilgi çekicidir. Özellikle varlıkla ilgili fikirlerinde Tanrı, evren ve insan eksenli bir yaklaşım sergileyen Yunus Emre, söz konusu yaklaşımlarında, varlık alanlarını sadece kendi varoluşsal konumlarından hareketle değerlendirmez. Aynı zamanda bu kavramların çağrıştırdığı varlık alanlarının birbirleriyle olan ilişkilerini de göz önünde bulundurur. Bu nedenle ona göre ne insan, ne evren ne de Tanrı kendi kendilikleri yönünden ele alınmaz. Çünkü varoluşsal açıdan bu varlık alanları arasında göz ardı edilemeyecek bir ilişki mevcuttur. Bu ilişkiler yumağının ortasında kendini konumlandırmaya çalışan Yunus Emre bu nedenle, tarihi toplumsal kültürün incisi gibidir.

Anahtar Kelimeler: Tefekkür, Tasavvuf, Tanrı, Evren, İnsan.

³ Doç. Dr. Қазақ гуманитарлық инновациялық заң университеті Гуманитарлық факультет Тарих және гуманитарлық ғылымдар кафедрасы т.ғ.д. aigulmalika@mail.ru

⁴ Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi. fagirman@pau.edu.tr

KÖKBÖRÜ OYUNUNDA SÖYLENEN DİLEK-DUALAR

Ulanbek ALİMOV⁵

ÖZET

Kırğızlar digər Türk Boyları gibi sözlü geleneklerini yaşamlarının her safhasında kullanarak yaşatıp günümüze kadar taşımışlardır. Kökbörü oyunu Kırğızlar arasında atla oynan geleneksel oyunların en önemlilerinden biridir. Biz bu çalışmamızda Kırğızların Kökbörü oyunundaki ritüel şeklinde söylenen dilek-dua-mani-tekerleme türlerinin özelliklerini taşıyan sözlü gelenek örneğini ele almaya çalışacağız. Çalışmamızda derleme sırasında elde ettiğimiz materyaller kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kökbörü, Oyun, Dilek, Tekerleme, Mani

KIRGIZ KÜLTÜRÜNDE ÇOCUKLA İLGİLİ ATASÖZLERİ

Cıldız ALİMOVA⁶

ÖZET

Kırğız kültüründe çocuk ve çocuklukla ilgili atasözleri tüm Türk boylarında olduğu gibi atalarımızın derin gözlem ve deneyimlerinin bir sonucudur. Geleceğimiz olan çocuklar, kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Çünkü onlar iyi ve kötü ayırımı yapamayan, sır saklamayı, kin tutmayı bilmeyen, her zaman saf, tertemiz ve masum bir varlıklardır. Bütün bunları gözlemleyen atalarımız bugün kullandığımız atasözleriyle çocuğun gelecekte nasıl olması gerektiği, onların nasıl yetiştirilmesi konusunda bize öğütler vererek yol göstermektedir.

Kırğız atasözlerinde çocuk ‘bala’, ‘uul’ ve ‘kız’ sözcükleriyle verilmiştir. Kültürümüzde bu atasözleri, çocuğun olumlu ve olumsuz yönleri, çocuğun babayla, anneye ya da akrabasıyla olan ilişkisi, kötü çocuk, iyi çocuk, öksüz veya yetim çocuk şeklinde karşılaşmaktadır.

Çalışmamızın amacı, tespit ettiğimiz çocukla ilgili bütün Kırğız atasözlerini sınıflandırarak, yeri geldiğinde çocukla ilgili Türk atasözleriyle karşılaştırarak ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırğız, çocuk, atasözü.

S.SƏXAVƏTİN “NEKROLOQ” ROMANI SOSIAL-PSIXOLOJİ VƏ MƏNƏVİ-ƏXLAQI DƏYƏRLƏR KONTEKSTİNDƏ

Mehriban Səmədqızı ALLAHQULUYEVA⁷

XÜLASƏ

Son illərdə yazılmış əsərlərdə roman janrının aparıcı mövzularından olan sosial-psixoloji və mənəvi-etik problemlərin bədii əksi təbii və zəruri səciyyə daşıyır. Mənəvi saflığa həssas münasibət, milli-əxlaqi dəyərlərin önəmliliyi mövzuları müstəqillik dövrü Azərbaycan romanları üçün xarakterik mövzulardandır.

Azərbaycan ədəbiyyatında dönə-dönə işlənmiş bu mövzuya müstəqillik dövründə yenidən qayıdış heç də təəccüblü deyil. Ədəbiyyatın hər yeni mərhələsində mənəvi-əxlaqi problemlər mövzusunə yeni baxış bucağından, fərqli aspektdən yanaşılır. Anar, İ.Hüseynov, S.Əhmədli, Elçin, M.Oruc, İ.Məlikzadə, A.Məsud və digərlərinin yaradıcılığında müasiri olduğumuz həyat, sosial-psixoloji, mənəvi-etik problemlərin əksi və ictimai-siyasi hadisələrin inikası aparıcı mövzu kimi öz bədii təəcəssümünü tapmışdır.

⁵ Öğr. Gör.Dr. Kırğızistan Türkiye Manas Üniversitesi öğretim Üyesi, ulanbek.alimov@manas.edu.kg

⁶ Öğr. Gör. Dr. Kırğızistan-Türkiye Manas Üniversitesi cildiz.alimova@manas.edu.kg

⁷ Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti m.allahquliyeva@mail.ru

Mənsub olduğu millətin mədəni və mənəvi dünyasına dərindən bələd olan və xalqın mənəvi inkişafında birbaşa ictimai funksiya daşıyan yazıçıların əsərlərində təbii olaraq ictimai-siyasi motivlərə meyl güclü olur. Bu baxımdan, “tələlər yazar”ı [2, s.147] S.Səxavətin qələmə aldığı “Nekroloq” romanı müasir ədəbiyyat səhifəmizdə yeni bir səhifə açdı desək, yəqin ki, yanılmırıq. İctimai-siyasi mühitin bir çox problemlərinin, real gerçəkliyin bədii ininikası olan romanda öz yazı üslubuna sadıq qalan yazıçı qroteks, simvolika, mistika, satira və s. bu kimi komponent və ünsürlərdən məqsədli şəkildə yararlanaraq poetik roman təhkiyəsinə nail olmuşdur.

Açar sözlər : Mövzu, janr, roman, müstəqillik, xarakter

KREŞİN TATAR AĞIZLARININ TATAR TÜRKÇESİ İÇİNDEKİ YERİ VE KARAKTERİSTİK DİL ÖZELLİKLERİ

Ercan ALKAYA⁸

Zoya KİRİLLOVA⁹

ÖZET

Kreşin Tatarları, Tatar birliyi ve kimliyi içinde yer alan ve yalnızca Hristiyan olma özellikleriyle diğer Tatarlardan farklılık gösteren Tatar Türklerinin özel bir dini grubudur. Kendi içlerinde Kazan ardi Kreşinleri, Tüben Kama Kreşinleri, Tav Yagı (Dağ bölgesi) Kreşinleri, Çistay Kreşinleri ve Nogaybek Kreşinleri olarak gruplandırılan Kreşin Tatarları, çoğunluğu Tataristan’da olmak üzere, Başkurdistan, Udmurtistan cumhuriyetleri ile Samara, Kirov ve Çilebi gibi eyaletlerde dağınık olarak yaşamaktadırlar. “Kreşin” adının kökeniyle ilgili en yaygın görüş, Rusçadaki “kreşçyon (крещён)”, yani “vaftiz edilmiş” kelimesinden geldiği yönündedir. Kreşin Tatarları kendilerini Tatar Türkçesi ile “Kireşin” (telaffuzda ilk ünlü kısalıp/düşüp “Kreşin” şeklinde de söylenir) şeklinde adlandırırılar. Müslüman Tatarlar, bu Tatar grubunu “Kireşin” ya da “Kireşin Tatarı” diye ifade ederler. Rusçada da bu iki adlandırmanın birbir çevirisi kullanılmaktadır: “Kryeşen (Kryeşenka)/кряшен (кряшенка)” ve “Kreşçyonıy Tatarin (Kreşçyonaya Tatarka)/ (крещёная татарка)”. Çeşitli bölgelerde dağınık olarak yaşayan Kreşinler, dil özellikleri bakımından da, gelenek-görenekleri bakımından da birbirlerinden bazı farklılıklar göstermektedirler. Kreşinlerin asıl kitlesini İslam dininden Hristiyanlığa geçen Tatarlar oluşturur, diğer kısmı ise Tatarlaşan Fin-Ugor halklarından veya Çuvaşlardan gelen yahut bu halkların güçlü etkisinde kalanlardır. Bu durum, Kreşin Tatar ağızlarının dil özellikleriyle de örtüşmektedir.

Bildiride dil ve ağız özelliklerine dayanarak beş gruba ayrılan Kreşin Tatar gruplarının her birine kısaca değinilecek, Tatar edebî dili ve Tatar Türkçesinin diğer ağızlarıyla ortak ve farklı tarafları gösterilerek ilgili ağızların Tatar Türkçesi ağızları içindeki yeri belirtilecektir. Bilhassa Kreşin Tatar ağızlarının karakteristik ses özellikleri, ses türemesi, ses denklikleri, benzeşme, aykırılışma, ses düşmesi, arkaik Türkçe fonetik özelliklerin korunması gibi özellikler üzerinde durulacaktır. Ayrıca, Hristiyanlık yoluyla giren inançla ilgili adlandırmalarda, maddi ve manevi kültüre ait kelimelerde görülen Kreşin Tatarlarının ayırıcı söz varlığı özellikleri de belirtilecektir. Şimdiki Tatar edebî dilinde kullanılmayan Eski Türkçe kelimelerin korunması; Arap, Fars, Rus, Çuvaş, Udmurt ve Mari dillerinden alıntılanan kelimelerin durumu, Kreşin Tatar ağızlarındaki Tatar edebî dili, Orta (Kazan) ve Batı (Mişer) diyalektleri ile büyük ölçüde ortaklık taşıyan dil bilgisel özelliklere de yer verilecektir.

Anahtar sözcükler: Eski Türkçe, Kreşin Tatarları, Kreşin Tatar ağızları, dil özellikleri, Tatar Türkçesi.

⁸ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ealkaya16@gmail.com

⁹ Doç. Dr., Kazan Federal Üniversitesi, Filoloji ve Kültürler Arası Etkileşimler Enstitüsü, zkirillova@yandex.ru

ŞAIR DILAFGOR ŞİİRLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Şermuhammad AMONOV¹⁰

ÖZET

Bağımsızlık döneminde 19. asrın sonu 20. asrın başlarında faaliyet gösteren aydınların edebî miraslarının araştırılması konusunda epey bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak aynı zamanda o dönem edebiyatıyla ilgili çalışılması gereken birçok konu da bulunmaktadır. Edebî eserleri bilimsel yönden tam olarak araştırılmamış şairlerden biri de Börıboy Şermuhammad Oğlu Dilafgor'dur.

Şair Dilafgor'un eserleri orijinal kaynaklar esasında özel bir şekilde araştırılmamıştır. Dilafgor'un lirik eserlerini teşkil eden "Gülşen-i Dilafgor" adlı eserinin edebiyat, metin ve kaynak açısından incelenmesi güncel bilimsel bir görevdir.

Dilafgor'un hayatı ve edebî eserleriyle ilgili bilgiler fazla değildir. Mevcut olan bilgiler de kısa haberler şeklindedir.

Dilafgor, bir şair olarak birçok güzel eserler meydana getirmiştir. O, edebî faaliyetinde üstat bildiği şairlerden etkilenmiş, onlara teşbih ve tahmisler kaleme almıştır. Meselâ Füzûlî için teşbih gazeller yazmıştır. Yessevî, Maşrab, Hislat, Hazinî, Mukimî, Furkat, Zavkî, Miskin ve Kamî gibi şairlerin eserlerine muhammesler yazmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dilafgor, "Gülşen-i Dilafgor", Özbek edebiyatı, ilâhî aşk, Millî Uyanış Devri, Hz. Ebu Bekir Sıddık'ın münacatları.

YUNUS EMRO İJODI VA "İLMUL HURUF" TUSHUNCHASI

Zilola QODIROVNA AMONOVA¹¹

ANNOTATSIYA

Maqolada "ilm ul-huruf" tushunchasi va uning Sharq mumtoz she'riyatidagi ifodasi bilan bog'liq mulohazalar beriladi. Ma'lumki, Sharq mumtoz she'riyatidagi ramziy-majoziy tasvir, mazmun va shakl mutanosibligi va timsollar olami o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Unda so'z, ohang, rang, raqam bilan birga harf vositasida ifodalangan haqiqatlarning ramziy bayoni ham alohida o'rin egallaydi. Harf zamirida yashiringan fikrlarni anglash, to'g'ri talqin va tadqiq qilish uchun esa, eng avvalo, harflarning din, mifologiya, tasavvuf ta'limotidagi o'rni va mohiyatiga e'tibor berish lozim. Ko'pgina adabiyotlarda "ilm ul-huruf" tushunchasi tez-tez tilga olinib, harflarning inson va tabiatga ta'siri haqida so'zlangan. Bu holni Misr, Yaqin Sharq va hind madaniyatida, keyinchalik yahudiy, xristyan hamda islom adabiyotlarida ko'rish mumkin. Islom paydo bo'lgandan so'ng ham harf, raqam va ramzlar orqali bashorat qilish ma'lum ma'noda davom etgan. Islom dunyosida Ma'ruf Karxiy, Zunnun al-Misriy, Sahl at-Tustariy, Junayd Bag'dodiy, Abu Bakr ash-Shibliy, Abdulqodir Giloniy, Shahobiddin as-Suhravardiy, Ibn Arabiy kabi ulug' shayxlar harf ilmining tarqalishiga katta hissa qo'shdi. Ibn Xaldun esa "ilm ul-huruf"ni tasavvuf olamiga olib kirib, asmoyi husna sirlariga tayanilgan bir ilm ekanligini ta'kidlaydi. U harflarning inson yaratilishi bilan chambarchas bog'liqligini bayon etib harflar ham odam kabi to'rt unsurdan iboratligini ko'rsatgan. Tasavvuf olamida keng targ'ib qilingan "ilm ul-huruf" tushunchasi badiiy adabiyotdan keng o'rin egalladi. Shu jumladan Yunus Emro ijodida ham "ilm ul-huruf" tushunchasining talqin qilinganligini ko'rish mumkin. Maqolada Yunus Emro ijodidagi "ilm ul-huruf" masalasiga daxl qilingan she'rlar tahlilga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: "ilm ul-huruf", Yunus Emro, arab harflari, tasavvuf, hurufiylik, badiiy ijod, badiiy mahorat.

¹⁰ Doç. Ali Şir Nevaî Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi

¹¹ Doç. Dr. BuxDU O'zbek Tili Va Adabiyoti Kafedrası Dotsenti, f.f.n. e-mail: amonova77@mail.ru

KIRGIZLARIN DÜNYA GÖRÜŞÜNDE ORGAN ADLARI

Rahat ASKAROVA¹²

ÖZET

Her toplumun dünya görüşü yaşadıkları coğrafya, hayat ortamı, geçmişten beri biriktirdiği tecrübesi ve dünyayı algılayış biçimine göre oluşur. Toplumun dünya görüşünün oluşmasında kültür fenomenini önemli rol oynar ve her ikisinin de dilde yaşadığı bir gerçektir. İnsanlar çevresini ve dünyayı tanımayı kendinden başlamışlardır. Dolayısıyla çevresindeki olayları ve yaşadıkları süreçleri kendi organları aracılığıyla kategorize etmeye ve anlatmaya çalışmışlardır. Organ adları dillerin sözcüklerinde önemli bir yer tutar ve çoğu zaman sembolik anlam taşırlar. Çalışmamızda Kırgız Türkçesindeki organ adlarının sembolik anlamları ve onların aracılığıyla Kırgızların milli dünya görüşünün yansıtılması, kültürbilimsel yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda Kırgız Türkçesindeki organ adlarını içeren ve Kırgız dünya görüşündeki öz – düşman, adaletlik – adaletsizlik, gerçek – yalan, üzüntü – sevinç v.b. kavramları şifreleyen deyimler derlenmiş ve eş zamanlı olarak analiz edilmiştir. Çalışma Kırgız Türkçesindeki organ adlarının kültürel anlamlarını anlamaya yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız dünya görüşü, Kırgız Türkçesinde organ adları, dil dünya görüşü, kültür, kod

BÜYÜKBABA TAŞINIYOR ROMANI BAĞLAMINDA ÇOCUKLARA ÖLÜMÜ ANLATMAK

Yasemin ASLAN¹³

ÖZET

İnsanın en önemli trajedisi ölümlü olduğunu bilerek yaşamasıdır. Ölümlü olduğunun bilincinde olan insanın, ölümsüz olma çabası bütün eylemlerinde ortaya çıkar. Edebiyat insanın ölümsüz olma gereksiniminin sonucunda ortaya çıkmıştır denilebilir. Sözlü gelenekten bugüne insanın edebiyat üretimlerinde ölüm, ölümden kaçma, ölümsüz olma gibi isteklerinin yansımaları görülür. İnsanın ölümlü olmasının karşısında duyduğu acının yanında sevdiklerinin ölümü ile yaşadığı acı da edebiyat ürünlerinde ifadesini bulur. Sevilen insanların kaybına hazırlık ya da bu kayıplardan sonra yaşanan acılar; psikoloji, felsefe, eğitim gibi bilim dallarının çalışma alanındadır. Ölümün, başka bir ifadeyle sevilen bir insanın dünyadan ayrılışının küçük yaşta çocuklara anlatılması, anne babaların olduğu kadar öğretmenlerin de zorlandığı konular arasındadır. Araştırmalar, çocukların yedi yaşından sonra ölümü tamamiyle anlayabildiklerini göstermektedir. Ölüm her yaş grubu çocuğun karşılaştığı bir olgudur ve bu kadar duyarlı bir olgunun çocuklara anlatılması öğretmenlerin de öğrenme ortamlarında üstlendiği sorumluluklardan biri olabilir. Bu bağlamda edebiyat eserleri, özellikle çocuklar için üretilmiş eserler, anne babalara olduğu kadar öğretmenlere de yol gösterici olabilir. Bu çalışmada, Alman edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Peter Hartling'in yazdığı ve Prof. Dr. Necdet Neydim tarafından Türkçeye aktarılan Büyükbaba Taşınıyor romanında büyükbabanın hastalanması ve ölümünün ele alınışı çocuklara duyarlı konuların aktarılması bağlamında ele alınacaktır. Romanda ölümü çağrıştıran, hastalık ve yaş gibi unsurlar belirlenerek okurun büyükbabanın ölümüne nasıl hazırlandığı aktarılmaya çalışılacaktır.

¹² Öğr. Gör. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü
rahat.askarova@manas.edu.kg +996552005283

¹³ Dr. Öğr. Ü. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğr. Üyesi.
ybakiraslan@gmail.com

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA PRAGMALINGVISTIKANING O‘RGANILISHI

Nodira ASHUROVA¹⁴

Bibish Muhsinovna JO‘RAYEVA¹⁵

ANNOTATSIYA

Pragmatika insonning ijtimoiy faoliyatini o‘zida qamrab oluvchi nutq jarayoni, muayyan aloqa vaziyati orqali namoyon bo‘luvchi tilshunoslikning muhim sohalariidan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalish yuzasidan bir qancha tadqiqotlar amalga oshirilib kelinmoqda. Bugungi kunda pragmatik yondashuv, nutqiy akt, pragmatik maqsad, pragmatik harakat kabi tushunchalar o‘z- o‘zidan paydo bo‘lgan emas. Bular pragmalingvistika yo‘nalishi bo‘yicha qilingan ilmiy yangiliklar hosilasi sanaladi. Biz ham o‘z maqolamizda davr ehtiyoji va talabi asosida taraqqiy etib borayotgan pragmalingvistikaning o‘zbek tilshunosligiga kirib kelishi, tutgan o‘rni, ahamiyati, o‘rganilishi haqida ayrim mulohazalar bildirishga harakat qilib ko‘rdik. Maqolada pragmalingvistika yo‘nalishi bo‘yicha qilingan va qilinishi lozim bo‘lgan ishlar xususida fikrlar bayon etilgan.

Shuningdek, maqolada pragmalingvistika yo‘nalishi yuzasidan qilingan ilmiy yangiliklar bugungi kun uchun nihoyatda dolzarb masala ekanligi alohida ta’kidlanib, A. Nurmonov, N. Mahmudov, Sh. Safarov, M. Hakimov, A. Ko‘chiboyev kabi fan jonkuyarlarining amalga oshirgan ilmiy ishlari asoslar yordamida keltirilib o‘tilgan. So‘zlovchi va tinglovchi maqsadi nutqiy muloqot jarayonida yuzaga keladi. Shunday ekan, nutqiy harakat ham so‘zlovchi munosabatini aniqlab berishda muhim omil sanaladi. Pragmatika falsafa, psixologiya, antropologiya va mantiq fanlari bilan chambarchas bog‘liq ekan, ulardan biri bo‘lmasa, matndan anglanilishi lozim bo‘lgan fikr to‘la- to‘kis bo‘lmaydi va o‘z egasiga yetib ham bormaydi. Yoki sintaktika va semantika bo‘lmasa, pragmatikaning chala bo‘lib qolishi turgan gap. Maqolada ushbu masalalar yuzasidan ham alohida fikr bildiriladi. Ushbu maqola pragmalingvistika tahlil asoslari, pragmatikaning boshqa semiotik hodisalar qatoridagi o‘rnini belgilash, lisoniy faoliyatda, kommunikatsiya jarayonida tutgan ahamiyatini aniqlashga qaratilgan. Maqoladagi asosiy masalalardan biri pragmatikaning obyekt, predmeti, maqsadi va vazifasi haqidagi yagona fikrga kelish hisoblanadi. Masala Sh. Safarov tadqiqoti asosida belgilab berishga harakat qilingan.

Aytish joizki, hech bir soha yakka o‘zi na o‘zi taraqqiyot sohasiga ko‘tarila oladi, na boshqa sohalarning rivojlanishi uchun asos vazifasini bajaradi. Pragmalingvistika ham xuddi shunday tarmoqlardan biri hisoblanar ekan, u semiotika bag‘rida vujudga kelib, tilshunoslik yo‘nalishining jadal gullab- yashnashi uchun xizmat qilib kelmoqda.

Kalit so‘zlar: pragmatika, nutqiy akt, pragmatik belgi, monopragmatika, leksopragmatika, pragmasintaktika, morfopragmatika, lingvopragmatika.

YENI KORONAVIRUS HASTALIGI (COVID-19) PANDEMI SURECININ

MEDİKAL TURİZM ÜZERİNE ETKİLERİ

Veli Ulaş ASMADİLİ¹⁶

Elvan ESER¹⁷

ÖZET

Turizm sektörü doğası gereği Dünya’ da olup bitenlerden direkt olarak etkilenen endüstrilerin başında gelmektedir. Söz konusu etki hem olumlu hem de olumsuz şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Herhangi bir ekonomik krizde, sağlıkla ilgili problemde turizm sektörü sekteye uğramakta ve toparlanması zaman alabilmektedir. Hâlihazırda yaşadığımız Covid-19 salgını da pek tabii ki turizm sektörüne de darbe vurmuştur. Özellikle sağlık turizmi ve medikal turizmi alanlarında ekstra hijyen ve

¹⁴ Buxoro davlat universiteti magistranti

¹⁵ Ilmiy rahbar: f.f.d. E-mail: nodiraashurova798@gmail.com

¹⁶ Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Denizli Sosyal Bilimler MYO, ulasasmadili@pau.edu.tr

¹⁷ Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Denizli Sosyal Bilimler MYO, ulasasmadili@pau.edu.tr

өзенін кереклілігі neticesinde салгын hastalıqlardan en fazla etkilenen turizm faaliyetlerinin başında geleceği düşünölmüştür.

Bu çalışmada Covid-19 salgınının sağlık turizmi ve özelinde medikal turizm üzerindeki etkileri saptanmaya çalışılmıştır. Araştırma yöntemi olarak nitel yöntem tercih edilmiştir. Çalışmanın amacına uygun yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak medikal turizme hizmet eden bir işletmenin doktorlarına ve müşterilerine görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Verilerden elde edilen bilgiler ışığında, medikal turizm faaliyetleri esnasında zaten hijyene yönelik tedbirler alındığından salgın için ekstra önlemler almaya gerek kalmadığı, müşterilerin salgından çekinseler de medikal turizm faaliyetlerinden vazgeçmediği gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Medikal Turizm, Koronavirüs

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТІНЕН АҚПАРАТ БЕРЕТІН ҚАЗІРГІ ҚОЛДАНЫСТАҒЫ ІЛКІ МӘТІНДЕР

Бактыгуль АБДЫХАНОВА АЙДАПКЕЛЕВНА¹⁸

АНДАТПА

Мақалада лингвомәдениеттанымдық, этнотанымдық зерттеулер ілкі мәтінмен байланыстырыла отырып қарастырылады, бұдан басқа ұлттық тәрбие, ұлттық білім түсініктері де мақаланың өзегін құрайды. Мақалада қазақ халқының тілдік санасында орныққан «мәдени доминанттар» қарастырылады, сол бүгінде әбден орныққан тілдік бірліктер арқылы ұлтымыз нендей ұлттық қасиеттерге басымдық бергені туралы айтылады.

Қазіргі лингвистикада мәтін түсінігінің кеңістігі мәдениет ұғымымен тығыз байланыста қарастырылады. Адам өмірі белгілі бір нормалар мен ережелер арқылы реттелетін болса, мәдениет те адамдардың тіршілік ету ережесін, қоғам құрылымының нормасын бейнелейді. Әрбір ұлттық мәдениетте өзі өмір сүріп отырған қоғамды біріктіретін өзіндік айрықша ерекшеліктері, дәстүрлері, жүріс-тұрыс нормалары болатындығы бекерден-бекер емес. Мәдениетті меңгерген жағдайда ғана адамдық қарым-қатынас жүзеге асады, соның барысында сөйлеуші мен тыңдаушының мәдени кеңістігінде мағыналық түсінік орнап, ой дұрыс қабылданады. Мәтін – нақты бір ұлттың ойлау жүйесінен хабар бере алатын қасиетке ие. Тілтанушылар үшін мәтін – қойма. Мәтіндердегі әрбір сөздің семантикасын зерделеу, оның контекстік мағынасын зерттеу ұлт мінезін, ұлт психологиясын тануға мүмкіндік береді. Мақалада осы айтылған мәселелер халық ауыз әдебиетінен, танымал ақын-жазушылардың шығармашылығынан алынған, ел арасында қанатты сөзге айналып үлгерген айшықты ілкі тілдік бірліктер және солардың үлгісімен жасалған авторлық қолданыстарға талдау жасау арқылы қарастырылады.

Кілт сөздер: ілкі мәтін (прецедентті мәтін), лингвомәдениеттану, семантика, ұлттық таным, ұлттық тіл, мәдени кеңістік

SEZAI KARAKOÇ TÜRK DİLİNİN TƏƏSSÜBKƏŞİ KİMİ

Ofelya Eldarqızı BABAYEVA¹⁹

XÜLASƏ

Türk dünyasında “diriliş şairi” adı ilə tanınan Sezai Karakoç bir sıra məziyyətləri özündə cəmləşdirən nadir sənətkarlardandır. Belə ki, S. Karakoç ədib, filosof, tənqidçi, ədəbiyyatşünas, alim, nasir və görkəmli mütəfəkkirdir. Yazdıqları ilə Türkiyə ədəbiyyatına yenilik gətirən, bununla yanaşı

¹⁸ PhD, доцент м.а. Қазақстан Республикасы, Семей қаласы «Шәкәрім атындағы Семей университеті» КеАҚ Орыс және шетел филологиясы кафедрасы AbdycchanovaB@mail.ru 8-778-315-76-71

¹⁹ PhD Doç. Dr. Azərbaycan Dillər Universiteti Azərbaycan Dilçiliyi Kafedrası Baş Müəllim, fil.f.d. E-mail: babayevaofelya141@gmail.com

klassika ilə novatorluğu vəhdət halında cəmləşdirməyə müvəffəq olan Sezai Karakoç həm də millətinin böyük təəssübkeşidir. Milli məsələlərdə mühafizəkarlıq nümayiş etdirən Sezai Karakoç keçmiş ənənələri unutmamaq şərti ilə həm də yeniliyin tərəfdarı olmuşdur. Millətin istiqbalını “diriliş”də görən ədib bunun yollarını da öz bədii və elmi yaradıcılığında əks etdirirdi.

Bu baxımdan, Sezai Karakoçun türk dilinin qorunması, saflığı uğrunda mübarizəsi həmin “diriliş” konsepsiyasının kökündə dayanır. Ədəbiyyatşünas kimi ədiblər haqqında araşdırma apararkən də Sezai Karakoç türk dili məsələsinə xüsusi toxunur, yeri gəldikdə həm bədii, həm də elmi yaradıcılığında öz düşüncələrini sərgiləyirdi. Sezai Karakoçun “diriliş” məfkurəsinin söykəndiyi qaynaq, sözsüz ki, vətənpərvərlikdir. Millətini, vətəninə sevən ədib xalqını düşünərək onun gələcək istiqbalının təminatı üçün bu ideologiyayı ortaya qoymuşdur. Milli təəssübkeş olaraq şairin əsas istəyi türk dilinin qorunması, saflaşdırılması uğrunda mübarizəsi idi. Sezai Karakoç əslində inkişafın, tərəqqinin əleyhinə deyildi, lakin şairi narahat edən dilə olan yad münasibət idi. “Diriliş” nəzəriyyəsinə istinadən şair bu qənaətdə idi ki, millətin dirçəlişinin əsasında dil faktoru mühüm rol oynayır. Həyatı boyunca bu yolda mübarizə aparan ədib bədii və elmi yaradıcılığında bu məsələləri qabardır. Görkəmli türk ədibləri haqqında araşdırma apararkən Sezai Karakoç bu məsələyə xüsusi toxunurdu. S.Karakoçun yaradıcılığında türk ədəbiyyatı, mədəniyyəti və dili problemlərinin əhatə dairəsi olduqca genişdir. Ümumiyyətlə, ədib bir ədəbiyyatşünas, nəzəriyyəçi rolunda daha çox şeir sənəti, onun mövzu və ideyası, janr xüsusiyyətləri, şeirdə ənənəvi modernizm məsələsi, türk dilinin saflığı, ərəb kəlmələrindən istifadə və s. problemlərə aydınlıq gətirmiş, onları təhlil süzgecindən keçirmişdir. Onun “Yunus Əmrə”, “Mehmet Akif”, “Mövlanə” adlı monoqrafik əsərlərində, XX əsrin 80-90-cı illərində “Ədəbiyyat yazıları” adı altında çap olunmuş üç müxtəlif məqalələr toplusunda, o cümlədən çoxsaylı qəzet, jurnal məqalələrində biz türk dili və ədəbiyyatı məsələlərinin elmi-nəzəri baxımdan təhlili və Şərq-Qərb kontekstində müqayisəsi ilə rastlaşırıq.

Sezai Karakoç türk dilində və ədəbiyyatında baş verən prosesləri həm də Tənziyat ədəbiyyatı ilə əlaqələndirirdi. Şairin fikrincə, bu ədəbi cərəyan bəzi ədibləri öz kökündən, ənənəsindən, klassikadan uzaqlaşmasına sövq etmişdir. Sezai Karakoç həm klassik ədəbiyyatı, həm də müasir ədəbiyyatı dərindən bilən şəxs kimi bu mülahizələri elmi şəkildə əsaslandırır. Fransız dilini bilməsi onun Avropa ədəbiyyatını orijinaldan mənimsəməsi ilə nəticələnmişdi. Lakin bununla belə fransızönlü ədəbiyyatın ənənəvi türk ədəbiyyatını üstələməsi, nəticədə dilə yeni əcnəbi sözlərin gətirilməsi şairi qane etmirdi. Onun qənaətinə görə, milli ədəbiyyatı yaşatmaqla, malik olduğun dili qorumaqla yeni tərəqqiyə nail olmaq olar. Şair belə hesab edirdi ki, yeniliyi ədəbiyyata və dilə gətirərkən çalışmaq lazımdır ki, bu yenilik ənənəvilikə xələl gətirməsin. Yalnız bu halda həm ənənəvilik, həm də novatorluq paralel şəkildə inkişaf edə bilərdi. Lakin bununla yanaşı, Sezai Karakoç əslində Qərb ədəbiyyatını da təqdir edirdi. Onun fikrincə ədəbiyyatda, dildə inkişaf labüddür. Onun əsl mübarizəsi yenilikdən düzgün bəhrələnməyi tənqid etmək idi.

Sezai Karakoç klassik ədəbiyyatın nümayəndələrindən başlayaraq müasir dövrün ədiblərinin yaradıcılığında bəhs edərək öz ədəbi mövqeyini dəyişmiş, hər bir sənətkarın yaradıcılığının mənfi və müsbət tərəflərini açıqlayırdı. Şair belə hesab edirdi ki, ədiblər dilin formalaşmasında, zənginləşməsində xüsusi rolu olan, “meydanda olan” şəxslərdir, buna görə də onlar əsər yazarkən cəmiyyətə təsirini nəzərə alaraq daha diqqətli bir şəkildə yazmalıdırlar. Öz nəzəri mülahizələrini irəli sürərkən Sezai Karakoç həmin sənətkarların böyüklüyünü, ədəbi mövqeyini də təqdir etməyi unutmurdu.

Sezai Karakoç da öz növbəsində Ziya Göyölün “uydurma söz yapmaq” əleyhinə olmaq fikrini davam etdirirdi. Şairin qənaətinə görə, bir-birini əvəzləyən ədəbi cərəyanlar dilə bəzən xələl gətirirdilər. Xüsusilə Tənziyat ədəbiyyatının təzahür etdiyi dövrdə bu proses başlamış, türk dilinə əcnəbi kəlmələr axın etməyə başlamışdı. Bunun əsas səbəbi isə Qərb ədəbi modelinin türk ədəbiyyatına gətirilməsi ilə əlaqədar idi. Bu proses sonrakı dövrlərdə də davam edəcəkdi. Sözsüz ki, vətəninə, millətini sevən ədib olaraq, Sezai Karakoç bu prosesə narahat etməyə bilməzdi. Türk dilini sadələşdirmək adı altında “bəsətləşdirən”lərin əleyhinə çıxaraq ədib öz kəskin etirazını bildirirdi. Sezai Karakoç bununla Qərb mədəniyyətini pisləmədi, əksinə təqdir edirdi.

Sezai Karakoç dildəki yeniliyi şüurlu bir şəkildə etməyi təklif edirdi. O bildirirdi ki, bu prosesə kor-koranə etmək olmaz, hər sözü yeni söz hesab edib dilə gətirmək olmaz.

Sezai Karakoç klassik ənənələrə bağlı bir sənətkar kimi “Divan” ədəbiyyatını da yüksək dəyərləndirirdi. “Divan” ədəbiyyatının janrlarından istifadə isə ərəb mənşəli sözlərdən istifadəni labüd edirdi. Bu zaman Sezai Karakoç milli maraqlar çərçivəsində bu sözlərdən istifadənin əleyhinə çıxmırdı, əksinə təqdir edirdi. Onun qənaətinə görə fransız, italyan, ingilis sözlərindənə, əsrlərdən bəri dildə mövcud olan və hamı tərəfindən başa düşülən ərəb sözlərindən istifadə daha məqsədə uyğundur. Ədib türk dilini qərb mənşəli sözlərlə korlamağın əleyhinə idi. Sezai Karakoç istəyirdi ki, türk dilinə xələl gəlməsin və bunun üçün də dilə yad olan, uyuşmayan kəlmələr gətirilməsin, həmin sözün türk dilindəki alternativini tapılsın.

Sezai Karakoç bədii nəsrində dil haqqında danışarkən dövlət dilinə toxunmur, dilə xələl gətirən amillər, ədəbi dildə, ədəbiyyatda açıq-saçıq ifadələrə yer verilməsi məsələsi şairi çox narahat edirdi. O, bu məsələlərdə də yenə günahı şair və yazarlarda, ziyalılarda, ədiblərdə axtarırdı. S.Karakoçun qənaətinə görə ədiblər cəmiyyətə bir təlqin rolunu oynayır. Ziyalılar, “düşünən beyinlər” ədəbsiz ifadələrdən uzaq olmalıdır ki, onlardan örnək götürən cəmiyyət də bu ifadələrdən uzaq olsun. Ədəbi əsərlərin gənclərin tərbiyəsindəki rolunu yüksək dəyərləndirən şair ədəbiyyatın əsrlərdən bəri yaşatdığı ədəb, mərifət məsələlərindən uzaqlaşmamasını arzulayırdı. Sezai Karakoç öz növbəsində ədəbiyyata, dilə yeniliyin, yeni modelin gətirilməsinin tərəfdarı idi, lakin bir şərtlə ki, bu yenilik dilə, xüsusilə də ədəbi dilə xələl gətirməsin.

Sezai Karakoç eyni zamanda türk dilinin zənginliyini təqdir edirdi. Dövlətinin mənsub olduğu dilin, yəni türk dilinin keşməkeşli yol gəldiyini, əsrlərin sınağından üzəgə çıxdığını vurğulayırdı. Bir sözlə, şair türk dilini vurğunu idi və onu qorumağa səslənirdi. O dövrdə isə artıq Türkiyə ədəbiyyatında ərəb-fars izafətlərindən az istifadə olunan, sadələşmiş dildə əsərlər yazmaq ənənəsi formalaşdı. Şair bəzi hallarda bunu “öz keçmişindən uzaqlaşma” kimi dəyərləndirirdi. Əslində bütün bunlar Sezai Karakoçun İslam dininə bağlılığından, klassik ədəbiyyata meyindən irəli gəlirdi. Divan ədəbiyyatına, İslami dəyərlərə bağlılıq şairin ərəb-fars kəlmələrinə rəğbəti ilə nəticələnmişdi. Bununla belə, o, ümumtürk kontekstindən çıxış edərək mövcud türk dilinin qorunmasına çalışırdı. Şair bu fikirdə idi ki, dili yad ünsürlər hesabına zənginləşdirmək olmaz, mövcud olandan bəhrələnməklə bu addımı atmaq lazımdır. Sezai Karakoça görə, dilin sadələşdirilməsi, qorunması üçün nə Qərbdən, nə də Şərqdən yeni sözlər gətirmək lazım deyil. Onsuz da türk dili özlüyündə zəngin bir dildir. Mövcud olan lüğət ehtiyatından bəhrələnməklə zəruri şəkildə yeni sözlər yaradıb dilə daxil etmək olar. Bununla da Sezai Karakoç istər epik, istər lirik, istərsə də bədii yaradıcılığında özünün dil mühafizəkarlığını ortaya qoyur.

Açar sözlər: Türk dili, divan ədəbiyyatı, Şərq, Qərb

QARABAĞ REGIONUN SOSIAL-IQTISADI INKIŞAFININ TƏMIN EDİLMƏSİ İLƏ ƏLDƏ OLUNACAQ MÜHÜM NƏTİCƏLƏR

Aynur H. BAĞIRLI²⁰

XÜLASƏ

Qarabağ ölkəmizin ən gözəl və bərkətli regionlarından biridir. Bu regionun perspektivləri Azərbaycanın davamlı inkişafı üçün turizm sektorunun inkişafı önəmli məsələlərdəndir. Qarabağın işğaldan azad edilməsi, Azərbaycanın ərəzi bütövlüyünün təmin edilməsi uğrunda Vətən müharibəsi Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ordumuzun parlaq qələbəsi ilə başa çatdı. Bundan sonrakı mərhələdə əsas hədəf turizm üçün yüksək potensiala malik region olan Qarabağda irimiqyaslı, uzunmüddətli inkişaf dinamikasını tətbiq etməkdir. İşğaldan azad olunmuş ərəzilərin iqtisadiyyatı tarixən çoxsahəli xarakter daşımışdır. Çünki bu ərəzilər Azərbaycanın təbii sərvətlərlə ən zəngin regionlarından biridir. Neft və qaz ehtiyatları nəzərə alınmadan, Azərbaycanda olan faydalı qazıntı ehtiyatlarının 1/3 hissəsindən çoxu işğaldan azad olunmuş ərəzilərin payına düşür. Bu region, birinci növbədə, qızıl, kvars-qızıl, mis-qızıl-kolcedan, qurğuşun, sink, mineral və termal sular, müxtəlif tikinti materialları ilə zəngindir. Qarabağın düşməndən azad olunmuş ərəzilərində xalqımızın uzun illər yaratdığı maddi, mənəvi sərvətlər dağıdılmış, saxtalaşdırılmışdır. Evlər, məktəblər, yollar, enerji, su təminatı sistemi, səhiyyə müəssisələri talan və məhv edilmişdir. Bizə sinəsi cadar-cadar olan torpaqlar,

²⁰ Dr. Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti Sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru. a.bagirli@atmu.edu

kol basmış yamaclar, burada vaxtı ilə insanların yaşamış olduğunu göstərən xarabalıqlar qalmışdır. Torpaqların böyük bir hissəsi indiki vəziyyətində kənd təsərrüfatı üçün yararsız hala salınmışdır.

Bu məqalədə Qarabağ regionunun inkişaf perspektivləri araşdırılmış, sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün lazım olan bütün imkanlar öyrənilməyə çalışılmışdır.

Açar sözlər : Qarabağ, inkişaf, turizm, sosial, mədəniyyət.

ÂŞIK VEYSEL'İN "SAZIMA" ve ÂŞIK HÜSEYİN CAVAN'IN "DANIŞ TELLİ SAZIM" ŞİİRLERİ ÖRNEĞİNDE BİR DERTLEŞME SEMBOLÜ OLARAK SAZ

Orhan BALDANE²¹

ÖZET

Müzik ve edebiyat arasında tarihin en eski dönemlerinden itibaren tespit edilebilen bir ilişki vardır. Müzik aletlerinin başta şiir olmak üzere edebiyat ürünlerinin sesli olarak icra edilmesinde oynadıkları rol, bu ilişkinin kesintisiz bir şekilde günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra şair ve yazarlar ortaya koydukları edebî ürünlerde kimi zaman müzik aletlerinden bir sembol olarak istifade edilmektedir. Sahip oldukları yapısal özellikler, müzik aletlerinin birbirinden farklı coğrafyalarda insanın bir dostu, hatta sırdaşı gibi tasavvur edilmelerini sağlamıştır. Hatta müzik aletlerini oluşturan parçalara da gövde, kol, göğüs, kulak vb. insan vücudundaki organların adları verilmiştir. Buna bağlı olarak müzik aletleri edebî metinlerde sıkça insana has özelliklerle kendilerine yer bulmaktadır. Türk dünyasının neredeyse tamamında bununla ilgili örnekler mevcuttur.

Bu çalışmada da Türkiye sahasından Âşık Veysel'in "Sazıma" adlı şiiriyle Azerbaycan sahasından Âşık Hüseyin Cavan'ın "Danış Telli Sazım" adlı şiiri, bir müzik aleti olan sazın edebî ürünlerde dertleşme sembolü olarak kullanımı bakımından mukayese edilecektir. Çalışmada öncelikle Âşık Veysel ve Âşık Hüseyin Cavan hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra müzik aletleriyle ilgili terimlerin Türkiye ve Azerbaycan sahaslarının farklı türden edebî ürünlerindeki kullanımları örneklendirilecektir. Daha sonra her iki sahada da en çok tercih edilen müzik aletlerinden olan saza yukarıda bahsi geçen şiirlerde âşıklar tarafından nasıl yer verildiği hususunda mukayeseler yapılacaktır. Şiirlerin konusu, dil özellikleri ve âşıkların söylem tarzı da mukayeseler esnasında göz önünde tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: karşılaştırmalı edebiyat, müzik, saz, Âşık Veysel, Âşık Hüseyin Cavan

SOVYET EDEBİYATININ BİR KARAKTERİSTİĞİ: “TEKRARDAN YAZMA OLGUSU”

Cemile KINACI BARAN²²

ÖZET

Sovyet devrinde edebiyat, Sovyet toplumunu yaratmanın aracı olarak görülüyordu. Bu nedenle Sovyet yönetimi edebiyata büyük bir önem veriyordu. Özellikle 1934'te Sovyet Yazarlar Birliğinin kurulması ile edebiyat tamamen merkezi otoritenin kontrolü altına girmiştir. Bu tarihten sonra, yazarların Sovyet rejiminin talepleri doğrultusunda, Sovyet rejiminin edebiyat siyasetine uygun olarak eser vermeleri istenmiştir. Bu sınırların dışına çıkan yazarlar sistem tarafından tenkit edilmiş ve cezalandırılmıştır.

Sovyetlerdeki güçlü merkezi yapıyı, merkez-çevre ilişkisini, Sovyet ideolojisinin edebiyat üzerindeki tesirini gösteren en güzel örneklerden biri, Sovyet edebiyatında rastlanan “tekrardan yazma olgusu”dur. Sovyet devrinde yazarlar, yazdıkları eserlerde ideolojinin taleplerini yeterince iyi karşılayamadıklarında, kendilerine yapılan tenkitler ışığında yönetimin taleplerini karşılayabilmek için

²¹ Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, obaldane@pau.edu.tr

²² Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, cemile.kinaci@hbv.edu.tr

aynı eseri tekrar düzenleyerek yeniden kaleme almıştır. Bu bağlamda, bazı eserler yeni isimlerle tekrardan yazılmış bazı eserler ise tekrar tekrar yapılan değişikliklerle yeni basımlarla okuyucu ile buluşmuştur.

Bu bildiriye, Sovyet edebiyatında “tekrardan yazma olgusu” Kazak ve Özbek Sovyet edebiyatlarından seçilen iki eser üzerinden ortaya konulacaktır. Bunlardan biri, Kazak yazar Sabit Mukanov’un Adaskandar (Yolunu Şaşırınlar) (1928) adlı romanı ve romanın tekrardan kaleme alınmış hâli olan Möldir Mahabbat (Saf Aşk) (1959); diğeri ise Özbek yazar Abdulla Kahhar’ın Serap (1937, 1957, 1967, 1987) adlı romanıdır. Bu eserlerle ilgili yapılan tenkitler ve tekrar yazılan nüshaları ele alınarak Sovyet edebiyatında alan değişse bile, edebiyattan beklenenin hep aynı olduğu, tekrardan yazma olgusunun Sovyet edebiyatında değişmezliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Edebiyatı, Kazak Edebiyatı, Özbek Edebiyatı, tekrardan yazma, Sabit Mukanov, Abdulla Kahhar.

YUNUS EMRE'DE ELEŞTİRİ

Cemal BAYAK²³

ÖZET

Eleştirmek bir duruş sergilemektir. Yunus Emre şiirlerinde olarak çok dini ve dünyevi birçok konuda doğrudan ve dolaylı eleştirileriyle duruşunu sergilemekten çekinmemiş bir mutasavvıftır. Yunus Emre'nin duruş sergilediği konuların tespiti onun anlaşılmasında yol gösterici unsurlardan birisi olacaktır. Bildiriye Yunus Emre'nin şiirlerindeki eleştirileri konularına göre sınıflandırılmakta ve bu düşüncelerden hareketle Yunus Emre'nin düşünce dünyasının farklı boyutları tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Eleştiri, Yunus Emre Divanı

TÜRK DÜNYASINDA TURİZM ÖRGÜTLENME YAPILARININ VE POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ümmühan BAYRAM²⁴

Semih ARICI²⁵

Murat BAYRAM²⁶

ÖZET

Turizm gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke için hem önemli bir gelir kaynağı hem de kültürel zenginliklerin tanıtılması için etkin bir yoldur. Bu bağlamda uluslararası alanda ülkeler uluslararası turizm pazarından pay almak için belirledikleri turizm politikaları çerçevesinde farklı örgütlenmelere gitmektedir. Bu çalışmada Türk dünyası devletlerinin destinasyon yönetim örgütlerinin ve turizm politikalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne üye Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin destinasyon yönetim örgütleri ve turizm politikaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Türk dünyası, Turizm politikası, Destinasyon örgütleri

²³ Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi. İletişim: cbayak@pau.edu.tr

²⁴ Dr. Öğr. Üyesi. Pamukkale Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ubayram@pau.edu.tr

²⁵ Dr. Öğr. Üyesi. Pamukkale Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, sarici@pau.edu.tr

²⁶ Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, mbayram@pau.edu.tr

KIRGIZİSTAN'DA ALFABE MESELESİ

Aysel BAYTOK²⁷

ÖZET

Kırgız Türkleri Orhun-Yenisey Türk alfabesi başta olmak üzere tarih boyunca Arap, Latin ve Kiril alfabelerini kullanmışlardır. 20. yüzyıl başlarına kadar Arap alfabesi kullanan Kırgızlar, diğer Sovyet Türk Cumhuriyetleriyle birlikte 1928-1940 yılları arasında Latin alfabesine geçmiş, ama Sovyetlerin denetiminde gerçekleşen bu değişim de maalesef Türk cumhuriyetleri arasında alfabe birliğini sağlayamamıştır. 1940 yılından bu yana Kiril alfabesini kullanan Kırgızlar, geçiş aşamasında olan Kazaklar bir yana bırakılırsa, bağımsız Türk cumhuriyetleri arasında Kiril alfabesi kullanan tek Türk Cumhuriyeti olarak kalmıştır. Kırgızistan'ın Latin alfabesine geçişi konusu siyasîler ve bilim adamları tarafından 1991 yılındaki bağımsızlıktan bu yana dile getirilmektedir. Ancak gerek siyasî gerekse de ekonomik nedenlerden dolayı şu ana kadar bir adım atılamamıştır. 1991'de Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından yapılan Milletler Arası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumunda ortak Türk alfabesi oluşturulmuş ve bu karara, Kırgızistan da dahil olmak üzere katılan Türk Cumhuriyetlerinin temsilcileri imza atmışlardır. Ancak bugüne kadar Latin alfabesine geçen hiçbir Türk cumhuriyeti maalesef bu alfabeyi tam olarak dikkate almamıştır. Kırgızistan da elbette bir gün Latin alfabesine geçecektir. Ancak Kırgızistan'da da aynı sonuçla karşılaşmamak için bilim dünyası sessiz kalmamalı, en azından üzerine düşen kısmını yerine getirmelidir. Kırgız Türkçesi, fonetiği oldukça net ve yalın olan bir lehçedir. Diftong ya da çift seslilik, belli belirsiz sesler yoktur. Digraf ya da trigraf'ı gerektirecek bir durum da söz konusu değildir. Kırgız Türkçesi alfabesinin Türkiye Türkçesi alfabesinden farklı olan sesleri sadece kalın k (q), kalın h (x) ve nazal n (ñ)'dir. Şu anki alfabede yer alan ve sadece Rusça kelimelerde kullanılan çift sesli harflerin (ye, yo, yu, ya) alınmasına ise hiç gerek yoktur. Yeni belirlenecek alfabe karmaşa değil anlaşılabilirlik, zorluk değil kolaylık, bulanıklık değil netlik getirmelidir.

Bu makalede Kırgızistan'da Latin alfabesine geçiş süreci ile ilgili güncel durum ele alınmış ve oluşturulacak Latin temelli yeni Kırgız alfabesi ile ilgili görüşlere katkı sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırgızistan, Kırgız Türkçesi, Alfabe, Kiril Alfabeti, Latin Alfabeti

TATABBU' – YANGI IJODIY MAYDON

Nazora JO'RAEVNA BEKOVA²⁸

ANNOTATSIYA

Ma'lumki, Alisher Navoiy tatabbunavislikni adabiy yo'nalish darajasiga ko'tardi va bu bilan o'ziga xos an'ana yaratdi. Shu bilan birga asos qismini tatabbu' g'azallar tashkil etgan "Devoni Foniyy"ni tartib berdi. Tatabbu' yozishga kirishgan shoir ustozlari darajasida qobiliyati borligini, o'sha shaklda, o'sha motivda she'r aytishga o'zining qodir ekanligini namoyish etadi. Adabiy ta'sir va ijodiy hamkorlik mahsuli sifatida yaratilgan payravlar tatabbunavislarning chuqur bilim, katta ijodiy kuch, maxsus tayyorgarlik, adabiy ijodiy tajribaga ega bo'lganligidan dalolat beradi. Navoiyning tatabbulari shu jihatdan xarakterlidir. Shoir yaratgan tatabbular taqlid va takrordan xoli, yangi fikr va tasvirlarga boy. An'analar zaminida originallikka intilgan Navoiy-Foniyyning ustozlari g'azallariga bitgan tatabbularining ko'pchiligi badiiy mahorat bilan ijodiy rivojlantirilgan an'ana va yangilikni o'zida mujassamlashtirgan mukammal payravlar sirasiga kiradi. Alisher Navoiyning tatabbularini o'rganish jarayonida shuni kuzatdikki, shoir ba'zi g'azallarga ma'no va mazmun (g'oyasi, mavzui, obrazlari), shakl belgilari (vazn, qofiya radif) jihatidan o'xshatma tarzida tatabbu' bitgan bo'lsa, ba'zilarining vazn, qofiya va radifi saqlangan holda mazmuni erkin, she'riy san'atlar chuqur ishlangan masnu' tatabbular yozadi, ba'zi g'azallarga esa mazmunga katta e'tibor bergan holda vazn va radif yangilangan, shakl

²⁷ Dr. Öğr. Ü. Pamukkale Üniversitesi ÇTLE Bölümü Öğretim Üyesi. İletişim: abaytok @pau.edu.tr

²⁸ Doç. Dr. Buhara Devlet Üniversitesi (BuxDU) f.f.n. İletişim: bekova.nazora@mail.ru

o'zgacha matbu' tatabbular ijod qiladi. Navoiy salafllari qo'llagan timsollar, adabiy an'analardan ustalik bilan foydalangan.

Hofiz g'azallari baytlari mazmunan bir-biri bilan mustahkam aloqada emas. Bu xususiyat kamchilik emas. Baytlar mustaqilligi shoirga lirik mavzudagi g'azallarga falsafiy mushohadali baytlarni joylashtirish imkonini bergan. Foni g'azallari esa musalsalligi, ya'ni voqeabandligi bilan ajralib turadi. Ularda bir mavzu chuqur va izchil yoritiladi. Hofiz g'azallarida aks etmay qolgan jihatlariga urg'u berish, uning fikrini to'ldirish va yangi sharoitlarda rivojlantirish, mavzuni yangi-yangi tasviriy vositalar yordamida ochish Foni tatabbu'lariga xos xususiyatdir. Alisher

Navoiy forsiy devonida Hofiz Sheroziy, Sa'diy Sheroziy, Amir Xusrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy, Kamol Xo'jandiy va boshqa shoirlarga izdoshlik qilari ekan, ko'p hollarda mahoratda o'z salafllaridan ham yuqori pog'onaga ko'tarila oldi. Ular yo'lidan borib, ajib nozik his-tuyg'ularga to'la rindona, oshiqona, orifona lirik she'rlar yaratdi.

QAZI BÜRHANƏDDİNİN ŞEİR DİLİNDƏ FEİL

Kamil BƏŞİROV²⁹

XÜLASƏ

Ümumtürk ədəbi dilinin ərəb-fars qatqılarından təmizlənərək müqtədir bir şeir dili səviyyəsində formalaşmasında XIV əsrdə yaşanmış böyük dövlət xadimi və şair Qazi Bürhanəddinin müstəsna zəhməti və fəaliyyəti olmuşdur. Bu dövrdə doğma türk dili əsasında şeir yazmağın xeyli çətinliyinə baxmayaraq o, yorulmadan, usanmadan bu ağır və şərəfli işə girişmiş, qəlbində bəslədiyi səmimi elat sevgisini, qanında-canında olan türk fituhatçılıq ruhunu öz şeirlərinə hopdurmuş, xalq dilini cilalayaraq onu yüksək bir poeziya dili səviyyəsinə ucaltmağı bacarmışdır. Qazinin bir ədəbi məktəb sayıla biləcək bədii irsi özündən sonra gələn bir çox görkəmli türk şairləri üçün örnək olmuşdur. Türk poeziya səmasının ulduzlarından olan İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Əlişir Nəvai, Şah İsmail Xətai kimi bir çox şairlərin yaradıcılığına onun çox böyük təsiri vardır. Bu şairlərdə olan türkcəyə sevgi və bağlılıq Qazi Bürhanəddin yaradıcılığından qidalanmışdır. Hökmdar şairin yaratdığı əsərlər təkcə oğuz-türk şeirinin deyil, bütövlükdə başlanğıc mərhələdə türk ədəbi dilinin ən gözəl örnəyidir. Ona görə də Qaziyə təkcə Osmanlı və ya azəri türkü kimi yanaşma meylləri özünü doğrultmur, ona görə ki, şairin yaradıcılığı və düşüncə tərzii bu dil məkanı ilə məhdudlaşmır, demək olar ki, o dövrün bütün türk coğrafiyasını əhatə edir. Şeirlərində özünə geniş yer tapmış qıpçaq, karluq dil elementləri də bu fikrə gəlməyə vəsilə olur. Bir sözlə, Yunus Əmrə, Məsihi, Füzuli, Xətai, Vaqif nə qədər azəri və ya osmanlı, Əlişir Nəvai özbək, türkmən şairdirsə, o qədər də digər türk xalqlarına məxsusdur. Bu mənada Qazi də bütün türk dünyasının ən qüdrətli söz ustadlarından biridir. Zamanında yüksək təhsil və tərbiyə görmüş şair fars şeirində olan yalançı məddahlıq əvəzinə türk şeirinə səmimi bir təbiilik bəxş etmişdir. Onun ustalıqla yaratdığı təşbeh və məcazlar qondarma olmayıb, həyatı müşahidələrinə əsaslanmışdır. Məsələn, bir şeirində şair aşiqin öz sevgilisinin dodaqlarını əmməyini təzəcə doğulmuş quzunun öz anasından ağuz südü əmməsi ilə təşbeh edərək yazır: -Eşq toldu ləbində qo əmsün, Quzu içməyəmi ağuz, çələbi?

Ömrümü dövlətçilik uğrunda döyüşlərə sərf edən "Qağan aslan qaypınmaz dilkülərdən" deyən Qazi həqiqət və vətən yolunda ölməyi şərəf bilərək döşəkdə ölməyi igidlərə yaraşdırmır: Ər odur həq yoluna baş oynaya, Döşəkdə ölən igid murdar bolur.

Qazinin şeirlərini oxuduqca elə xəyal edirsən ki, guya dünyagörmüş pir çoban uşaq və gəncləri bir dəyədə başına cəm edərək onlarla söhbət edir. Xalqın dilini və məişətini gözəl bildiyindəndir ki, o, öz şeirlərində dönə-dönə bu tükənməz xəzinədən bəhrələnmişdir. Xalq dilində tez-tez işlədilən qadan alım, sənə canım qurban kimi isti-ılıq ifadələr Qazi şeirlərində doğma bir ovqat qatır: Gözi oxuna dedim; ox, canım sənə qurban, Bir ox ilə hələ şol qoşa yaya irdik axı.

Mövzu və mündərcə genişliyi ilə yanaşı, Q. Bürhanəddin yaradıcılığı dilin leksik, fonetik və frazeoloji imkanlarından istifadə zənginliyinə görə də diqqəti cəlb edir. Qaziyə qədərki və sonrakı

²⁹ Prof. Dr. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Ubeshirli@gmail.com

klassiklerimiz sırasında onun qədər növbənöv hərəkət bildirən sözlərdən, feillərdən istifadə edən ikinci bir şair tapmaq qeyri-mümkündür. Çağdaş dil mövqeyindən yanaşdıqda görmək olur ki, bu feillərin əksəriyyəti osmanlıcaya qədər çox işlək olsalar da, artıq unudularaq arxaikləşmiş, yaxud bəzi türk dilləri və dialektlərində qalsa da, oğuz qrupu türk dillərinin aktiv leksikasını tərk etmişdir. Məsələn, bolar, bolğay, olmağay, tutmağay, tağınğan, yazılğan tipli feillərə hazırda özbək, türkmən dillərində rast gəlmək mümkün isə, Türkiyə və Azərbaycan türkcələrində bu formalar köhnəlmiş, yeni formalarla əvəz edilmişdir. Hərəkəti yapanı bildirmək məqsədilə fellərə qoşulan şəxs şəkilçilərində də müəyyən fərqlər nəzərə çarpır. Yəni indi oğuz türkcəsində gəlirəm, gəliyorum, gəliriz, gəlirik, gəliirsiniz, gəlir və s. kimi işlədilən feillər Qazinin dilində gəlirmən, gəlirvən, gəlirvüz, gələ durur şəklində istifadə edilmişdir.

Q. Bühranəddinin dilində işlənən feilləri Türkiyə və Azərbaycan türkcələrində mövcudluğu baxımından müqayisə etdikdə görmək olur ki, sunmaq, ündəmək, üşmək, şeşmək, ulaşmaq, irişmək, yasanmaq, ülüşmək, konuşmaq, əsrimək, önülmək kimi feillər Türkiyə türkcəsində işləkliyi sürdürsə də, Azərbaycan türkcəsində artıq tanı olaraq arxaikləşmişdir. Elə feillər də vardır ki, hər iki dil üçün arxaik səciyyəlidir; qağmaq (qəzəblənmək), qayırmaq (qorxmaq, çəkinmək), yasamaq (bəzəmək), ayıtmaq (demək, söyləmək), qayıрмаq (düşünmək, əndişələnmək), uru turmaq (ayağa durmaq), ulaşmaq (qovuşmaq) və b.k.

Türk dillərinin inkişaf tarixi və tendensiyasını araşdırmaq üçün Q. Bühranəddinin şeir dilinin dərinəncələnməsi dilçilik elmimiz üçün çox aktual olaraq qalmaqdadır.

ТАҚЫРЫП: XIX ҒАСЫРДЫҢ II ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Қаламқас БОЛАТҚЫЗЫ БОЛАТОВА³⁰

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада XIX ғасырдың II жартысындағы Шығыс Қазақстан аймағындағы білім беру жүйесі мен оқу-ағарту салаларының алғышарттары жайлы баяндалады. Атап айтқанда, XIX ғасырдың II жартысында Шығыс Қазақстан өңіріндегі оқу-ағартудағы патшалық Ресей саясатының білім саласындағы бастамасы, Қазақстанның шығыс аймағындағы алғашқы мектептердің ашылуы мен қызметі, мектептермен қатар кітапханалар, оқу үйлері, жеке мамандықтар бойынша бірнеше оқу мекемелерінің қызметі айтылады.

Сонымен қатар, Ресей бодандығын толықтай қабылдағаннан кейін жалпы қазақ жерінде, соның ішінде Қазақстанның Шығыс аймақтарында орыс тілді мектептердің ашылуы, алғашқы бастауыш мектептері, бір уездік училище және оның жанында қыздар мектебі, шіркеулік-приходтық мектебі, Өскемен жеріндегі татарлар мешіті жанында мұхаметтік ерлер мектебі жайында қарастырылған. Осы аталған білім орындарындағы сабақ кестесі мен оқытылған пәндер, білім берген мұғалімдер жайлы баяндалады.

SAMARKAND VILOYATI O`ZBEK SHEVALARI TASNIFI GA DOIR

Murodkasim ABDIYEV BOLIBEKOVICH³¹

ANNOTATSIIYA

Maqolada Samarqand viloyati o`zbek shevalari haqida ma`lumot berilgan. Jumladan, viloyat hududida istiqomat qiluvchi o`guz, qipchoq hamda qarluq lahjalari vakillarining o`ziga xos va farqli xususiyatlari ochib berilgan. Shunigdek ularning viloyat hududida joylashish o`rni hamda areal xaritasini tuzish yuzasidan tavsiyalar ham berilgan.

³⁰ Doç. Dr. Қазақстан Республикасы, Семей қаласы-Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті
Тарих ғылымдарының кандидаты kalamkas_17_81@mail.ru

³¹ Prof. Dr. Samarqand Davlat Universiteti murodkasim63@mail.ru

Kalit soʻz va birikmalar: sheva, lahja, oʻguz, qarluq, qipchoq, viloyat, areal xarita, hudud, oʻxshash tomoni, farqli tomoni, tavsia, xususiyat.

XILVATIY IJODIDA ILM VA OLIMLIK FAZILATLARI TALQINI

Ozodaxon BOLTABAYEVA³²

ANNOTATSIYA

XX asr boshlari Namangan adabiy harakatchiligi namoyandasi Mulla Yoʻldosh Toʻraboy oʻgʻli Xilvatiy ijodi adabiyotshunoslik ilmidagi XX asrning 90-yillaridan boshlab ilmiy tadqiq etila boshlandi. Ushbu maqolada Xilvatiyning axloqiy-taʼlimiy mavzudagi 96 baytdan iborat forscha “Qasidai ilm” asari hamda axloqiy-taʼlimiy mavzudagi sheʼrlari tahlil etilgan. Shoirning “Qasidai ilm” asarida ilm va olimlik fazilatlari ulugʻlangan. Baytlar tahlili asosida shoirning oʻziga xos tasvir uslubi aniqlangan. “Qasidai ilm” vazni, obrazlar mohiyati hamda asar badiiyati tahlili orqali shoirning sanʼatkorlik mahorati ochib berilgan. Maqolada Xilvatiyning “Qasidai ilm” asari kabi ilm-maʼrifatni ulugʻlovchi qasida adabiyotshunoslikda hali-hanuz yaratilmagani qayd etilgan. Ushbu qasida aruzning mafoiylun bahrida yozilgani, qofiyalanish tartibi, badiiy mukammalligi misollar asosida yoritilgan. Asar fors tilida yozilgan boʻlib, maqolada shoirning zullisonaynlik anʼanasi davomchisi sifatidagi faoliyati ham oʻrganilgan. Sayfiddin Sayfulloh tomonidan oʻzbek tiliga nasriy usulda tarjima etilgan ushbu asarda ilm-maʼrifatni egallash har narsadan ustun va beqiyos ekani taʼkidlab oʻtilgan.

Xilvatiyning ikki sheʼriy majmuasi mavjud. Uning “Charogʻi maktab”, “Mavludi sharif”, “Sayr-ul jibol” kabi asarlari XX asr boshlarida Toshkentdagi Gʻulom Hasan Orifxonov bosmaxonasida chop etilgan. Shoirning 1903-yilda yozilgan “Qasidai ilm” asari “Sayr-ul jibol”ning toshbosma nusxasi bilan birga 1910-yilda nashr etilgan. Ilm va olimlik fazilati yoritilgan ushbu qasidaning fors tilida yozilgan kirish qismida shoir asarga quyidagicha taʼrif bergan: “In qasida dar bayoni madhi ilm va donish va xasoil va manoqibi ulamo...”, yaʼni “Bu asar ilm-u donish madhida va olimlarning xislat va manoqiblari haqida”. Asarning qoʻlyozma nusxasi Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi sharqshunoslik instituti qoʻlyozmalar fondida 1870-ashyo raqami bilan saqlanayotgan Xilvatiyning qoʻlyozma sheʼrlar majmuasida mavjud. Asarning kirill yozuvidagi nashri 2009-yil, lotin yozuvidagi nashri esa 2012-yil Toshkentda “Fan” nashriyotida chop etilgan. Ushbu manba oʻzbek va fors tilida sermahsul ijod etgan Xilvatiyning maʼrifatparvar shoir ekanini anglatadi. Hozirgi vaqtda zullisonayn shoirning 3000 misraga yaqin fors tilidagi lirik merosi nashr etishga mushtiq. Shoirning “Hayot”, “Ilm uchun”, “Koʻngil”, “Dilim” kabi radifli gʻazallari axloqiy-taʼlimiy mavzuda bitilgan boʻlib, shoirning sanʼatkorlik mahoratini, ilm-maʼrifatni ulugʻlash haqidagi qarashlarini aks ettiradi.

Kalit soʻzlar: Qasida, zullisonayn, vazn, obraz, qofiya, adabiy harakatchilik, badiiylik, tasvir uslubi, mavzu, gʻoya, mahorat.

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA “QALB MUOLAJASI”NING BADIY TALQINI

Qizlarxon BOLTABAYEVA³³

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqotda Alisher Navoiy asarlaridagi ezgulik, yaxshilik, qalbni va ruhni davolash masalasi yoritilgan. Navoiyning “Hayrat ul-abror” asarini “Sehrli koʻzgu” deyish mumkin. Uni oʻqigan kitobxon goʻyo sehrli oynaga boqadi va oʻzidagi yomon illatlarni koʻradi. Navoiyning bu asarida inson oʻzidagi salbiy jihatlarni koʻrib, uni tuzatishga, yaxshi tarafga oʻzgarishga harakat qiladi.

Asardagi oltinchi maqolat “Odob” haqida. Odobning eng muhim shartlaridan biri ota-onaga ehtiromdir. Ota-onani doimo qadrlash, ularning hurmatini joyiga qoʻyish, asrab-avaylash farzandlarning burchidir. Alisher Navoiy ota-onani qadrlashni odobning eng muhim shartlaridan biri deb hisoblaydi. “Bu ikki zotning xizmatlarini bir xil bajar, bu xizmatlarni qancha koʻp bajarsang, shuncha kam”. Yaʼni

³² PhD Dr. Namangan davlat universiteti kata oʻqituvchisi, E-mail: ozodaxonb@gmail.com. Tel: +998932643879

³³ ToshDOʻTAU magistranti Sayyora-2018@mail.ru +998 99 561 95 95

qanchalik ota-onaning xizmatini qilsak ham, ularning haqqini ado etolmaymiz. Ikki jahonda rohat istasang, bu ikki zotning roziligini olgin. Navoiy odob bolaning ota-onaga hurmatidan boshlanishini ta'kidlagan. Shu bilan ota-onaning farzand oldidagi burchlari haqida ham Alisher Navoiy bu maqolatda keltirib o'tgan. Ota-onaning eng birinchi burchlaridan biri farzandga yaxshi ot qo'ymoq. Shunday ism qo'ymoq kerakki, odamlar chaqirganda uyalib qolmasin. Ism insonlarning ko'rki hisoblanadi. Ota-ona farzandga yaxshi ot qo'yishi va munosib tarbiyalamog'i zarurdir. Ota-onaning muhim burchlaridan yana biri bu ilm o'rgatmoqlik, bolaga ta'lim berish va ilm-u odob o'rgatish uchun muallim topishdir. Bolani tarbiyalashda unga shafqat ko'rsatish, uning yutuqlarini taqdirlab borish ham zarur. Tushunmagan, bilmagan narsalarini mehr bilan tushuntirish lozim. Bolaga mehrni ham, jazo berishni ham me'yoridan oshirmaslik uning kamoliga xizmat qiladi. Alisher Navoiy o'z asarlarida insoniy munosabatlar, burch, odob, ta'lim-tarbiya masalalariga alohida ahamiyat qaratadi. Tadqiqotimizda shular xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, "qalb muolajasi", burch, odob, tarbiya, ta'lim.

OTELLERDE ENERJİ, SU VE ATIK YÖNETİMİ VERİLERİNİN ÇEVRESEL AÇIDAN İNCELENMESİ

Mehmet BOYRAZ³⁴

ÖZET

Araştırmanın amacı, otel işletmelerinde uygulanan enerji yönetimi ve su yönetimi kapsamındaki tüketim miktarları ile atık yönetimi kapsamında üretilen geri dönüştürülebilir atık miktarı verilerinin çevresel açıdan incelenmesidir. Bu kapsamda otel işletmelerinin hazırlamış oldukları sürdürülebilirlik raporları aracılığıyla enerji, su ve atık yönetim verileri değerlendirmeye alınacaktır. İkincil veri kaynaklarının kullanılacağı bu araştırmada, doküman-arşiv tarama tekniği ile Türkiye'de faaliyet gösteren otellerin web siteleri üzerinden işletme sürdürülebilirlik raporlarına ulaşılabilecektir. Tespit edilen bu raporlar ise içerik analizine tabi tutulacaktır. Elde edilen veriler sayısallaştırılarak sıklık ve yüzde analizi ile çapraz tablolar halinde değerlendirilecektir. Araştırma sonucunda Türkiye'deki otellerin ortalama enerji ve su tüketim miktarları ile atık üretim miktarlarının ortaya konması ve bu değerlerin hem ülke içerisindeki ortalama tüketim/üretim değerleri hem de diğer ülkelerdeki otellerin verileri ile karşılaştırılmalı olarak incelenerek, otellerin çevre üzerinde oluşan etkilerde ne kadar payı olduğu tahmin edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konaklama işletmelerinde sürdürülebilirlik, çevre yönetimi, enerji yönetimi, su yönetimi, atık yönetimi.

АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ ҚАНОАТ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

Ибодат БОЗОРОВА³⁵

Ирода ШОДИЕВА³⁶

ANNOTATSIIYA

Навоий ижодининг гултожи – “Хамса”нинг илк достони – “Ҳайратул-аброр”да инсонни мукаррам этувчи фазилатлар ҳамда тубанликка бошловчи иллатлар хусусида ҳам фикр

³⁴ Arş. Gör. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü mboyraz@aku.edu.tr // Afyon Kocatepe University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management mboyraz@aku.edu.tr

³⁵ Навоий давлат педагогика институти ўқитувчиси. +998 91 3338473.

³⁶ Навоий давлат педагогика институти талабаси +998 91 4381996

юритилади. XXXIV бобнинг еттинчи мақолатида шоирнинг қаноат ҳақидаги фалсафий мушоҳадалари баён этилади.³⁷

Алишер Навоий ўзининг қаноат ҳақидаги қарашларини боб аввалидаёқ баён этади: “Қаноат бобидаким, айн жуъдин айрилса, замзами нажот қаноти, балки салсабили ҳаёт сори учмоғнинг қаноти дурур ва паришон тамаъким, мазаллат захри таъми мазоққа еткурур ва қонъким, кўзи узра қон мавж урса, иззати бор ва томъким, олгун маснад узра ором тутса, мазаллати бор” (80-бет). Яъни: “Қаноат ҳақидаким, “Жўъ” (очлик) сўздан (сўнгги ҳарф) “айн” (ъ) ажратилса, “жў” (арик) қолиб, нажот қанотининг майин товушини беради, ҳатто ҳаёт чашмаси сари учиш қаноти бўлиб хизмат қилади, “тама” сўзи ҳар қандай шаклда ёзилганда ҳам, ундаги хорлик захрининг таъмини тотишга олиб боради; қаноатли одамнинг (очликдан) кўзида қон мавж урса ҳам, иззати бор; тамагир одам олтин тахтдан жой олган бўлса-да, хорликка учрайди”.(265-бет)

Навоий қаноатли дарвешни таъмагир шохдан устун ҳисоблайди:

Кулбада дарвешки, қонъ дурур,
Фойиқ эрур шохғаки, томе дурур.

Чунки таъма бўлди гадолар иши,
Билки гаодур таъма этган киши. (80-бет)

Навоийнинг таъма ҳақидаги фикрларини унинг китъаларида ҳам кўриш мумкин. Шоирнинг фикрича, таъмадан холи инсон шарафга лойиқдир:

Эй Навоий, олам аҳлида таъмасиз йўқ киши,
Ҳар кишида бу сифат йўқтур, анга бўлғай шараф.
Сен агар тарки таъма қилсанг, улуғ ишдур бу ким,
Олам аҳли барча бўлғай бир тараф, сен бир тараф.³⁸

ЮНУС ЭМРО ИЛОҲИЙЛАРИДА КЎНГИЛ ТАСВИРЛАРИ

Насиба БОЗОРОВА³⁹

АННОТАЦИЯ

Юнус Эмро – Ҳақ ошиғи. Туркий шеърятни янги нафас, тоза руҳ, янги шакл ва ифода билан бойитган ва қадим анъаналар ўзанидан янги ирмоқ бўлиб ўз йўлини очган бетакрор ошиқ шоир. Унинг илоҳийлари кўнгилдаги ғуборларни қуёш нури янглиғ маҳв этади ва ўқувчини ҳаёт аслида ишқ ва ошиқликдан ўзгаси эмаслигига ишонтиради. Юнус Эмро шеърларида улуғ бир дард, соғинч ва изтироб борки, ўқилганда бир маҳзунлик қалбга оқиб киради. Гўё шоир эмас ўз кўнглингиз ноласига кулоқ тутасиз. У ўз шеърларида тоғлардай собит, самодай юксак, ойдек нурли, сахродек сокин, висолдай тотли, жон қадар азиз туйғуларни жонлантирган, сўзга сиғмас ишқ ва ошиқлик асрорларини сўзга кўчирган. Юнус Эмро ўз ботинида кечган исёну ғалаён, завқ ва ҳаяжонни шеър тили рамз ва мажозлар билан жуда гўзал тасвирлаган, поэтик тимсол ва воситалардан маҳорат билан фойдаланиб ботиний ҳол ва кечинмалар ифодасида катта натижаларга эришган.

Биламизки, кўнгилнинг тасаввуф шеърятдаги ўрни алоҳида. Бунга сабаб тасаввуф шеърятининг инсон эътиборини кўнгилга жалб этиб, қалб ва кўнгил сирларини очишга кўп куч

³⁷ Навоий, Алишер. Ҳайратул-аброр – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. –Б.80-89.

³⁸ Навоий, Алишер. Топмадим:Ғазаллар.– Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти,1988.–Б.763.

³⁹ Филология фанлари номзоди Тошкент давлат юридик университети bozorgova-76@mail.ru

сарфлаган, Оллоҳ ва одам муносабатини кўнгил йўли ва кўнгил эҳтиёжлари орқали ҳал этишда катта натижаларга эришган шеърят саналганидир. Тасаввуфий шеърятда кўнгил тубдан янги моҳият касб этди. Яъни у Ҳақ тажаллигоҳи, Арш, Оллоҳнинг тахти даражасига кўтарилди. Туркий тасаввуф шеърятининг ривожига, кўнгил калимасига айрича ғоявий бадиий вазифа юклаб, уни поэтик образ даражасида кенг қўлланилишида Юнус Эбро шеърятининг ҳам алоҳида ўрни бор. Ошиқ шоир илоҳийларида кўнгилнинг маънавий мақоми, “бир дам” – лаҳзалардаги ўзгарувчан, рангдан-рангга кирувчи ҳоллари талмех, тазод ва ўхшатишлар билан беҳад гўзал тасвирланган. Ўз шеърларида кўнгилнинг гоҳ Аршга қадар юксалиши, гоҳ пастга тушиши, баъзан жаҳолатга қолиши ва баъзан Жолинусу Луқмондек ҳикмат соҳибига айланиши ёки осий бўлиб йўлдан озиши, ё имонда собит бўлишидан сўз юритган Юнус Эбро ўқувчиларини кўнгилни англашга, кўнгил кўзи ила оламга назар солишга даъват этадики, бу ошиқ шоир шеърларини чуқур ўрганиш, поэтик тимсоллар моҳиятини тадқиқ этиш орқали билиш ойдинлашади.

Калит сўзлар: Туркий тасаввуф шеъряти, кўнгил тасвирлари, поэтик образ, тазод, талмех, Юнус Эбро, илоҳийлар.

“OT” KOMPONENTLI MAQOLLAR TASNIFI

Sabohat BOZOROVA⁴⁰

ANNOTATSIYA

Til madaniyatning poydevori sanaladi. O‘tmishdagi madaniy qadriyatlar haqidagi ma’lumotlar til vositasida keyingi avlodlarga yetkaziladi. Shu ma’noda tilni “ma’naviy qadriyatlarni kelajak avlodlarga yetkazuvchi moddiy va ma’naviy ko‘prik” deb ta’riflash mumkin. Har bir tilning imkoniyatlari uning so‘z boyligiga qarab belgilanadi. Maqollar so‘z boyligini yanada oshiruvchi vositalardandir. Ular dunyoqarashimiz, qadriyatlarimiz, an’alarimiz, e’tiqodimizning so‘zga aylangan shakllaridir. Maqollarda xalqlarning asriy tajriba va hukmlari, tavsiyalari aks etadi. Ma’naviy qadriyatlarining shakllanishi va bardavom bo‘lishida maqollar muhim ahamiyatga ega. Maqollar bejizga “jamiyatning tarixiy xotirasi” deb ta’riflanmaydi.

Turkiy xalqlar maqollarida ular hayotida muhim o‘rin tutgan hayvonlar haqidagi fikrlar ham aks etgan. O‘z ma’nosida va ko‘chma ma’noda ishlatiluvchi bunday maqollarda jamiyat hayoti va insoniy munosabatlar, ijtimoiy hukmlar, axloqiy mezonlar haqidagi muhim ma’lumotlar o‘ziga xos tarzda ifoda etilgan. Turkiy xalqlar hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan hayvonlar ro‘yxatida ot birinchi o‘rinda turadi deyish mumkin. Turkiy xalqlar ot bilan birga cheki-chegarasi bo‘lmagan hududlarni bosib o‘tgan, jang-u jadallarda ishtirok etgan, quvonchli va qayg‘uli kunlarni o‘tkazgan. Otni qadrdon do‘st deb bilgan, xuddi qurol-aslahasi va sevimli yoridek qadrlagan, muqaddas sanagan turkiy xalqlar maqollarida eng ko‘p tilga olingan hayvon ham ot hisoblanadi.

Qadimgi turkiy tildan buyon ishlatilayotgan ot so‘zi dastlab O‘rxun yodnomalarida uchrashi mutaxassislar tomonidan qayd etilgan. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk”ida keltirilgan Qush qanoti bilan, yigit oti bilan maqolida qush uchun qanot qanchalik muhim bo‘lsa, inson uchun ot shunchalik ahamiyatli ekani ifoda etilgan. Devonda turkiylar uchun ulov, ish va jang quroli vazifalarini bajargan otning go’shti, suti va terisidan ham foydalanilgani bois ot bilan bog‘liq bo‘lgan juda ko‘p tushunchalar mavjudligi haqidagi fikrlar, otning rangi, yurishi, xususiyatlari, egar-jabdug‘i, ozuqasini ifoda etadigan ko‘plab so‘zlar ham keltirilgan.

Hozirgi turkiy tillarda “ot” komponentli maqollar faol ishlatiladi. Ayniqsa, turkman, turk, qozoq, qirg‘iz, o‘zbek, tatar, gagauzlarda “ot” komponentli maqollar ko‘p uchrashini qayd etish o‘rinlidir. Tadqiqotimizda ana shunday maqollar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ot, komponent, maqol, turkiy xalqlar, tasnif

⁴⁰ Ögr. Gör. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti katta o‘qituvchisi sabohatbozorova@gmail.com

ALİ ŞİR NEVAİ ESERLERİNDE FÜTÜVVET GÂYESİNİN EDEBÎ YORUMU

Nurbay CABBAROV⁴¹

ÖZET

Makalede “fütüvvet” kavramının mahiyeti, bilimsel araştırması ve Ali Şir Nevaî edebî mirasındaki yeri meseleleri kaleme alınır. Büyük düşünürün şiirlerinde, Hamse destanlarında fütüvvet gâyesinin edebî yorumu meselesine ışık tutulur. Konuyla ilgili bazı bilimsel yaklaşımlara eleştirel bakış atılır. Ali Şir Nevaî'nin fütüvvet gâyesini eserlerinde işlenmekle birlikte kendi yaşamında da onun kurallarına uyduğu kanıtlanır.

Anahtar Kelimeler: tasavvuf, fütüvvet, mürüvvet, feti, ahi, civanmert, edebî yorum.

ESKİ TÜRKÇEDE KADİM EDATLAR

Dilber Vatan Kızı CAMALI⁴²

ÖZET

Yazıtlarda Göktürk kağanlığı dönemine ait Orhun ve Yenisey yazıtlarının metnileri ele alınmış, günümüz türk dillerindeki örnekleri ile karşılaştırılmıştır. Bazılarının ses bilgisel olarak değişimi gözler önüne serilmiştir. Bugünkü anlamlarıyla o dönemki anlamları arasındaki farklılaşmalar incelenmiştir. Şöyle ki, adın (dan başka) tegi (kadar, değin), teg (gibi), yeme (da, de,dahi), birle (ile,birlikte), ksre (den sonra), ötürü (den dolayı), tapa (doğru,karşı), tegi (ekadar), üçün (için), yan (taraf), tügül (değil), mu (mı) ve d. gibi edatlar,bağlaçlar ve çekim edatları kullanılmıştır.

Orhun Türkçesinde kullanılan bu çekim edatlarından üçün, üze, içre, tegi bazı fonetik değişikliklere ve gelişmelere uğrayarak bugün hala TürkiyeTürkçesinde çekim edatı göreviyle kullanılmaktadır.

Birle ise bağlaç gibi ile şeklinde Azerbaycan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır.

Üçün ise çekim edatı olarak hem Azerbaycan Türkçesinde, aynı zamanda Türkiye Türkçesinde için şeklinde halen kullanılmaktadır. “üçün” edatı Orhun Türkçesinde isimlerin yalın durumu ile, yükleme durum ekleri ile, zamirlerin yükleme durum ekleri ile, zamirlerin ilgi durum ekleri, sıfat-fiil ekleri ile kullanılırken bugün isimlerin ve zamirlerin yalın durumu ve ilgi durumu ekleri ile, ayrıca teklik 3. şahıs iyelik eki almış sıfat-fiil ekli kelimelerle beraber karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer edat olan “ötrü” edatı, Orhun Türkçesinde zamirlerin bulunma-ayrılma durum ekleri ile beraber kullanılırken Türkiye Türkçesindeki “ötürü” şeklinin ayrılma durumu eki almış kelimelere bağlı olarak bulunduğunu görmekteyiz.

Orhun Türkçesindeki “adın” edatı yerine bugün Türkiye Türkçesinde “başka”, “birle yerine “ile”, “ıngaru” yerine “başka, beri”, “késre” yerine “sonra”, “kudı” yerine “aşağı”, “tapa” yerine “doğru, karşı”, “teg” yerine “gibi”, “yan” yerine “taraf” edatları kullanılmaktadır.

Eski türk yazıtlarında edatların en büyük özelliği onların türk kökenli olmasıdır. Bunlardilinkendi imkanları sayesinde yarananedatlardır, diye biliriz. Bunlaraçekim edatları, bağlaçlar ait etmek dahadoğru olur. Cümle içerisinde bağlaçlar anlam bağlantısı oluşturmaktadır.

Edatlar iki farklı şekilde görülmektedir: 1) ekleşmiş edatlar; 2) kelime şeklinde olan edatlar.

⁴¹ Prof. Dr. Ali Şir Nevaî Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi jaborov-nurbay@rambler.ru +998 97 402 15 94

⁴² Azerbaycan Milli Bilimler Akademisinin Nesimi adına Dilcilik Enstitüsünün Türk dilleri bölümü araştırma görevlisi Dilber.mehdiyeva@gmail.com

Sayu çekim edatı adlarlaeylemler arasında anlam alakası yaratmakla beraber, yön ve istikamet anlamı taşımaktadır.

Kiçig çekim edatı da eski türk yazılı abidelerinde e kadar anlamına gelir yine mesafe istikamet anlamı taşır.

Azu edatı çağdaş Azerbaycan türkçesinde ve Türkiye türkçesindeki meğer edatına uygun gelmektedir.

КЕҢЕСТІҢ АТОМ БОМБАСЫ: АРҚАДАН АЛТАЙҒА ДЕЙІН

(Семей сынақ полигоны негізінде)

Мақсат МҰРАТБЕКҰЛЫ ЖӘНІБЕК⁴³

АННОТАЦИЯ

1949 жылы 29 тамызда Кеңес Одағының сынақ полигоны іске қосылып, алғашқы атом бомбасы жарылды. Жарылыс салдарынан пайда болған радиоактивті бұлт көшкіні 1500 шақырымға дейін жетті. Бас аяғы он сағат ішінде түбі бір Түркі жұртының алтын бесігі саналатын Алтай аймағы толығымен улы радиацияның тұтқыны болды. Бірнеше млн-ға жуық халық тұратын аймақтың экологиясы күрт бұзылды. Ластанған ауа, топырақ, өзен-көлдер, егіс алқаптары жергілікті халықтың денсаулығын нашарлатты. Түрлі онкологиялық аурулар 2-3 есеге артты, түркі халықтарының ата-жұрты қазақ даласы үлкен қасіретті басынан кешірді. Әлемдік қару жарысының салдары мен салқынын бейбіт халық бұл күндері де бастан кешіруде. Мақаланың өзегі мен арқауы осы мәселелерге жауап іздеу болып табылады.

YUNUS EMRE'DE TOPRAKTAN YARATILIŞ-VAROLUŞ

Ayşe YÜCEL ÇETİN⁴⁴

ÖZET

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren evrenin, insanın, yaratılış süreci, mahiyeti, mitlerin, inanç sistemleri ve felsefenin konusu olmuştur. İslam düşünce sisteminde, insanın yaratılışı ve mahiyeti açıklanırken varoluş süreci de açıklanır. Yaratılış ve varoluşun mertebeleri; insanın öncelikle “kendini bilme”, dolayısıyla da hakikatin bilinmesi anlamında değerlendirilir. Mutasavvıfların; akıl, bilgi, marifet ile kendini bilme, ideal insanı (insan-ı kâmil) oluşturan beden, can ve nefisten oluşan bir bütünlüğün ifadesidir. Bu aynı zamanda insanın yaratılış, varoluş ve mahiyetinin anlamıdır.

Yunus Emre, Risaletü'n-Nushiyye ve Divan'ında varlığın yaratılışını, mahiyet ve maksadını biyolojik-psikolojik, iç ve dış âlem olarak tasavvur eder. Varlığın, varoluşun anlamını, hakikati idrak etme noktasında insan-ı kâmilin sıfatları ile değerlendirir. Maddî âlemin aslî unsuru olan anâsır-ı erbâ; su, toprak, hava ve ateşten mürekkep olan insanın sıfatları, iyi ve kötü olarak dört unsurla ilişkilendirilir. Kâinatın ve insanın yaratılışını İslâmî referans kaynakları ile tasvir eden Yunus Emre, yaratılış hikmetini, insanın tekâmül ve varoluşunu, hakikate ulaşmasını toprağın temsil ettiği olumlu sıfatlarla ifade eder.

TURİZM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN TURİST REHBERLİĞİNDE UZMANLAŞMA VE UZMANLIK ALAN İHTİYAÇLARINA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Ahmet ÇETİN⁴⁵

⁴³ Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің докторанты. m.zhanibekov@gmail.com

⁴⁴ Prof. Dr. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi; ayucel@gazi.edu.tr

⁴⁵ Öğr. Gör. Pamukkale Üniversitesi, Denizli Sosyal Bilimler MYO, Seyahat Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü cetina@pau.edu.tr

ÖZET

Turizm dünyada her geçen gün büyüyen ve ülke ekonomilerine önemli katkılar sağlayan sektörlerin başında gelmektedir. Bununla beraber dünyada hızla gelişen iletişim teknolojileri ve araçları insanların bilgiye daha kolay ve hızlı ulaşmasına olanak sağlamaktadır. İnsanların bundan 20 yıl önce adını dahi bilmedikleri yerlerden haberdar olmaları, varlığını dahi bilmedikleri şeyleri ihtiyaç olarak görmeye başlamaları, turizm eğilimlerini ve turist beklentilerini olağan üstü derecede değiştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Buna bağlı olarak turizm sektörü içinde yer alan tur operatörleri turlarını çeşitlendirmeye, destinasyonlar farklı özelliklerini ön plana çıkartarak bunlardan faydalanmaya başlamıştır. Böylesine çeşitliliğin arttığı bir ortamda özellikle paket tur denilen turistik ürünün operasyonel kısmında büyük önem taşıyan turist rehberlerinin önemi arttığı gibi işleri de daha zor hale gelmeye başlamıştır. Bu noktada uzmanlığı, bilgisi, ahlakı ve müşteri odaklı yaklaşımı ile müşteri memnuniyetinde önemli rol oynayan turist rehberlerinin bu kadar çeşitli ürün ve destinasyon içerisinde hepsine birden hâkim olmaları zorlaşmaktadır. Dolayısı ile belli alanlarda uzmanlaşmaları belirli alanlarda bilgi ve becerilerini geliştirmeleri kaçınılmaz bir durumdur.

Ülkemizde fiili olarak belirli alanlarda rehberlerin uzmanlaştıkları görülmektedir. Ancak yasal olarak rehberler “Ülkesel Turist Rehberi” ve “Bölgesel Turist Rehberi” olarak sınıflandırılmakta ve bu rehberlerin ülke içinde her antik kenti, her müzeyi, her tarihi yapıyı vb. bildiği varsayılarak turlarda görevlendirilmektedir. Rehberler kendilerini geliştirmekte ve değişen şartlara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Ancak zamanın ruhu böyle bir uyumu yakalamayı imkânsız hale getirmiştir. Bu noktada rehberliğin çeşitli uzmanlık alanlarına göre ayrılarak, rehberlerin bu alanda bilgi, deneyim, beceri, dil vb. ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bunlara ağırlık verilmesi önem arz etmektedir. Rehberliğin turist ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, turist memnuniyetini artırması ve ülke turizmüne kendisinden beklenen katkıyı sağlayabilmesi bu şekilde mümkün olacaktır. Bu amaçla turizmin geleceğinin emanet edileceği turizm öğrencilerinin turist rehberliği için ihtiyaç gördüğü, dil, beceri ve bilgi alanlarının hangi rehberlik türleri için daha öncelikli bulduğunu belirlemeye yönelik bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2021 yılı itibarıyla ülkemizdeki rehber sayıları, kokartlarının hangi dilden olduğu ve bölgesel olarak hangi odalara kayıtlı oldukları bilgileri ile ülkemizi ziyaret eden turist sayıları ve bu turistlerin milliyetleri karşılaştırılmış, sonuçlar öğrenci görüşleri ile değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberliği, Turizm Rehberliği, Turist Rehberliği İhtiyacı.

KARİZMATİK ŞAHSİYET OLARAK YUNUS EMRE

İsmet ÇETİN⁴⁷

ÖZET

Tarihin muhtelif dönemlerinde Anadolu coğrafyasına gelen ve nihayet 11. Yüzyıldan itibaren bu coğrafyayı Türkiye kılan Türk grupları, vatan kıldıkları Türkiye’de devlet kurarak kalıcılığını sürdürmektedir. Yüzyıllarca süren bu dönemde toplumu bir arada tutan dinamikler, devlet kurumları ile diğer sivil kurumlar; tarikatlar, bunların organize olduğu tarikat kurumları ile bütün bu dinamiklere öncülük eden toplum liderleri önemli fonksiyon üstlenmişlerdir.

Nesiller boyunca süren vatan edinme mücadelesinin dinamik unsurlarından biri şüphesiz toplum liderleridir. Bunlar, içine doğdukları, içinde yaşadıkları sosyal çevrede zamanın ruhuna uygun eğitim alıyor, bilgileniyor ve kendinden önce olanların da aktarılmasıyla tecrübe kazanıyorlardı. Bunun sonunda bilgi, tecrübe ve faaliyetleriyle toplum nezdinde itibar kazanıyor, üzerlerinde topladıkları “karizmatik özellikleriyle” hem yaşadıkları dönemde, hem daha sonraki dönemlerde varlıklarını sürdürüyorlardı.

Yunus Emre; bu önder, karizmatik şahsiyetlerden biri olarak içinde bulunduğu toplumun hayatı dört-beş yüzyıl öncesinden itibaren çatışmalar içinde geçmiş ve bu tecrübelerin aktarılmasıyla

⁴⁶ Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü hsoybalı@aku.edu.tr

⁴⁷ Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi; icetin@gazi.edu.tr.

yetişmiştir. Bu tecrübeler, dönemin bilgileriyle donatılmış, toplumun zihniyet dünyasının yarattığı dinî-mitik anlatılarla zenginleştirilmiş, her an mücadele eden ve mücadele etmeye hazır bir karakter yaratmıştır. “Ben” merkezli “Biz” bilinciyle hareket eden Yunus Emre, yetiştiği dönem itibariyle dinamik, mücadelecî, toplumun aydınlanması için çaba gösteren, ahlakçı bir şahsiyettir. Yunus, iman ettiği, inandığı değerler sistemi içinde olmayanlara karşı katı tavırlarını mısralarına aktaran bir karakter olarak varlığını sürdürüştür. Onun geniş kitleler tarafından tanınması, türbe/makam ayırımı yapılmaksızın Yunus mezarlarının çeşitli coğrafyalarda bulunması, şiirlerinin sözlü ve yazılı gelenek yoluyla aktarılması buna işaret eder.

ИСТИҚЛОЛ ДАВРИ ЎЗБЕК РОМАНЛАРИДА РУҲИЯТ ТАСВИРИ

Шоҳсанам ҒАЙБУЛЛОЕВНА ДАВРОНОВА⁴⁸

АННОТАЦИЯ

Истиқлол даври ўзбек адабиёти хилма-хил шаклий-услубий янгилинишлар билан характерланади. Мазкур ўзгаришлар замонавий ўзбек романларида ҳам намоён бўлди. Қаҳрамон ички оламида кечган жараёнлар тасвирига муайян ўрин ажратилиши ҳаёт ҳақиқати ва бадиий ҳақиқатнинг мувозанатини, мутаносиблигини таъминлаши қаторида асарнинг ишонтириш ва таъсир кучини оширишга ҳам хизмат қилади. Ижтимоий, маданий, маънавий, маиший ва шахсий муаммо ва муносабатларнинг таъсири натижасида инсон руҳиятида кечадиган ҳолатларнинг бадиий образ оламида акс этиши натижасида унинг табиатида сезиларли ўзгаришлар намоён бўлиши кузатилади.

Ҳозирги ўзбек романчилигида инсон руҳияти тасвирига алоҳида эътибор қаратилди. Бадиий образнинг характери унинг олами аниқлаш ва тушуниш, индивидуал идрок этиши натижасида шаклланади. Романларда руҳият тасвиридан унумли фойдаланилиши бадиий характернинг мукамаллигини таъминлашда ҳам муҳим ўрин тутди. Мақолада истиқлол даври ўзбек романчилиги намуналари мисолида характер, руҳият, бадиий образ табиати ва ўзига хослигини таъминлашда психологик таҳлилни ўрни масалалари хусусида сўз боради. Жумладан, замонавий ўзбек адабиётининг таниқли вакилларида Улуғбек Ҳамдам, Исажон Султон, Лукмон Бўрихон каби ёзувчилар асарлари таҳлили мисолида руҳият тасвирининг бадиий образ табиатини очиш, асарнинг поэтик жозибасини таъминлашдаги аҳамияти масалалари тадқиқ этилган. Ишда айниқса Улуғбек Ҳамдамнинг “Ота”, Исажон Султон “Генетик”, Лукмон Бўрихон “Жазирамадаги одамлар” романлари таҳлиliga кенг ўрин ажратилган. Мазкур асарлардаги образларнинг ички олами тадқиқи мисолида истиқлол даври ўзбек романчилигида кечаётган инсон оламини бадиий жонлантиришдаги янгилиниш жараёнларига оид умумлашмалар чиқарилган.

Шунингдек, мазкур мақолада роман сюжети ва композицион қурилишида психологизмнинг ўрни ўрганилган. Бадиий асарда воқеалар тизимининг қаҳрамон ички оламида намоён бўлган ҳолатлар билан алоқадорликда кечишига диққат қаратилган. Замонавий ўзбек романларда бадиий образ руҳияти тасвири орқали унинг миллий ва умуминсоний қадриятларга муносабати, ўзига хос идрок этиш, фикрлаш ва ҳулоса чиқариш тарзига эътибор қаратилганлиги очиқ берилган.

Қаҳрамоннинг ички субъектив муносабати ва ҳиссиёти портретда яққол намоён бўлади. Қолаверса, поэтик нутқ ҳам бадиий образнинг ўзига хос характери билан биргаликда руҳияти, ҳиссиёт ва кечинмаларининг воқеланиш шаклидир. Мақолада бадиий образнинг портрети тасвири ҳамда индивидуал тил ва психологизмнинг боғлиқлиги муаммолари истиқлол даври ўзбек романлари таҳлили асосида ойдинлаштирилган.

Шунингдек, ишда бадиий образнинг психологик моҳиятини ёритишда романнависларнинг индивидуал маҳорат қирраларига оид ҳулосалар берилган.

⁴⁸ Доґ. Дг. филология фанлари доктори Бухоро давлат университети доценти, (Ўзбекистон) e-mail: davronova-sh@mail.ru тел:

Таянч Сўзлар: тамойил, роман, истиқлол даври романчилиги, бадий образ, бадий ғоя, характер, руҳият таҳлили, психологик тасвир ва бадий портрет, бадий нутқ.

ESKİ TÜRKÇEDE YOKLUK BİLDİREN +sXz EKİ ve BUNUNLA GENİŞLEYEN EKLERLE KURULAN BAZI TEK ÖRNEKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ezgi DEMİREL⁴⁹

ÖZET

Bir dilin derlemine oluşturan tarihsel ve çağdaş döneminde yalnızca bir metinde tanımlanan ve başka metinlerde izine rastlanamayan sözcüklere “tek örnek (hapax legomenon)” adı verilmektedir. Bunların kendinden sonra yazılan metinlerde niçin bulunmadığı ise bilinmemektedir.

Tarihsel Türk dili alanında, “tek örnek” olarak adlandırılan sözcüklerin yazarın tasarrufundan dolayı mı ortaya çıktığı yoksa özellikle Eski Uygur Türkçesi döneminde karşılaşılan yoğun çeviri faaliyetlerinin mi buna sebep olduğunu kestirmek oldukça güçtür. Çünkü bu dönemde çevirmenler, kendi dillerinde olmayan kavramları, ilgili dinin terminolojisini ifade edebilmek için kimi zaman yeni sözcüklere ihtiyaç duymuştur. “Tek örnekler”in bazıları muhtemelen bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Modern sözlük biliminin sunduğu olanaklar çerçevesinde düşünüldüğünde bir sözcüğün toplumsal kabul yoluyla sözlüğe girebilmesinin birtakım aşamaları bulunmaktadır. “Tek örnek” sözcüklerin ise bu aşamaların belirli bölümlerinde kalarak henüz tarihsel dönemdeyken yaygınlaşmadan bir metinde donup kaldıkları görülmektedir.

Bu çalışmada Eski Türkçede +sXz eki ve bununla genişleyen biçim birimlerin oluşturduğu “tek örnek”ler ele alınmaktadır. Sözü edilen ek ve biçim birimlerin çalışmaya konu edilmesinin sebebi bunlarla kurulan sözcüklerin niçin kullanımdan düştüklerini sorgulamaya dayanmaktadır. Bu ekle kurulan ve “tek örnek” olmayan bazı sözcüklerin de zamanla kullanılmadıkları ve bunların yerine başka sözcüklerin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Bu nedenle yazıda, Eski Türkçe dönemini kapsayan derlemde ilgili biçim birimlerle kurulan bazı tek örneklerin oluşumu ve niçin sözlükselleşemedikleri konusu tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eski Türkçe, tek örnek, sözlük bilimi, sözlükselleşme, +sXz eki, biçim birim.

YUNUS EMRE DİVANI'NDA EKİLTİLİ YAPILAR

Aysun DEMİREZ⁵⁰

ÖZET

Göstergeler, insan düşüncelerinin kavramlara dönüşmüş biçimidir; dilsel göstergeler ise ek, kelime ve cümlelerdir. Metinsellik ölçütleri bakımından yapılan bir incelemede eksik olan dilsel göstergeler zihinsel olarak tamamlanmış ve metinde anlam bozulmamış ise bağdaşıklık ölçütlerinden biri olan eksilti (elipsis) mevcuttur. Eksilti hem anlamla hem de yapıyla ilişkilidir. Yüzey yapı ve derin yapının algılanmasında ortaklıklar bulunur; dil birimlerinin derin yapısı dil kullanıcıları tarafından aynı biçimde çözümlenmelidir. Yüzey yapıya taşınmayan derin yapıda bırakılmış eksiltilmiş birimlerin incelenmesi yüzey yapıda yer alan boşlukların doldurulması tarihî metinler için de önemlidir. Tarihî metinlerde derin yapıda bulunan eksiltilerin çözümlenmesi, o dönemdeki metnin bağdaşıklık ölçütleri hakkında da bilgiler ortaya koyacaktır.

Bu çalışmada Eski Oğuz Türkçesi döneminin önemli eserlerinden Yunus Emre Divanı'nda eksiltili yapılar incelenecektir.

⁴⁹ Dr. Öğr. Ü. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğretim Üyesi. İletişim: ezgiamasyali@gmail.com

⁵⁰ Doç. Dr., AHBVÜ Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, aysun.demirez@hbv.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre Divanı, eksilti, yüzey yapı, derin yapı, Eski Oğuz Türkçesi.

KAYIP KİTANIN PEŞİNDE: DİLİN OLDUĞU YERSE DÜNYA, YENİ DÜNYANIN KEŞFİ YA DA TANZİMAT SONRASI TÜRK SANATKÂRLARININ YUNUS EMRE TÜRKÇESİNİ ARAYIŞI

Mitat DURMUŞ⁵¹

“Dilin irâdesini başta akl eder tedbîr”⁵²

ÖZET

Tanzimat Fermanı'nın ilanını takip eden yıllarda Türk aydın ve sanatkarlarının “yeni” ile irtibat kurma çabası içine girmiş olduğunu ve bu “yeni” dünyadaki işlevsellikleriyle ön plana çıkmış unsurları kendi topraklarına taşıma arzusuna giriştiklerini görürüz. 19. yüzyıl özellikle Osmanlı-Türk toplumu için bir bakıma dünyaya bakışın değiştiği bir yüzyıl olur. İlan edilen fermana tanzim / düzenleme adlandırmasının verilmiş olması da bu bakımdan dikkat çekicidir. Fermana ilan edilen adalet, eşitlik, hak, hürriyet açar sözcüklerine bağlayacağımız unsurlar ve bunları gerçekleştirmek üzere temellendirilecek düzenlemeler “yeni” anlayış ve bakışı içinde taşır. Bu bakışı ilk kavrayan kişi olması bakımından öne çıkan ve yöneldiğimiz batıyı görerek ilk deneyimleyen İbrahim Şinasi⁵³, dönemin batı toplumlarındaki gördüğü ilerlemeye matuf değerleri kendi coğrafyasına aktarma çabasına girişir. Tanzimat Fermanı'nın ilanındaki etkin isim Mustafa Reşit Paşa'ya yazdığı kasidelerde kullandığı kimi kavramlar da ilk kez kültür dünyamıza girmiş olur. Bunlar içinde özellikle “reis-i cumhur” ve “medeniyet” ile “akıl” ve “millet” kavramları dönemi içinde olduğu gibi konumuz itibarıyla da önemlidir.

Her şeyden önce İbrahim Şinasi'den önceki beğenilerimiz gibi değer atfettiğimiz pek çok unsur “eski”, İ. Şinasi'den sonraki değer atfedeceğimiz şeyler ise “yeni/ cedit” olarak tanımlanmaya başlayacaktır. Dilden beslenerek şekil bulan kendilerinden önceki edebiyat da artık “eski” konumuna yerleştirilmiştir. Yeninin konumlandırılması, eskinin yıkılmasını zorunlu kılacağından dile ilişkin yaklaşımlar da kırılmaya başlar.

YUNUS EMRE: İNANÇ VE TURİZM KÜLTÜR ROTASI

Mehmet Tahir DURSUN⁵⁴

Mehmet YALÇIN⁵⁵

ÖZET

Yunus Emre, Anadolu topraklarında hem bir ilahi şair hem de bir gezgin olarak tanınmaktadır. Bu özelliğiyle Anadolu illerinde pek çok yere seyahatler gerçekleştirmiştir. Bu seyahatlerden ve yaşadığı coğrafyadan dolayı bu bölgelerde adına inşa edilen anıt mezarlar ve türbeler bulunmaktadır. Yunus Emre olgusu insanlık için bir kültür, dini bir motif ve tasavvuf temelli bir şair olarak kabul edilmektedir. Yapılan anıt mezar ve türbeler halk için dini inancın, şiirlerin, beyitlerin, Yunus Emre kişiliğinin ve anlayışının önemli merkezleri haline gelmiştir. Zamanla Yunus Emre Haftası, Yunus Emre Anma, Yunus Emre Festival ve şenlikleri gibi etkinlikler de düzenlenmiştir. Bu çalışmada, Yunus Emre ile ilgili türbe ve anıt mezarların yer aldığı destinasyonlar ve etkinliklerin oluşturduğu bir kültür rotası önermek amaçlanmıştır. Kültür rotasının belirlenmesinde haritalar, festival, şenlik ve müzelerin internet

⁵¹ Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mithat.durmus@gmail.com

⁵² İbrahim Şinasi'den alıntılanan metin için bk.: Mehmet Kaplan- İnci Enginün- Birol Emil (hızl.), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865 -1876*, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1978, s.490-491.

⁵³ Geniş bilgi için bk.: Gündüz Akıncı, *Batıya Yönelirken Şinasi*, Ankara Ün. DTCF Yay., Kurtuluş Matbaası, Ank. 1962, 48 s.

⁵⁴ Öğretim Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, mtdursun@pau.edu.tr

⁵⁵ Öğretim Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, mehmetyalcin@pau.edu.tr

sayfaları ile daha önceki araştırmalardan yararlanılmıştır. Önerilen kültür rotasıyla Yunus Emre'nin dini bir kişilikten ziyade Türk dünyası kültürünün önemli bir parçası olarak devam etmesi ve bir turizm unsuru olarak görülmesi hedeflenmektedir. Çalışma sonucunda Yunus Emre'yi tanımak ve yaşadığı coğrafyadaki kültürü deneyimlemek için bir kültür rotası önerilmiştir. Kültür rotasının içeriği, Yunus Emre türbelerinin bulunduğu, Eskişehir, Afyon ve Manisa illerinde bulunan anıt mezar ve müzeler ile festival ve şenliklerden oluşmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, turizm, kültür rotası

GÖÇEBE DÜŞÜNMEK VE YERSİZ YURTSUZ YUNUS EMRE

Ali DUYMAZ⁵⁶

ÖZET

Geçen yüzyılın başlarında başlayan Yunus Emre ile ilgili bilimsel ölçekli araştırmalarda bugün dahi sonuca bağlanamayan pek çok tartışma konusu mevcuttur. Memleketi, yüzyılı, mezar ve makamları gibi... Yunus Emre ile ilgili ilk araştırmalardan başlayarak hafifleyerek olsa da günümüze kadar ulaşılmış tartışmalı hususlardan birisi de onun “nereli olduğu” meselesidir. Yunus’u sahiplenme yarışındaki kentlerin tarihsel ve coğrafi belge ve bilgiler üzerinden Yunus’a mekân ve zaman biçme çabaları hız kesmeden sürmektedir. Resmî nitelikli çalışmaların çoğu Yunus’u Eskişehir’e bağlarken bazı tarikatlar üzerinden Yunus’a isnat edilen kabir ve makamlar mevcuttur. Bildirimizin konusu Yunus’un nereli olduğu, nerede yaşayıp öldüğü veya kabrinin nerede olduğu şeklinde tartışmalı konulara değinmek değildir. Bu bildiriye Yunus’un Gilles Deleuze’nin ifadesiyle “göçebe düşünmek” ve “yersiz-yurtsuz oluş” kavramlarıyla izah edilebilecek yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yunus’un “göçebe düşüncesi”, varılacak bir menzil ve hedeften ziyade “yolda olmak”, “istikamet üzere olmak” gibi kavramlara daha yakın durmaktadır. Kendi ifadesiyle Yunus bir “yol eri”dir. Bilinç düzeyinde kendilik iddiasından uzak duran, özne olmayan Yunus, her türlü somut ve fani varlıktan uzak durduğu gibi mekânsal bağlamda da belki hiçbir zaman varılamayacak, ulaşılamayacak bir “mükemmel” ve “mutlak” hedefe doğru giden yol üzerindedir. Bu bildiri, Yunus’un kendi şiirlerinden hareketle “yersiz-yurtsuz” bir “yol eri” oluşu üzerinde değerlendirmeler ve yorumlar içerecektir.

S.A.STAROSTİN’İN ÇAĞDAŞ ALTAİSTİK ARAŞTIRMALARINA KATKISI

Juliboy ELTAZAROV⁵⁷

ÖZET

Çağımızın en büyük dilbilimcilerinden biri, Altay, Kuzey Kafkasya, Çin-Tibet, Hint-Avrupa, Yenisey dilleri, dillerin tarihsel ilişkilerinin bilimsel kuruluşunun ilkeleri, iyileştirme konuları üzerine temel çalışmaların yazarı merhum Sergey Anatolyevich Starostin (24 Mart, 1953 - 30 Eylül ,2005), Rusya Bilimler Akademisi Muhabir Üyesi, Leiden Üniversitesi Fahri Doktoru (Hollanda), Rusya Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsünün Baş araştırmacısı imiş ise de Türkolojide, Türkiye ve Türk Dünyasında o kadar bilinmiş bir isim değil maalesef. Ancak o 1980lerden itibaren o Altaistik bilimine yön veren araştırmacı sıfatında bu alanın vekilleri arasında meşhurdür. Maalesef, Türkiye ve Türk Dünyası bir zamanlar aynı L.N.Gumilevin gibi Sergey Anatolyevich Starostin’i da geç tanımaktadır. Örneğin, onun şahsiyeti ve yaptığı araştırmalar hakkındaki «Dile Âşık Bir Adam Dr. Sergey Anatolyevič Starostin» konulu tek makale «Dil Araştırmaları Dergisi»nin 2008 Bahar, 2 sayısında Ekrem Arıkoğlu tarafından bilimadaminin vefatından 3 sene geçte yayınlanmıştır.

S. A. Starostin “Altay sorunu ve Japon dilinin kökeni” adlı çalışmasında (Moskova, 1991) Japon dilinin Altay ailesine mensup olduğunu ispatlamıştır. Aynen bu noktadan hareket ederek bilimadamı daha sonra Proto-Altay dilinin en büyük sözlükbilimsel kaynağı olan (yaklaşık 3000 proto-dilbilimsel temel) olan Altay dillerinin Etimolojik sözlüğünün (Brill, 2003) yazarlarından oluşan bir ekibin başında

⁵⁶ Prof. Dr. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

⁵⁷ Prof. Dr. Uluslararası İpekyolu Turizm Üniversitesi, Semerkant, Özbekistan. juliboy2@gmail.com

Pra-Altay dilinin yeni bir fonolojik yeniden inşası yarattı, Altay ailesinin beş alt grubu arasında düzenli fonetik eşleşme sistemini kurdu (Ramstedt-Poppe'nin büyük ölçüde modası geçmiş teorisi yerine), Altay ve Pra Altay dillerindeki birçok fonetik yasaları keşfetti.

O 1970'lerden 2005'teki ölümüne kadar Moskova Karşılaştırmalı Çalışmalar Okulu'nun gayri resmi başkanıydı. O okul Rusyada 18.yüzyıldan beri devam eden gelenekleri ve Altaistik geleneklerini daha geliştiren ve ona yeni ufuklar açan, dillerin ayrışmasını tarihleme (glottokronoloji) yöntemini önemli ölçüde geliştiren bir bilimsel akımdı.

Babil Kulesi, S.A.Starostinin karşılaştırmalı tarihsel dilbilime adanmış uluslararası bir İnternet projesinin adıdır. Şu anda, bu belki de Web'deki Dilbilimi: özellikle Altaistik için virtüel projelerin en büyüğü ve en anlamlısıdır.

Babil Kulesi, 1998 yılında, 30 Eylül 2005'teki zamansız ölümüne kadar Sergey Anatolyevich Starostin'in (1953-2005) kişisel sayfası olarak lanse edildi.

Bugün, on beş yıl sonra, Babil Kulesi, Avrasya'nın en önemli tüm dil aileleri için muazzam bir bilgi kaynağı haline geldi ve bu kıtanın sınırlarının çok ötesine yayılan diller için yeni veritabanları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Kule doğası gereği salt bir bilgi portalı değildir; materyali, farklı dil aileleri arasındaki hem kanıtlanmış hem de varsayımsal genetik bağları yansıtan hiyerarşik bir yapı olarak sunmaya çalışılmaktadır. Starostin'in ekölünüğn amacı, dünya dilleri hakkında bir bilgi ansiklopedisi oluşturmak değil, aynı zamanda araştırmacılara insanlığın dilsel tarihöncesi alanında daha ileri araştırmalar için güçlü bir araç takımı sağlamaktır.

<https://starling.rinet.ru/intrab.php?lan=en> Bu site, S. A. Starostin tarafından Y. Bronnikov ile birlikte geliştirilmiştir. Teknik detaylar: Programın özü, S.A. Starostin'in Clipper ve C dillerinde yazılmış ve bir dizi formatı (dBase, Clipper, FoxPro) ve kendi dahili formatını destekleyen kendi DBMS'sidir. Bu sistem (STARLING), Windows (ve ayrıca DOS) altında tam olarak çalışır ve İnternet sürümünde bulunmayan birçok özelliği içerir. WWW bileşeni, Yu Bronnikov tarafından TCL dilinde yazılmış bir CGI programları kompleksidir: istekleri kabul eder, yanıtları işler ve tarayıcıların anlayabileceği bir arayüz oluştururlar. Web tasarımı Artem Kozmin ve Anatoly Starostin tarafından yapılmıştır. Tüm bu sistemin inşası, Rusya Devlet Beşeri Bilimler Üniversitesi'nin verdiği hibe ve Soros Vakfı'nın PCD874 projesi hibe sayesinde mümkün oldu. Orijinal veri tabanlarının önemli bir kısmı Rusya Temel Araştırma Vakfı tarafından desteklendi (proje 99-06-80474). Şu anda Santa Fe Enstitüsü ile uluslararası "Dilin Evrimi" projesi çerçevesinde temeller üzerine çalışmalar yürütülmektedir.

Starling DBMS'nin yaratıcısı olarak ve çevrimiçi dil kaynağı "The Tower of Babel" dahil olmak üzere dilbilimde bilgisayar yöntemlerinin kullanımına büyük katkı sağladı.

Starostin'in belirli dil aileleri üzerinde yapılan çalışmalardaki büyük başarıları:

- Eski Çin şiiirindeki tekerlemelerin analizine ve diğer verilere dayanarak eski Çin fonolojik sistemini yeniden inşa etti.
- Çin-Tibet proto-dilinin yeniden inşası önemli ölçüde açıklığa kavuşturuldu.
- Kuzey Kafkas dillerinin geniş bir etimolojik sözlüğü yayınladı.
- Kaybolma tehlikesi mevcut olan Yenisey dillerini araştırdı ve Proto-Yenisey dilini yeniden yapılandırdı.
- Bu üç rekonstrüksiyona dayanarak, Çin-Tibet, Yenisey ve Kuzey Kafkas dilleri arasındaki beklenmedik paralellikleri ilk keşfeden kişi oldu; onları Çin-Kafkas makro ailesinde birleştirmeyi önerdi, Çin-Kafkas proto-dilinin yeniden inşasını yaptı.
- Çivi yazısı anıtlarından bilinen Hurri-Urartu dillerinin Doğu Kafkas dilleriyle akrabalık olduğunu kanıtladı.
- Hatti (Proto-Hitit) dilinin Batı Kafkas (Abhaz-Adigece) dilleri ile ilişkisi sorunuyla uğraştı.
- Japon dilinin Altay ailesine ait olduğuna dair bir hipotez geliştirdi.

- Yaklaşık üç bin kök içeren ve Altay dil ailesinin (Türkçe, Moğolca, Tungus-Mançu, Korece, Japonca dahil) varlığı lehine bir argüman görevi gören Altay dillerinin etimolojik bir sözlüğünü yayınladı.
- Hint-Avrupa fiilinin paradigmatik sınıflarının (S.L. Nikolaev ile birlikte) yeni bir yeniden inşasını önerdi.
- Eski kelime dağarcığındaki tanımlanmış kültürel borçlanmalara dayanarak Batı Asya halklarının atalarının vatani ve kültürel tarihi sorununu araştırdı.

Bir bilimadamının 53 senelik ömrüne sığmış bu araştırmalar.

Türkiye Dilbilim feni ve Türkoloji S:A.Starostin'in bilimsel mirasını öğrenmeli ve benimsemelidir. Çünkü onun araştırmaları direk bizim dilimiz, tarihimiz ve kültürümüzün geçmişi ile alakalıdır.

SÖZLÜ TARİH VERİLERİ IŞIĞINDA SOVYET DÖNEMİ KAZAKİSTAN'DA İSLAM

Güljanat KURMANGALIYEVA ERCİLASUN⁵⁸

ÖZET

Kazakistan'ın 20. yüzyıldaki tarihinin büyük bir kısmı, Sovyetler Birliği bünyesinde, sosyalist rejimde geçmiştir. Marks'la başlayan ve Lenin'le devam eden sosyalist doktrin ve ideolojide din, afyon olarak nitelendirilmiş, ateizm ise devlet siyasetinin önemli bir kolunu oluşturmuştur. Bu çalışma, Kazakistan'da 2011 yılından itibaren yürütülen sözlü tarih projesinin sonuçlarına dayanmaktadır. Sözlü tarih, Sovyet dönemi Kazak tarihi için oldukça önemli bir kaynaktır, zira Sovyet döneminde tarih, Marksist-Leninist bakış açısına uygun ideolojik çerçeveden yazılmak zorundaydı. Bu sözlü tarih projesinde 65 yaşından büyük, hayatının büyük çoğunluğu Sovyet döneminde geçen insanlarla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Bu bildiri ateist bir cumhuriyette yaşanan İslami uygulama ve ibadetler ile İslamiyet'in ne derecede yaşanabildiği ve ne ölçüde yaşanmadığı üzerine durulacaktır. Teori ile pratik arasındaki fark, Sovyet Kazakistanı'nda resmî ideolojiye karşıt İslamiyet'in gündelik hayattaki yeri ve rolü irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, İslamiyet, sosyalist rejim, din, ibadet, 20. yüzyıl, sözlü tarih.

SÖZ - EYLEM (SPEECH ACT) TEORİLERİ AÇISINDAN TÜRKMEN TÜRKÇESİ

Melek ERDEM⁵⁹

ÖZET

Son yıllarda, dilbilimi araştırmalarında, söylenen sözün arkasındaki psikolojik öğelerin de göz önünde tutulmasını gerektiren teoriler geliştirilmiştir. Chomsky de dahil olmak üzere, günümüze doğru dilbilimi araştırmalarında şeklin ön plana alınmış olmasına rağmen son yıllarda dil kullanımının hem psikolojik hem de felsefî boyutlarını inceleyen, özellikle konuşma dili üzerine kurulu, söz-eylem teorileri geliştirilmiştir. Söz-eylem (speech act theory) teorileri, dil dışı psikolojik ve mantıksal etkenlere dayanan yeni bir açıklama yöntemi şeklinde ortaya çıkmıştır. Searle ve Austin'in çalışmalarından beri konuşma olayları; anlatım eylemi (locutionary act), edimsel eylem (illocutionary act) ve etkisel eylem (perlocutionary act) olmak üzere başlıca üç bölüm halinde ele alınmaktadır. Bunlardan anlatım eylemi (locutionary act) normal olarak dilin gramer kurallarına uygun, doğru bir anlatım düzeni içinde çeşitli gerçeklerin, yapanın söylediğiyle düşüncesi arasında uyum sağlanacağı şekilde açığa vurulması durumunu anlatır. Konuşma olaylarının etkisel eylem (perlocutionary act) bölümü, bir kişinin dinleyicilerde uyandırmayı amaçladığı, dinleyende gözlemlenen bir inanma, ikna edilmiş olma gibi bir

⁵⁸ Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü; g.ercilasun@hbv.edu.tr, guljanatke@gmail.com.

⁵⁹ Prof. Dr. Ankara Üniversitesi DTCF Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. erdem@humanity.ankara.edu.tr

etki yaratılması durumudur. Konuşma olaylarının edimsel eylem (illocutionary act) bölümünde ise temel birim, örneklerin dile getirilmesidir. Belli durumlarda cümle örneklerinin dile getirilmesi edimsel eylemdir. Konuşmacı sözcülerle fikrini açıklarken aynı zamanda dinleyen ile ilgili ve bildirişimde etkili olan, bir niyeti, bir amacı yansıtan bir açıklama şeklini, birtakım eylemler ile birlikte ortaya koyar. Söylenenle düşünülen arasında fark vardır. Türkmen Türkçesinde {-An bol-}, {-An kişi bol-}, {-An adam bol-} gibi perifrastik yapılar söylenenle düşünülen arasındaki farkın çeşitli duygu ve düşüncelerin de katılımı ile ortaya konduğu edimsel eylem örnekleridir. Bu türden birden fazla anlatım şekli vardır. Bu tür örneklerin yanı sıra bir ikaz, tastik, emir verme, eleştiri ya da tasvir etme gibi bir niyeti belirten kalıp sözlerin kullanımı da söz konusu olabilir. Edimsel eylem çözümlemesinde hem istek hem de gelenek konularına ve özellikle de bunlar arasındaki ilişkiye eğilmek gerekir. Cümleye Arman, Diymek, Diymeli veya Mümkünmi gibi bir cümle açıcı ile veya edimi gösteren bir eylemle başlamakla, aynı zamanda dile getirilen edimsel eylem türüne de değinilmiş olur.

TURİZM FAKÜLTELERİNİN TURİST REHBERLİĞİ BÖLÜMLERİNDE VERİLEN TARİH EĞİTİMİNİN AKADEMİK YETERLİLİĞİNİN SAPTANMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Elvan ESER⁶⁰

ÖZET

Sosyal mevzuların tezahürüne dair yapılan akademik çalışmalarda beşeri ilgilendiren her türlü meseleye açıklama getirmeye çalışan ilim dalları eşgüdümlü çalışmak zorundadır. Nitekim bu düsturla hareket ederek ilimler arasındaki diyalog pekiştirildiği takdirde beşeri bilimlerin gelişmesi ve doğruya ulaşabilmesi mümkün olacaktır. Oysaki, turizm gibi temelinde ekonomiden ziyade insanın olduğu bir sektör akademik düzleme aktarılırken bazı yanılsamalar yaşanmış ve felsefesinden ziyade neticesine odaklanılarak iktisat temelli bir eğitim modeli belirlenmiştir. Dahası Türkiye için 1960'larda başlayan bu yanılığın 1980 sonrası yapılan üniversite reformu neticesinde de devam ettirilmiş ve akademik birimlerde aktarılan turizm eğitiminde tercih edilen müfredat içeriği ağırlıklı olarak iktisat temelli hazırlanmış ve uygulanmıştır. Lakin turizm sektörü için iktisadi netice meselenin varış noktasıdır. Hal bu ki, akademik çalışmalarda varış noktasından ziyade meseleyi o noktaya götüren başlangıç ve gidişat önemlidir. Beşeri bilimlerde gelişmeye yönelik yapılan ilimsel çalışmanın sacayağı olarak kabul edilebilecek bu yaklaşımda destekçilerden birinin eksik olması durumunda meselenin bilimselliğinden bahsedebilmek pek de mümkün olmayacaktır. Dahası turizm için beşeri ilimlerin hemen hepsi büyük önem arz etmekle birlikte tarih tüm bu ilimlerin primus inter paresi yani eşitler arasında birinci konumundadır. Zira tarih ve tarihi birikimin ortaya koyduğu somut ve somut olmayan kültür 19.yy sonrası gelişimini hız kesmeden devam ettiren turizm sektörü için birincil kaynaktır. Bu önemine binaen akademik düzeyde turizm eğitimi veren başta turizm fakülteleri olmak üzere tüm birimlerde hak ettiği değeri ve önemi görmelidir.

Bu araştırmaya 36 adet turizm fakültesi içerisinde, bünyesinde turist rehberliği, turizm rehberliği ve seyahat işletmeciliği ve turist rehberliği programları olan fakülteler dâhil edilmiştir. Toplanan veriler ışığında 16 adet bölümün ders programının içerik analizi yapılarak tarih ve kültüre dayalı olan dersler tespit edilmiştir. Ardından ise söz konusu olan bu dersleri vermekle yükümlü olan akademik personelin uzmanlık alanı saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bu noktada temel amacı mevcut ders programlarındaki tarih ve kültür derslerinin hangi yetkinlikte turizm öğrencilerine aktarıldığının tespit edilmesidir.

Anahtar Kelime: Turizm, Turist Rehberliği, Kültür Tarihi, Tarih Eğitimi.

⁶⁰ Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Denizli Sosyal Bilimler MYO, eeser@pau.edu.tr

АБАЙ ЖӘНЕ ЮНУС ЕМИРЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ РУХАНИ ҮНДЕСТІК

Бауыржан ЕРДЕМБЕКОВ⁶¹

АННОТАЦИЯ

Мақалада Абай Ибраһим) Құнанбайұлының «Китаб Тасдиқ»(Өсиет кітабы) атты 38-қарасөзі мен Юнус Еміре шығармашылығындағы Жаратушы мен жаратылысқа қатысты ортақ ой-пікірлері қарастырылады. Жанның жаратылыс негізін түсіндірген екі ақынның дүниетанымы, адам мен құдайдың арақатынасы жайлы пәлсапалық ой- тұжырымдары тарихи-салыстырмалы зерттеу әдісі арқылы сараланған. Адамгершілік өлшемін адалдық, махаббат, мейірім, ізгілік сынды категориялармен анықтаған ақындардың өміріне автобиографиялық параллель жасау арқылы дүниетанымдық негіздерінің қалыптасу ерекшеліктері айқындалған.

Z.M. BOBURNING “BOBURNOMA” ASARIDAGI HARBIY TERMINLARNING QO’LLANILISHIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR

Nazokat JIYANOVA ESHQUVVATOVNA⁶²

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida qo’llanilgan tarixiy harbiy terminlarning leksik ma’nosi izohlangan. Tarixiy harbiy terminlar ma’noviy guruhlarga bo’lib tahlil etilgan. “Boburnoma” asaridan olingan misollar asosida yoritib berilgan. Shuningdek, harbiy terminlarning o’sha davrda qo’llanilishi va bugungi kundagi sinonimlik variantlari ham berilgan. Ayrim harbiy terminlarning etimologik tahlili keltirilgan. Tarixiy harbiy so’zlarning “Boburnoma”da berilishi tarixiy lug’atlarda mavjud etimologik tahlili asosida yoritib berilgan. Bugungi kunda qo’llanilayotgan o’zbekcha harbiy terminlariga mosligi tahlil etilgan. Bobur davrida qo’llangan tarixiy harbiy terminlarning ma’nolari tarixiy lug’atlarda berilishi haqida ham izohlar berilgan. O’zbek tilida qo’llaniladigan muqobillari ham keltirilgan. Chunki asarda harbiy qurol-aslaha nomlari, harbiy unvon va lavozim nomlari, harbiy taktikani ifodalovchi leksik birliklar, shuningdek, harbiy kiyimlarning nomlari juda ham ko’p qo’llanilgan. Bunday harbiy terminlarni tahlil etish bugungi kunda muhim amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Chunki Bobur asarlarini o’rganish va qo’llanilgan tarixiy so’zlarning etimologik tahlilini bilish asarni to’laqonli o’rganishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan olib qaraydigan bo’lsak, Zahiriddin Muhammad Bobur asarlarida qo’llanilgan tarixiy harbiy terminlarning leksik ma’nolari ilmiy tahlilni talab etayotgan masalalardan biri sanaladi.

Kalit so’zlar: chegaralangan leksika, harbiy termin, tarixiy so’zlar, chegaralangan qatlam, argo, jargon, sheva, atama, fan, texnika, taraqqiyot, rivojlanish, so’z qo’llash, maxsuslashtirish, biyozi, piyozi, guruha, kistan, ko’ha, novak, paykon, sog’doq, tabarzin, tarkash, tir, tiyr, tufang, tufak, farangi, shashpar, bahodur (bahodurlik) ulushi, badgustvondor, burong’or, brong’or, jangdovul, irovul, kutvol, mirsipoh, navkar, ra’dandoz, sardor, sarhadnishin, sipah, sipoh, tavochi, tarkashband, tunqator, tufangandoz, tug’chi.

AHMET YESEVI’NIN HIKMETLERINDEKI ASK KONUSUNUN IRFANI ANLAMI

Husniddin ESHONKULOV⁶³

ÖZET

Hoca Ahmet Yesevi’nin hikmetlerinde geçen aşık, Allah’a olan derin sevgisiyle kendine has sanatsal bir üslupla ifade edilmiştir. Bu büyük mutasavvif şairin aşkı tarif ediş şekli, kendine has bakış

⁶¹ Филология ғылымдарының докторы, профессор «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КЕ АҚБасқарма Басшысы – Ректор

⁶² Doç. Dr. O’zbekiston davlat jahon tillari universiteti (O’zDJTU) O’zbek tili va adabiyoti kafedrası, filologiya fanlari nomzodi. İletişim: eshquvvatovchingiz6787@gmail.com

⁶³ Doç. Dr. (DSc), Buhara Devlet Üniversitesi Özbekistan. İletişim: husniddin.eshonkulov72@mail.ru

açısı ve tasniflerinin öğrenilmesi; onun görüşlerine yaklaşmak ve aşkın irfanî anlamını idrak etmek bakımından çok önemlidir. Zira, onun hikmetlerinde bulunan “Aşksız insan hayvan cinsi, bunu anla” mısrası şairin aşka ait görüşlerine göre ifade edilmezse, mahiyetten çok uzaklaşıldığını hissederiz. Büyük şair, aşka kendi inançları çerçevesinden baktığından Allah’a sevgi duymayan kişileri insan saymaz. Onların insani değerlere tamamen yabancı olduklarından bahseder. Şaire göre, imanı olan insanın Allah’a da sevgisi olması çok önemlidir. İşte bu görüşlerinden dolayı Ahmet Yesevi; aşıkları da çin, yani gerçek ve yalancı âşık olarak sınıflandırır. Büyük düşünür, nefsinin kötülüğünü yok etmeyen, Allah diyerek içine nur doldurmayan kişide aşkın bir belirtisi olmadığını hikmetlerinde sıkça ifade etmiştir. Bununla birlikte cehenneme gitse bile hiçbir şeyden korkmayan, cennetteki hurilere meyil vermeyen sadece Allah aşkıyla yanarak ona gönül verenleri de gerçek âşık olarak görür ve över.

Şairin hikmetlerinde takva, zikir, züht, aşk gibi irfanî anlam taşıyan tassavvufa ait terimler olduğu gibi takvayla ilgilenen abit, ömrünü zühte bağışlayan zahit ve âşık gibi timsallere de geniş yer verilmiştir. Bu timsallerin derin anlamlarını idrak edersek, mutasavvıf şairin “Zahit olma, abit olma, âşık olgul” gibi çağrılarının manalarını daha iyi anlayabileceğimiz gibi hikmetlerindeki aşkın irfanî mahiyetini de doğru idrak edebiliriz.

Şeriat ilmi ve hakikat esrarlarında bilgisi olan Hoca Ahmet Yesevi Divan-ı Hikmet eserinde irfan ehli sayılan, Allah’ın marifetini derinden hisseden ariflerin aşıklığı sanatsal bakımdan yorumlamalarına da ayrıca değer verir. Şairin düşüncesine göre âşıkların arifliğe heveslenmeleri ve ona yönelmelerinde de hikmet vardır. Allah; aşk yolunu seçen âşığa zahmet, sıkıntı, güçlük ve azap göndererek onu sınavdan geçirir. Sadece bu sınavlarda başarılı olan âşıklar, mahşer gününde Allah’ın huzurunda olacaklar ve onun lütfundan nasipleneceklerdir. Dolayısıyla şair, arifler sohbetinde bulunan âşıkların Allah’ın lütfuna nail olduklarını hikmetlerinde sanatsal biçimde tasvir eder.

Anlaşıldığı üzere hikmetlerdeki aşkın irfanî bir nitelik kazandığını idrak ederek yorumlamak, Hoca Ahmet Yesevi’nin eserinden aynı anlamı çıkarmamıza imkân sağlar ve bu konunun edebî mertebesinin gelişimi hususunda bilimsel sonuçları sunmamıza hizmet eder.

Anahtar Kelimeler: Aşk, âşık, abit, takva, zikir, züht, zahit, irfanî anlam.

ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ КОНГЕНИАЛДЫҚ МӘСЕЛелЕРІ

(«Жан», «Тән» категориялары және «Жар» сипаты)

Қарлығаш Әділханқызы ӘУБӘКІРОВА⁶⁴

АННОТАЦИЯ

Өмірінің соңғы кезін елден жырақта өткізіп, жазықсыз атылып, 30 жыл құрқұдықта жатқан Шәкәрім Құдайбердіұлы өз шығармаларында адамның жаны мен тәнінің арақатынасы жайында өте көп насихат сөз қалдырған болатын. Ол Адам ата-Хауа анадан басталған адамзат баласының ойшыл, даналарын тілге тиек ете отырып, «нұрлы ақыл», «суық ақыл», «Жар», «тән» сынды ұғымдарды символикалық мәнде қолданған. Шығыс шайырлары Руми, Омар Хаям, Жүніс Еміре сынды Жарға ғашық сырларын баян еткен Шәкәрім шығармашылығы мен сопылық сарындағы шығыс шайырларының жырларымен үндес, рухтас деуге негіз бар. Мақала осы рухани үндестіктің ақындар шығармашылығында қалай көрініс тапқаны негізінде айқындалмақ.

ŞÜKRULLAH YUSUPOV’UN ŞİİRLERİNDEN İNSANİ DEĞERLERE BİR BAKIŞ

Sema EYNEL⁶⁵

ÖZET

⁶⁴ Dr. Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті KE АҚ kz.aubakirova@gmail.com

⁶⁵ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, semaeynel7@gmail.com

Toplumun temel taşı olan bireyler, sahip oldukları değerlerle anlam kazanır. İnsana has bu değerler aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapıyı güçlü kılar. Toplumsal yapının güçlenmesi bazı dinamiklerin işlevleriyle mümkündür ki bu dinamiklerin başında aydınlar ve sanatçılar gelir. Halk şairi Şükrullah Yusupov da Özbek toplumunda bu dinamiklerden biridir.

“Halk dardini joyladim dilga” dizeleriyle toplum için sanat görüşüne sahip olduğunu dile getiren Şükrullah Yusupov, oyun ve nesirlerinin yanı sıra şiirleriyle de insanî değerlere vurgu yapar. Yusupov “Inson va yaxshilik”, “Inson inson uchun”, “Mezon”, “Kun va tun” gibi eserleriyle insanlığın eğitimi ve gelişimine değerli hizmetleri bulunmuştur. Arkadaşlık, iyilik, nezaket, asalet vb. gibi insanî mükemmelliği sağlayacak manevî ve ahlakî güzellikler onun şiirlerinin ana temasını oluşturur. Bu anlamda da filozof şair olarak tanınan Yusupov’un ana teması mükemmel insanın yetiştirilmesi olan edebiyat ve şiire katkısı büyüktür.

Çalışmamızda, içinde yaşadığı toplumun gerçeklerini yalın bir dille dizelere döken halk şairi Şükrullah Yusupov’un şiirleri temelinde insanî değerlere vurgu yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Şükrullah Yusupov, şiir, insanî değerler.

“MENING O‘G‘RIGINA BOLAM” HIKOYASINI QIYOSLASH USULI ORQALI O‘RGANISH XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR

Mohigul Fozilova FARHODOVNA⁶⁶

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XX asr o‘zbek adabiyotining zabardast vakili G‘afur G‘ulomning “Mening o‘g‘rigina bolam” hikoyasini qiyoslash usuli orqali o‘rganishga doir ayrim mulohazalar bayon etilgan.

Birinchi jahon urushi ko‘plab xalqlar singari ona diyorimizning mehnatkash vakillari boshiga ham cheksiz kulfatlar solgani tarixdan ayon. “Mening o‘g‘rigina bolam” hikoyasi qahramonlari aslida mana shu urushning tirik qurbonlaridir. Bunda gap faqat “qora buvi” hamda “o‘g‘rigina bola”ning xatti-harakatida emas, balki ularning muloqoti ortida ota-onasidan ayrilgan – mehrga tashna bolalar, keksalar taqdiri, ijtimoiy turmush masalalari yotadi.

Adabiyotshunos olim Qozoqboy Yo‘ldoshevning “Qiyoslash – tahlil samaradorligini oshirish usuli” nomli maqolasida ta’kidlanishicha, “O‘quvchilarga muayyan bilimlar yig‘indisini beribgina qolmay, ularda muayyan ezgu ma’naviy fazilatlar shakllantira olgandagina adabiyot saboqlaridan ko‘zlangan maqsadga erishiladi. O‘rganilayotgan asarning mohiyati anglab yetilgandagina u kishida ezgu ma’naviy sifatlar shakllantirishga xizmat qiladi. Badiiy asar mohiyati esa tahlil natijasida yuzaga chiqadi”. Zotan, “Mening o‘g‘rigina bolam” hikoyasini qiyoslash usuli orqali o‘rganish kitobxon dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qilishi tabiiy. Bundan tashqari o‘quvchi asar qahramonlari tabiati, hayotidagi mushtarak va farqli jihatlar, ayrim atamalarning o‘zaro bog‘liqligi va ma’naviy tafovutlarini bilish orqali ijodkorning badiiy maqsadini anglay oladi, asarning mazmun-mohiyatini tushunadi, ularning orasidagi munosabatlarni davr nuqtayi nazaridan bog‘lay oladi, shuningdek, o‘zining fikr-mulohazalarini mustaqil bildira oladi.

Pedagogikada qiyoslash usulidan foydalanishning bosh mezoni ham ana shunda!

Tayanch So‘zlar: badiiy asar, hikoya, qiyoslash, qora, o‘g‘ri, mushtaraklik, farq.

⁶⁶ O‘zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi.

KIRIM TATARCADA QUŞLARIN ADLANDIRMA PRENSİPLERİ

Emine GANIYEVA⁶⁷

ÖZET

Sözcüklerin kavram ve konu özelliklerinin incelenmesi modern dilbiliminin birçok dalına zengin malzeme vermeye birlikte dilin sözcük-semantik sisteminin gelişimini sağlamaktadır. Kuş adlarının (ornitonimlerin) en eski sözcükler arasında yer aldıkları ve dilde aktif olarak kullanıldıkları sebebinden bu konu grubuna ait kelimelerin öğrenilmesine öncelik verilmesinin gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Kırım Tatar dilindeki zooloji terimlerinin alt tematik grubu kabul edilen kuş adlarının ortaya çıkma sebepleri halkın tarihi, etnografisi ve kültürü ile bağlı olduğundan dilin söz varlığının en zengin ve enteresan alanı kabul edilir.

Çalışmamızda Kırım Tatar dilinde kullanılan kuş adlarının özellikleri öğrenilmekte, adlandırma sebepleri araştırılmaktadır. İncelenen sözcük örnekleri mevcut olan Kırım Tatarca çeviri sözlüklerinden, türk dünyasının ortak eserlerinden, edebiyat ve gazete metinlerinden ve eski yazılı kaynaklardan seçilerek toplanmış, ayrıca anket yolu ile dil taşıyıcıların iletişiminden de derlenmiştir.

Kuş adlarının ortaya çıkma sebep ve özelliklerine göre sözcükler motivasyonlu ve motivasyonsuz kavram gruplarına, motivasyonlu adlandırmalar ise direkt ve vasıtalı olarak iki gruba ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatar dili, kuş adları, motivasyon belirtiler, adlandırma prensipler, motivasyon adlandırma.

TÜRK DİLLERİNDE FİİL TERKİPLERİ VE CÜMLE YAPISININ TARİHİ GELİŞİMİ

Şebnem Hasanlı GARİBOVA⁶⁸

XÜLASƏ

Türkologiyada tərkiblər və budaq cümlələrin münasibətinin müəyyənləşdirilməsində müxtəlif meyllər özünü göstərir. Azərbaycan dilçiliyində XX əsrin 50 -ci illərindən birmənalı şəkildə feil tərkibləri sadə cümləni genişləndirən vasitə kimi qəbul edilmiş, belə cümlələr sadə geniş cümlə adlanmışdır. M.Kazımbəy, V.Qordlevski, A.K.Borovkov, Ə.Dəmirçizadə və s. dilçilər tərkibləri budaq cümləyə bərabər sayaraq belə cümlələri mürəkkəb cümlə sayır. Üçüncü istiqamətin təmsilçiləri isə belə hesab edirlər ki, “tərkibli cümlələri yalnız o zaman budaq cümlə saymaq olar ki, o cümlədəki tərkibin özünün müstəqil “şəxsi” mübtədası olsun”.

Əlbəttə, məsələyə yanaşma tək cə müasir aspektdə deyil, tarixi inkişaf aspektində də olmalıdır. Belə ki, feili sifət və feili bağlama şəkilçilərinin tarixən zaman, ifadə etmə xüsusiyyəti onların təsriflənən formadan təsriflənməyə doğru inkişaf etməsini göstərir. Feilin iki əsas xüsusiyyətindən biri olan zaman anlayışı bugünkü feili sifət və feili bağlamalarda da özünü göstərir. Feilin zaman şəkilçiləri ilə -ib4, -mı54, -ar2, -acaq2 feili bağlama, feili sifət şəkilçiləri arasındakı mənə yaxınlığı, tarixi abidələrdə bu şəkilçilərin omonimliyi feili sifət və feili bağlamaların zaman məfhumunu özündə ehtiva etdiyi göstərir. Belə cümlələr budaq cümlələrin analoqu olaraq polipredikativlik yaradır və məzmun planında budaq cümlə konstruksiyasına bənzəyir. Sadə cümlənin formal cəhətdən genişlənmiş, semantik cəhətdən “mürəkkəbləşmiş” bu növləri əslində tarixən mürəkkəbləşmədən sadələşməyə doğru inkişafın bir nümunəsidir. Yəni transformasiya nəticəsində iki cümlədən birinin predikativliyinin zəifləməsi nəticəsində cümlənin xəbəri (verbum finitum) feili bağlama, feili sifət və məsdərə çevrilərək başqa bir cümlənin tərkibinə daxil olur.. Əslində bu proses özü-özlüyündə türk cümlə strukturunun iki müstəqil

⁶⁷ Doç. Dr. Fevzi Yakubov adına Kırım Mühəndislik və Pedagoji Universiteti İletişim: emine_gani@mail.ru

⁶⁸ Doç. Dr. Azərbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Dilçilik Enstitüsü shabnam.hasanli@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-0912-4504>

predikatdan- verbum finitumdan imtinası ilə bağlıdır. Transformasiya mənə asılılığını qrammatik asılılığa çevirərək iki müstəqil predikatdan birini digər verbum finitumun struktur çərçivəsinin tərkib hissəsinə aid edir.

DEMOGRAFİK FARKLILIKLAR AÇISINDAN KÜLTÜREL MİRAS BİLİNLİLİK VE DENEYİMLEME ALGISININ İNCELENMESİ: KTMU ÖRNEĞİ

Tolga GÖK⁶⁹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, UNESCO tarafından belirlenen Kırgızistan'daki kültürel miraslara ilişkin üniversite öğrencilerinin bilinirlik ve deneyimleme algılarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin kültürel miras bilinirlik ve deneyimleme algıları demografik farklılıklar açısından karşılaştırılmıştır. Verilerin toplanması amacıyla geliştirilen anket KTMU öğrencilerine yönelik uygulanmıştır. Elde edilen veriler istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde t-testi ve ANOVA testlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonunda, kültürel mirasların bilinirlik ve deneyimleme düzeylerine ilişkin bulgular demografik farklılıklar açısından irdelenmiş ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kültürel miras, farkındalık, bilinirlik, deneyimleme, Kırgızistan

TÜRK KÜLTÜRÜNDE RENKLER VE KARA BODUN'DAN NE ANLIYORUZ

Saadettin Yağmur GÖMEÇ⁷⁰

ÖZET

Kök Türkçe yazılı kitabelerden çıkan kesin bir netice vardır ki, “kara” tek başına halkı gösterirken, burada bir sınıf ayırımından bahsedilmiyor. Bilebildiğimiz kadarıyla hiçbir eski Türkçe metin veya belgede, Mogol kültüründeki gibi “Ak Bodun” tabiri de yoktur. Ve “kara” kelimesinin karşılığı olan “ak” da herhalde sayısı az olanlar için kullanılmıyordu. Dolayısıyla Türkçede kara sıfatı aslında aşağı bir dereceyi değil, bilakis büyük, kudretli ve asil manalarını ifade eder. Kök Türk harfli metinlerde, “gücün kaynağının halkın kendisi” olduğu bizzat üzerine basa basa vurgulanmaktadır. Biz bu çalışmada Türkçede genellikle siyah manasına gelen kara teriminden yola çıkarak, Kök Türkçe yazıtlardaki “kara bodun” deyimini üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Renkler, Türk Devlet Teşkilatı, Türk Sosyal Hayatı, Türk Kültürü

YUNUS EMRE'NİN DİLİYLE FELSEFE YAPMAK OLANAKLI MIDIR?

Fikri GÜL⁷¹

ÖZET

İnsani varoluşun en temel pratiklerinden birisi olarak kabul edilen düşünme edimi, hem varlık hem de onun bilgisi üzerine esaslı bir sorgulamayı merkeze alan ve felsefe yapmanın vazgeçilmez bir aracı olarak karşımıza çıkar. Gerçeği ortaya çıkarmak ve hakikat arayışında insana derinliğine düşünme olanağı sunan felsefe, ister sistematik olsun isterse kendiliğinden oluşsun mevcudiyet kazandığı kültürün ve varlık alanının tarihsel kodlarını yansıtır. Varlık, bilgi ve etik sorunlara yönelik sorgulamalar ve farklı bakış açıları beraberinde felsefi bir tavra işaret eder. Bu tavır, felsefe yapan kişinin kültüründen, değer anlayışından, inancından, dünya görüşünden soyutlanamaz.

⁶⁹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, Kırgızistan / Selçuk Üniversitesi, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Türkiye, tolga.gok@manas.edu.kg

⁷⁰ Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. sgomec@yahoo.com sgomec@ankara.edu.tr

⁷¹ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi. fgul@pau.edu.tr

Bu bildiri, sevginin, ilahi aşkın, hoşgörünün ve gönül gözüyle düşünmenin kendisinde somutlaştığı büyük Türk ozanı, mutasavvıf Yunus Emre'nin diliyle felsefe yapmanın olanaklılığını sorgulamayı ve felsefenin temel kavramları dikkate alındığında Yunusun diliyle felsefe yapmanın olanaklı olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

‘YUNUS EMRE DİVANINDA YER ALAN DOKSAN BİN KELÂM’

Abdurrahman GÜZEL⁷²

ÖZET

Medenî toplumların geçmişlerini inceleyen bilim adamları, yükselme çağlarının temelinde; bilgin, çalışkan ve inanmış karakterlerin, abide şahsiyetlerin varlıklarını görürler. Bu şahsiyetler milletlere hayat veren ebedi bir ruh gibidirler. Yûnus Emre'de, XIII. yy'da yaşayan bu âbide şahsiyetlerden biridir. Hiç bir Tekke ve tarikata sığmayan, fakat bütün Tekke ve tarikatların da üstünde yer alan Yunus eserlerinde;

“İnsan merkezli; sevgi, hoşgörü, ilim, birlik-beraberlik, güzel söz sahibi olmak ” vb mesajları her dâim vermiştir.

Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım

Sevelim sevilelim dünya kimseye kalmaz

derken, insanlığı "sevmeye-sevilmeye" ve bu dünyaya niye geldiğini de,

İkiliği terk etgil birlik makamın tutgil

Canlar cânın bulasın iş bu dirlik içinde

diyerek insanlığı birliğe-beraberliğe davet ediyordu.

Bilindiği gibi, UNESCO tarafından 1991 yılında ‘YUNUS EMRE SEVGİ YILI’nın birincisi; ‘2021 yılında hem T.C. Cumhurbaşkanlığı, hem de UNESCO tarafından ikincisi olan ‘ULUSLARARASI BİZİM YUNUS SEVGİ VE BARIŞ YILI’ olarak ilan edildi.

Biz, bu tebliğimizde ‘Yunus Emre Divanında Yer Alan Doksan Bin Kelâm’ üzerinde durmak isteriz. O da, Hz. Muhammed aleyhisselam’ın Mi’raç’ı esnasında ‘Kâbe kavseyn veya Sidretü’l-Münteha’da, Cenâb-ı Hak ile birebir sözleştikleri kelâm’a ilişkin Yunus’un hikmetlerinde geçen ‘Toksan bin kelâm’ dır.

Nedir bu doksan bin kelim? Hz. Muhammed’in, Mi’raçta Tanrı’yla doksan bin söz sözleşmesi?

Toksan bin Hakk kelâmı, otuz bin âm u hâsı,

Otuz bin hâssü’l-has, otuz bin sırr içinde’

beytinde ifade edilen bu doksan binin şifre kodu nedir?

Aynı ‘şifre’; XII. asırda Hakîm Ata, XVI. asırda Şah İsmail Safavî ve XVIII. asırda Mahtumkulu Firâki’de de geçmektedir.

Asırlardır ‘ümmî(!)’ olarak tanıtılan Yunus, bütün hikmetlerini bu ‘şifreli mecazlarla’ yazıyor ve şöyle cevaplıyordu.

Dost bana ÜMMÎ demiş hem adı YÛNUS okumuş

Dilim şeker gövdem kemiş bu söyleyen nemdir benim

ÜMMÎ BENEM YÛNUS benem dokuz atam dörttür anam

⁷² Prof. Dr. Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Bağlıca Kampüsü-Ankara
E-posta: aguzel56@gmail.com GSM: 0532. 509 36 69

Işk od'unu düşüp yanam sük u bâzâr nemdir benim

ALISHER NAVOIYNING “YOR TUTAR KO'NGLIMDA...” G'AZALINING SHOIR DEVONLARIDAGI MATNIY TAFOVUTLARI

Azimjon HAMIDOV⁷³

ANNOTATSIYA

Maqolada Alisher Navoiyning dastlab “Badoyi’ ul bidoya”, keyinchalik, “Xazoyin ul- maoniy” kuliyyotining “G’aroyib us-sig’ar” devonidan o`rin olgan “Yor tutar ko`nglimdan...” g`azali matnidagi tafovutlar haqida bahs yuritiladi. Ma`lumki, Alisher Navoiy 1492-1498-yillarda umri davomida yozgan lirik asarlarini “Xaoyin ul-maoniy” devonida tartib beradi. Buning uchun “Badoyi’ ul-bidoya” “Debocha”sida o`zi e’tirof etgan devon tartib berish tamoyillariga qat’iy amal qiladi. Shuningdek, “G’aroyib us- sig’ar” “Debocha”sidagi qaydlariga ko`ra, ulug` shoir oldingi devonlardan o`rin olgan lirik merosini, avvalo, o`zi tahrir etadi hamda “Xazoyin ul-maoniy”ni tartib berish uchun ellik, oltmish yoki yuzga yaqin g`azal tayyor holga keltirilgandan so`ng Sulton Husayn Boyqaro ularni nazaridan o`tkaziladi. Alisher Navoiy Husayn Boyqaro tarafidan ham g`azallar tahrir etlganini bayon qiladi. (106) Ayonlashadiki, bu tahrirlar Alisher Navoiyning ishtirokida amalga oshirilgan. Ulug` shoirning ikki devondan o`rin olgan bir g`azalning matnida muayyan tafovutlarning uchrashi tabiiy hol. Shu bilan bir qatorda Navoiy devonlarining ilmiy- tanqidiy matnini tayorlash, joriy yozuvimizda nashr etish jarayonlarida ham lirik asarlar matnlarida muayyan tafovutlar ro`y bergan. Devonlardagi g`azallar matnini qiyosiy o`rganish, avvalo, ulug` shoir tomonidan amalga oshirilgan tahrirlarni aniqlash hamda keyingi davrlarda arab yozuvida bir-biriga yaqin shaklda yozilgan so`zlarning o`qish jarayonida o`rning almashganini muayyanlashtirish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. (185)

Dastlab “Badoyi’ ul-bidoya” devonidan o`rin olib, keyinchalik “G’aroyib us-sig’ar”ga kiritilgan sakkiz baytli “Yor tutar ko`nglumda...” g`azali ham xuddi shunday tahrir-u ayrim so`z bilan bog`liq matniy tafovutlar bilan bizgacha yetib kelgan. Dastlab maqta’ bayti mavjud bo`lmagan bu g`azalning keyingi devonidagi matnida maqtaning mavjudligi, to`rtinchi-sakkizinchi baytlarning dastlabki devondagi g`azal matni bilan solishtirilganda, ularning totrtasi o`zaro o`rin almashganligi hamda tahrir jarayonida g`azalning to`rtinchi baytidan voz kechilganligi fikrimizning dalilidir. (151) Tabiiyki, bunday matniy tafovutlar g`azalning kompozitsiyasi, mazmuni, badiiyatiga ta`siri etmay qolmaydi. G`azaldagi baytlarning o`zaro o`rin almashishi ulardagi mazmunni vazn, qofiya, radif singari mumtoz poetikaga xos unsurlar bir g`azal holida shakllanishiga imkon yaratganini ko`rsatadi. Maqolada g`azal matnida kiritilgan o`zgarishlar misolida Alisher Navoiyning ilgari ijod etilgan parokanda – mustaqil baytlardan tarkib topgan g`azallariga keyingi munosabati, ularni badiiy qurilishi va mazmunining yanada mukammallashtirish uchun olib borgan ijodiy faoliyati tahlillar asosida ochib beriladi.

Kalit So`zlar: “Badoyi’ ul-bidoya”, “Xazoyin ul-maoniy”, “G’aroyib us-sig’ar”, g`azal, bayt, maqta’, mazmun, qofiya, radif.

ZIYA GÖKALP’IN ŞİİR SANATI

Aydan HANDAN⁷⁴

ÖZET

Milli Türk edebiyatı dönemindeki düşünce akımları arasında Türkçülük akımının büyük önemi var. Bu akımın kurucusu şair, yazar Ziya Gökalptı.

“Altın Destan” hem konusu, hem uslubuna göre türkçülük ülküsüne hizmet taşır. Şairin seçtiyi kelimeler, kafiyeleler, eserin dilinin kolaylığı Gökalp’ ın yazdığı Türkçülük programındaki amaçlarından haber verir. Ziya Gökalp’ ın “Genç Kalemler”de Türkçenin sadeleştirilmesi uğruna başlattığı tebliğat şiirin içindeki kelimelerin seçiminde de kendini göstermiş olur. Manzumede yazar sadece Türkçe

⁷³ Öğr. Buxoro davlat universiteti o`qituvchisi (O`zbekiston). hamidov_azimjon@mail.ru

⁷⁴ Doç. Dr. Bakü Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi. İletişim: aydan19@mail.ru

sözcükler kullanarak, Arap ve Fars kelimeleri kullanmıyor. Gökalp dilin yabancı kelimelerden temizlenmesi yolunda ireli sürülen çeşitli yollardan biri olan Arap ve Farsça özlü kelimelerin öztürkçe sözcüklerle değiştirilmesi fikrinden kaynaklanarak, manzumede eski türk kelimelerinin birçoğunu kullanır. Şöyle ki, yasa, yağ, yad, yalvaç, il, ulus, dilmaç, kurultay, ogan gibi o devir Türkçesinde kullanılmayan sözcükler şair tarafından şiirin dilinde kullanılır.

Ziya Gökalp Türkçülük ülküsünden bahsederken dilde türkçülük, dinde türkçülük, edebiyatta türkçülük, ekonomide türkçülük, politikada türkçülük gibi fikirlerden bahseder, bu fikirleri açıklamaya çalışır.

Anahtar kelimeler: Türk edebiyatı, Türkçülük, Ziya Gökalp, “Altın Destan”, Türkçe

ALISHER NAVOIY “HOLOT”LARI VA KOMIL INSON MUAMMOSI

Shavkat AHMADOVICH HAYITOV⁷⁵

ANNOTATSIYA

Alisher Navoiy nasriy asarlarini adabiy janrlar, mavzu-mazmun, til-uslub va g'oyaviy-estetik qarashlar nuqtai nazaridan o'rganishga ancha avvalroq asos solingan bo'lsa-da, uning hozirgi davr jahon fani uslubiy yo'nalishlari, mezonlari, talablari darajasidagi taraqqiyot bosqichi XX asrga to'g'ri keladi. Ammo keyingi chorak asr davomida ushbu mavzu yangi xolisona ilmiy tamoyillar negizida, mafkuraviy qoliplardan xoli tarzda, yangi ilmiy yondashuvlar bilan davom etmoqda. Shu nuqtai nazardan manoqib janrida yaratilgan asarlar, xususan Navoiy manoqiblari tadqiqi fanimizning eng murakkab va qiziqarli sahifalarini tashkil etishi tabiiy. Qiziqarli jihati shundaki, manoqiblar mavzu-mundariyasi, yo'nalishi va uslubi jihatidan Hazrat Navoiyning biografik metod asosida yozilgan uch asaridan keyin o'zbek adabiyotida yangi mumtoz janr sifatida shakllandi. Maqolada ayni hodisaning qay tariqa yuzaga kelganligi, qanday namoyon bo'lganligi, xususiyatlari va bugungi kun uchun qanchalik muhim yoki ahamiyatsiz ekanligi masalalari yoritib berilgan. Maqola muallifi Hazrat Alisher Navoiy qalamiga mansub “Xamsatul-mutahayyirin”, “Holoti Sayyid Hasan Ardasher”, “Holoti Pahlavon Muhammad” asarlarini genetik yo'nalishda, tarixiylik, tizimlilik, estetik asoslar ustuvorligi tamoyillari nuqtai nazardan o'rganib, bu uch asar manoqib janriga mansub, degan qat'iy xulosaga keladi. Manoqib janrining xos xususiyatlarini komil inson muammosi bilan uzviy aloqadorlikda tahlil qilar ekan, manbalar, nufuzli lug'atlar sharhi va Alisher Navoiyning o'z qaydlariga tayanadi. Ilmiy, go'zal axloq sohibi, ma'naviy olami to'kis barkamol inson tarbiyasini nazarda tutgani va manoqib negizida shunda mukammal shaxs obrazi turganligi manoqib janrida yaratilgan asarlar misolida dalillanadi. Maqolada Alisher Navoiyning manoqib asarlari misolida inson naslu nasabi, millati, boyligi, davlati, yashash manzili, irqiga ko'ra emas, balki e'tiqodi, ma'naviy olami va odamiylik darajasiga ko'ra e'zozlanishi ta'kidlangan. Ulug' mutafakkirning talqinlaridan ayon bo'ladiki, asli toza, qutlug' xilqatli inson eng og'ir vaziyatda ham axloqsizlik, kufr va gunoh ishlardan o'zini saqlay olishi, o'z naslu nasabi nufuziga gard yuqtirmasligi manoqib janrida yozilgan asarlari orqali ko'rsatiladi. O'z taqdirini odamlar, millatu mamlakat qismati bilan bog'lagan, tafakkurining sathiqamrovli, ezguamal – fazilatlar sohibi insonlargina komillik maqomiga loyiqligi, ular ezgulik yo'lida chekilgan zahmatni huzurbaxsh, yoqimli iztirob singari qabul qilishi, qora nafs makrlarini mahv qilgan, shaxsiy g'arazlardan poklangan komil inson vujudigina el manfaati yo'lida tortilgan mashaqqatdan lazzat tuyishi manoqib janrida yozilgan uch asar misolida teran ifodalangan.

Tayanch So'zlar: Qur'on, hadis, “Shamoyili Muhammadiya”, “Siyrat-an nabi”, siyrat, siyar, shamoyil, maqom, maqoma, maqomot, manoqib, manqabat, kamol, komil inson, “Xamsatul-mutahayyirin”, “Holoti Sayyid Hasan Ardasher”, “Holoti Pahlavon Muhammad”, tariqat, valoyat, manqibat, qissa, fazl, mehnat, farog'at, jism, ruh, qobiliyat, idrok, ilm, ehtiyoj, javonmard, vujud, sohib, munosib, zamon, polvon, pahlavon, kurash, sharqona, taomil, amal, do'st, murabbiy, musiqa, nazariya, amaliyot, yetuk, olim, kuy, ohang, g'azal, tasnif, asbob, iste'dod, ovoz, joziba,

⁷⁵ Doç. Dr. Buhara Devlet Üniversitesi. BuxDU O'zbek adabiyoti kafedrası dotsenti, filologiya fanları doktori. Manzil: Buxoro viloyati Buxoro tuman Zafarobod-Dilobod MFY Diosiyo q. 7-uy. g-mail: uaxmadova477@gmail.com. tel.: 998(91) 4077188

muxlis, aql, xush, tasarruf, ishtiyiq, o'rganmoq, tavsif, qahramon, ta'rif, so'z, san'at, soha, mukammal, shaxs, bilimdon, uyg'un, inson, qalb, poklik, asab, orom, did, farosat, ezgulik, hayot, muhabbat, mutafakkir, nazm, bitik, ravon, jiddiy, nasr, mavzu, nozik, ashulachi, cholg'uvchi, darvesh, so'fiy, hayrat, lavha, shuhrat, ijod, maqom, yangi, naqsh, amal, iqtibos, madaniy, ma'rifiy, muhit, tasavvuf, she'riyat, go'zal, insoniy, xislat, g'oya, talqin, tafsir, hofiz, shoir qalb, ong, tuyg'u, ta'sir, aniq, dalil, mulk, Xuroson, Samarqand, Iroq, xalq, dil, ko'ngil, nafosat, go'zallik, tashna, to'lqin, Malono To'tiy, mantiq, dono, yigitlik, orzu, hol, vaqt, nafas, komillik, taraqqiyot, umr, g'ayrat, shijoat, fahm, mahorat, shajara, hujjat, mezon, muammo, murakkab, janr, muhokama, jamiyat, hayvonot, nabotot.

QUTADG'U BILIG" VA "BOBURNOMA"DAGI MUSHTARAK

LEKSEMALAR TAHLILI

Zulxumor XOLMANOVA⁷⁶

ANNOTATSIYA

“Qutadg'u bilig” turkiy xalqlarning mushtarak yodgorligidir. Asarda turkiy tillarning fonetik, leksik, grammatik xususiyatlari o'z ifodasini topgan. Asar leksikasining 80 foizini turkiy so'zlar tashkil etadi. Arab va fors tillarining mavqeyi yuqori bo'lgan, turkiy tillarga faqat so'zlashuv tili sifatida qaralgan bir paytda turkiy tilda asar yozishgina emas, shu tilda nomlash ham muammo edi. Yusuf Xos Hojib har ikki jihatdan jasorat ko'rsatdi: asarini nafaqat turkiy tilda nomladi, balki shu tilda yozdi. Bu bilan turkiy til mavqeyini yuksaltirish jarayonini boshlab berdi.

“Qutadg'u bilig”dagi bir qator so'zlar “Boburnoma”da ham uchraydi: *иоган* (chavgon): Chavgonni yaxshi o'ynar edi [8,70]; *ма'žун* (ma'jun) – opium dorilar aralashmasidan iborat pasta [12, 960], tinchlantiruvchi sifatida iste'mol qilingan. Qadimgi turkiy tilda “*доривор қоришма*” sifatida qayd etilgan: *ма'зун* “*лекарственная смесь*” [9,339]; *куввет илви* [17,321]; *gili maxtum*; taryoqi foruq birliklari “ziddi zahar” tushunchasini ifodalagan: “*gili maxtum*”ni va *taryoqi foruq*”ni ezib ichtim [9,377]. Taryoq ziddi zahar sifatida qadimgi turkiy til manbalarida ham uchraydi: tirjaq “*териак, опиум, противоядие продивоядие против укусу*” [9,563].

“Boburnoma”dagi turkiy so'zlar, fe'llar, narsa-hodisa nomlari ayni “Qutadg'u bilig” matnidagi ma'nolarda qo'llangan. “Qutadg'u bilig”dagi so'zlar o'rniga “Boburnoma”da shu tushunchani ifodalagan o'zlashma so'zlar ishlatilgan. Masalan, *čurni* (churni) – surgi dori, turklar tomonidan qo'llanadi [9, 157]. Qamuy turlug' otlar *iđišči tutar*, *güvariš ya ma'cun ya čurni* qatar / Hamma turli dorilarni sharobdor saqlaydi, guvorish yo ma'jun, yo churni aralashtiradi (hozirlaydi) [1,2448]. *Čurni* (churni) o'rniga “Boburnoma”da arabcha mustahil / mushil ishlatilgan: mustahil a.”yengillatuvchi, suradigan, yuvib ketadigan, me'dani tozalaydigan” [14,424] dori: ...bu maraz uchun mustahil ham ichtim [8,220]. Bu dori mushil shaklida ham berilgan: mushil “surgi dori” [15,88].

“Qutadg'u bilig” va “Boburnoma”ning morfologik xususiyatlarini monografik planda o'rganish tarixiy morfologiyani muhim ma'lumotlar bilan boyitadi.

Kalit so'zlar: Qutadg'u bilig”, “Boburnoma”, qiyosiy-tarixiy grammatika, mushtarak leksemalar, terminlar.

⁷⁶ Prof. Dr. ToshDO'TAU professori, filologiya fanlari doktori zulxumor-uzmu@mail.ru

“QUTADG‘U BILIG”DA TIBBIYOTGA DOIR TUSHUNCHALAR

Mushtariy XOLMURADOVA⁷⁷

ANNOTATSIYA

“Qutadg‘u bilig” leksikasining mazmun-mohiyati, avvalo, uning nomida o‘z ifodasini topadi. “Qutadg‘u bilig” bo‘yicha tadqiqot olib borgan turkologlar asar nomini turlicha tabdil va tarjima qiladilar [9,3].

“Qutadg‘u bilig” – qomusiy asar. Unda bir qator sohalarni bilishga oid ma‘lumotlar o‘z ifodasini topgan. Shuning uchun ham asar keng miqyosda, o‘nlab millatlar tomonidan mutolaa qilinmoqda. “Qutadg‘u bilig”dek noyob asarni omma e‘tiboriga yetkazishda sharqshunos Valizoda, Muhammad eshon Lolaresh, Abdurauf Fitratning hissasi katta.

Bir qator tadqiqotlar “Qutadg‘u bilig”ni nashr ettirish, ilmiy-tanqidiy matnini tayyorlash bilan bog‘liq. Q. Karimov birinchilardan bo‘lib “Qutadg‘u bilig”ni hozirgi o‘zbek tiliga tabdil qilishdek mashaqqatli vazifani bajardi. “Devonu lug‘oti-t-turk”, “Hibatu-l- haqoyiq”, “Qutadg‘u bilig” asarlarini o‘z ichiga jamlagan “Qadimgi turkiy til lug‘ati”ni nashr ettirdi. Turk olimi Reshid Rahmeti Arat 1979-yilda “Qutadg‘u bilig” asarining matnini (birinchi nashr 1947-yilda e‘lon qilingan) va indeksini ommaga taqdim qildi. Olimning tadqiqotlari asar bo‘yicha olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Qayd etilganidek, “Qutadg‘u bilig” leksikasi muallif mahorati, mavzu talabiga ko‘ra ijtimoiy hayotning turli sohalariga doir tushunchalarni aks ettiruvchi so‘zlarni qamrab olgan. Asar leksikasi o‘ttiz ikki mavzuviy guruhga oid so‘zlarni jamlagan. Ulardan eng faol qo‘llanganlari quyidagilar: ijtimoiy-siyosiy terminlar: mansab va lavozimni ifodalovchi terminlar (ay‘ichi, bitig‘chi), diplomatiya terminlari (el‘ci, yumuš‘ci); harbiy terminlar (yatyaq, pusuy); savdo-sotiq terminlari (satir, ay‘ichi); tibbiy terminlar (mitridus, čurni); antroponimlar (Afrasiyab, Faridun); oziq-ovqat va ichimlik nomlari (lewäš, etmäk). Har bir semantik guruh bir necha kichik leksik-semantik guruhni o‘z ichiga oladi. Masalan, antroponimlar payg‘ambarlar nomlari: Muhammad (s.a.v.), Muso, Sulaymon, Iso, Nuh; xalifalar nomlari: Atiq, Faruq, Usman, Ali (Haydar); hukmdorlar nomlari: Afrasiyab, Zahhok; asar qahramonlari nomlari: Küntuydi, Aytoldi, Ögdülmiş, Odyurmış; avliyolar nomi: Luqman kabilarga ajratildi.

Ushbu maqolada asar matnida alohida o‘ringa ega bo‘lgan tibbiy terminlar haqida so‘z yuritimiz.

Kalit so‘zlar: “Qutadg‘u bilig, tibbiyotga doir tushunchalar, tibbiy terminlar, dori nomlari, etimologiya.

YUNUS EMRE DİVANI’NDA BİRLEŞİK CÜMLE YAPILARI

Turan HÜSEYNOVA⁷⁸

ÖZET

Türk dillerinde zengin çeşitlere sahip birleşik cümle yapılarının günümüze kadar geçtiği evrim prosesini izlemek için ilk olarak elbette ki, Orhun abidelerine dayanıyoruz. Araştırmalarımız gösteriyor ki, dilin gelişiminin ilkin devirlerinde basit cümleler daha geniş kullanım alanına sahip olmuştur. Bu birleşik cümlelerin yokluğu anlamına gelmiyor, sadece kıyasladığımızda oran olarak basit cümleler daha fazladır. Bildiğimiz gibi, bir dilde tarihen kullanılan cümle yapılarının çağdaş devirde de aynı şekilde olması mümkün değildir. Çünkü, insanların asrlar boyu gelişen düşünceleri bunu mutlaka dile de yansıtmıştır. Daha farklı, daha mürekkep düşünmeye başlayan insan artık fikirlerini basit cümlelerle

⁷⁷ PhD Dr. ToshDO‘TAU katta o‘qituvchisi. E-mail:mushtariy-uzmu@mail.ru

⁷⁸ Dr. Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Nesimi adına Dilçilik Enstitüsü Türk dilleri bölümü turanhacili@gmail.com

değil, birleşik cümlelerle ifade etmeye başlamıştır. Her bir halkın tarihinde bu gelişme farklı hızda ilerlemiştir. Orhon abidelerinden sonra, örneğin XI. asrın dil özelliklerini kendinde bulunduran “Kutadgu Bilig” eserinde de biz aynı şekilde basit cümlelerin oran olarak daha fazla olduğunu görüyoruz. Ama daha sonraki yıllarda artık İslam dininin geniş şekilde yayıldığı bir zamanda insanların düşüncelerinde yaranan yeni fikirler, bilgiler onların ifade ettikleri cümle yapılarını da etkiledi. XII-XIII. arslarda Bizans hakimiyetinin zayıfladığı, Selcukların gitgide güçlendiği bir dönemde saraylara sığınan şair, yazarlar yeni tarzda eserler yaratmaya başladılar. Tasavvuf cereyanının geniş şekilde yayıldığı XIII. asrda yaşayıp yaradan Yunus Emre'nin eserlerinin dili bu bakımdan çok önemli yerde duruyor. Bu eserlerin incelenmesi o devrin cümle yapılarının hangi değişikliklere uğradığını belirlemek açısından çok önemlidir. VII. asra ait abidelerin dilindeki cümle yapıları ile kıyasladığımızda Yunus Emre'nin dilinde artık farklı birleşik cümle yapılarını görüyoruz. Önceki arslarda birbirine yanaşma yoluyla bağlanan birleşik cümleler, artık Yunus Emre'nin eserlerinde bağlaçların yardımıyla kuruluyor. Bu bildiride Yunus Emre'nin dilinde rastlanan birleşik cümleler ilk olarak bağımlı ve bağımsız olarak çeşitlendirilmiştir. Daha sonra bağlanma vasıtalarına göre, bağlaçlı ve bağlaçsız birleşik cümleler Yunus Emre Divanı'ndan örnekler gösterilerek açıklanmıştır.

İLHAMİ EMİN'İN YÜRÜYEN DUVAR ROMANINDA TASAVVUF VE MELAMİLİK ALGISI

Seyhan Murtezan İBRAHİMİ⁷⁹

ÖZET

Edebiyat, bilim olarak değerlerimizi bir yerden bir yere aktarırken, özünde bir toplumun yarattığı eserler ışığında bireyin kendini bulma, sorgulama, geçmiş ile geleceği birbirine bağlayan köprü niteliğine sahiptir. İslamiyetin kabulüyle birlikte Türk edebiyatında tasavvufun etkisi farklı yönlerde ve akımlarda görülmeye başlamıştır. Belirli dönemlerde, tasavvuf ve inançlarından biri olarak kabul edilen melâmilik düşüncesi niteliklerinden, hak yememek, müminlere inanmak, melâmet - toplum bağlamında akli ve gönlü bir arada kabul etmek gibi imgeler edebi eserlere yansıtılmıştır.

Yunus Emre, yaşadığı çağı etkileyen tarihi şahsiyetlerden biri olup, sahip olduğu algı, mütefekkirliği, münevverliği ile sadece dünümüzü değil, bugünümüzü hatta yarınlarımızı da zenginleştiren bir mânevi değerdir. Benim dilim kuş dilidir, benim ilim dost ilidir. Ben bülbülem dost gülümdür. Artık gönlüm ölmez benim; diyen Yunus Emre ölmemiş, onun dünyası, şiirlerinde verdiği mesajlar, sevgi, barış, özüne dönme, alçak gönüllülük Kuzey Makedonya modern edebiyatında da farklı biçimlerde kendini göstermiştir.

Çalışmamızda, bastırılmış tarihin kalıntılarında, hem köklü hem de köksüz bir toplum konumunda olan Kuzey Makedonya Türkleri'nin kimlik aynalarından biri olan İlhami Emin'in Türkçe yazmış olduğu Yürüyen Duvar romanı incelenecektir. Araştırmacı, aydın kişiliğe sahip olan Emin'in şiirlerinin çoğunda tasavvuf etkileri yansırı Yunus Emre şiirlerinin izleri de görülmektedir.

İncelememizde, yazarın 34 yıl boyunca üzerinde çalıştığı Yürüyen Duvar romanındaki tasavvuf algısı, bununla birlikte melamilik, özellikle de Yunus Emre kişiliğinde, fikir dünyasında bulunan tevekkül, teslimiyet, ihlas, müşahede gibi müritlere has olan özellikler, romanın baş kahramanı Yörük Osmanda ne ölçüde karşılık bulduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, İlhami Emin, tasavvuf, melamilik, roman, Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı.

⁷⁹ Dr. Öğr. Üyesi , Uluslararası Balkan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü
smurtezanibrahimi@gmail.com / smibrahimi@ibu.edu.mk

TÜRK DÖVLƏT VƏ CƏMİYYƏTLƏRİNDƏ DİL SİYASƏTİ (TARİXİ ASPEKTDƏN)

Elçin İBRAHİMOV⁸⁰

XÜLASƏ

Dövlət dili sosial-lingvistik hadisə kimi çoxdan mövcud olsa da, sosial-lingvistik anlayış kimi yenidir və daha çox son iki əsrlə bağlıdır. Şifahi ədəbi dilin gözəl nümunəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud (KDQ)” dastanları nəzərə alınarsa, xalqımızın mənəvi aləminin ifadəçisi olan ədəbi dilimizin yaşı 1000-i aşırsa, dövlət dilimizin həqiqi fəaliyyəti heç yüzə də çatmır.

Dil siyasəti türklərin dövlətçilik tarixinin tərkib hissəsi olmuşdur. Türklərin milli dövlətçilik tarixində Hun dövlətləri, Göytürk dövləti, Xəzər xaqanlığı, Uyğur dövləti, Qaraxanlılar, Səlcuq dövləti, Osmanlı imperiyası eyni zamanda Azərbaycan türklərinin də sələf dövlətləridir. Bundan başqa Azərbaycanda türk olmayan və ya türklüyü hələ sübuta yetirilməmiş dövlətlər də mövcud olmuşdur (Urartu, Manna, Midiya, Alban və d.). Həmin dövlətləri də tarixi-coğrafi baxımdan sələf dövlət hesab edə bilərik.

Dil siyasəti amili tarix boyunca dövlət dilinin milli əsasda olmasını tələb etməmişdir. Belə ki, Hun, Göytürk, Xəzər, Uyğur, Qaraxanlı dövlətlərinin dövlət dili milli dil ilə üst-üstə düşmüşdür, yəni dövlət dilləri türk dili olmuşdur. Ancaq türk dövlətləri Qəznəvilərin, Səlcuqların, Osmanlıların dövlət dili türk dili olmamışdır.

Digər tərəfdən XI-XV əsrlərdə elmdə və şeirdə dominant dillər kimi qəbul edilən ərəb və fars dillərindən xeyli söz xalq dilinə də keçmiş və mənimsənilmişdir. Çünki əcnəbi ünsürlərin üstünlüyü ilə yaranan yeni yazı dili saraya məxsus idi. Xalq danışığı dili saflığını qoruyurdu. Hətta bunu heca və əruz vəznli əsərlər arasındakı fərqdə də görmək mümkündür. Beləliklə, həm Türkünstan türkcəsində, həm də tarixi Azərbaycan və Osmanlı bölgələrində sarayda və mədrəsələrdə sadə türkcədən uzaq, xalqın rahat anlamadığı qarışıq bir dil ortaya çıxmışdı. Ərəb və fars sözlərindən külli miqdarda istifadə, hətta flektiv dilə xas qrammatik şəkilçilərin türk dilinə keçməsi dilin başa düşülməsini daha da çətinləşdirir. Digər tərəfdən həmin dövrdə sadə dillə əsərlər yazan şairlər də meydana çıxmışdır. Çağatay sahəsində Əbülqazi Bahadır xan, Osmanlı bölgəsində Ədirnəli Nəzmi, Aydınlı Visali kimi şairlər sadə dili mənimsəmişlər.

Açar Sözlər: Dövlət dili, sosial-lingvistik hadisə, dil siyasəti, türk dövlət və cəmiyyətləri, türk dilinə.

«ТҮРКІШІЛДІК» ҰҒЫМЫНЫҢ ИДЕНТИФИКАЦИЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗИ

Берікхан ІСБЕК⁸¹

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада «түркішілдік» ғымының мәні, шығу тегі және функционалдық ерекшелігі айқындалған. Қазақ халқы танымындағы «түркішілдік» ұғымының өзгешеліктері мен интерпретациясы, сондай-ақ болашақта қолданылу диапазоны басты назарға алынған. Зерттеу жұмысының өзектілігі аталған мәселелермен тығыз байланысты.

⁸⁰ Доç. Dr. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu Türk dilləri şöbəsinin müdiri, E-mail: elchinibrahimov85@mail.ru

⁸¹ – PhD доктор «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КЕ АҚ

AHMEDİ'NİN CEMŞİD Ü HURŞİD MESNEVİSİNİN DİLİNDE KULLANILAN SOMATİK TERİMLER VE SOMATİK DEYİMLER

Arzu İSGENDERZADE⁸²

ÖZET

Ahmedi XIII yüzyılda Mevlâna, Yunus Emre ile başlayan Anadolu Türk İslam Edebiyatının devamçılarından ve XIV yüzyılın en büyük şairlerindedir. Ahmedi'nin Türkçe yazdığı Divan'ı, İsgendername mesnevisi dışında, dünyevi aşk konulu ve çift kahramanlı Cemşid ü Hurşid adlı mesnevisi de vardır. Bu eser şairin yaşadığı dönemin dil özelliklerini yansıtmaya bakıldığında çok değerlidir. Türk edebiyatında yazılan Cemşid ü Hurşid motifli mesnevilerin en ilklerinden olan eser Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmıştır.

Cemşid ü Hurşid, döneminin dil ve yazın özellikleri ile yanısıra söz varlığını, kelime hazinesini yansıtmaya açısından da önemli kaynaktır. Bildiride Ahmedi'nin Cemşid ü Hurşid mesnevisinin zengin leksik birimlerinin sınıflandırılması doğrultusunda somatik terimler (insan uzuvları) seçilerek incelenmiş, somatik birimlerin bazında oluşan deyimler anlam ve yapısal açıdan tahlil edilmiştir. Dillerin temel söz varlıkları içinde değerlendirilen organ adları, türk dillerinde eski dönemlerden günümüze çok fazla değişikliğe uğramadan gelmiştir. Cemşid ü Hurşid mesnevisinde de Türk, Arap ve Fars kökenli çok fazla somatik birimler ve organ isimleri esasında oluşan somatik deyimler kullanılmıştır. Örneğin: el, yüz, göz, baş, ayak, ağız, alın, yürek, bağır, boyun, karın, bud, dil, ciger, cüsse, didar “üz, sıfat”, dil, diş, dudak/dudak, ser “baş” ve b. Mesnevide söz konusu somatik terimler vasıtasıyla oluşan deyimleri yapısal açıdan Adsıl somatik deyimler ve Fiilimsi-Eylemsel somatik deyimler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Örneğin: baş koymak, dil uzatmak, başına bela getirmek, gözünden kan yaş dökmek (Fiilimsel-Eylemsel somatik deyimler), gönül sözü, ayağın tozu, yüzünün nakışı, yüzünün nuru (Adsıl somatik deyimler).

Bildiride Cemşid ü Hurşid mesnevisinin dilinde kullanılan somatik terimler kapsamlı şekilde araştırılmış, somatik birimlerin bir kısmının leksik-fonetik değişikliğe maruz kalarak, bir kısmının değişmeden günümüz Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Ahmedi, Cemşid ü Hurşid, somatik birimler, terim.

XIII-XIV YÜZİLLİKLƏRDƏ YARANAN DİVAN ƏDƏBİYYATI NÜMUNƏLƏRİNİN LƏKSİK-SEMANTİK SƏCİYYƏSİ

(Yunus Əmrə və Qazi Bürhanəddin “Divan”ları əsasında)

Gülnar TARIYELQIZI İSMAYILOVA⁸³

ÖZET

Türk dilləri böyük tarixi təkamül mərhələləri keçən, qrammatik quruluşunun özünəməxsusluğu ilə seçilən, ədəbi dil normalarının mükəmməlliyi ilə müstəsna qazanan linqvo-poetik hadisədir. Canlı ünsiyyət və kommunikativ vasitə olmaqla yanaşı, yazılı ədəbi dilin inkişafında, onun leksik-semantik baxımından zənginləşməsi prosesində belə müstəsna özünü qabarıq şəkildə nümayiş etdirməkdədir. İfadə imkanlarındakı geniş vüsət - bədii təsvir vasitələrinin, obraz və məcazlar sisteminin mütənasibliyi bu dilin ən incə mətləbləri və düşüncələri izah etmək qüdrətindən xəbər verir.

Ədəbi dilin konkret dövrünün və ya ayrıca inkişaf mərhələsinin ümumi mənzərəsinin tarixi-müqayisəli aspektdə öyrənilməsi istiqamətində yazılı abidələr ən etibarlı mənbə və qaynaqlardan hesab olunur. Bu baxımdan türk dünyasının tanınmış ədəbi simalarından olan Yunus Əmrənin (XIII əsr) və Qazi Bürhanəddinin (XIV əsr) “Divan”ları özünün dil-üslub, milli dilin imkanlarından yaradıcı şəkildə bəhrənilməsi ilə diqqəti çəkir. Heç təsadüfi deyil ki, XIII yüzilliyin Anadolu türkçəsinin

⁸² Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi, Nesimi adına Dilçilik Enstitüsü, Türk dilləri bölümü araşdırma görevlisi, arzuferecli.isgenderzadeh@gmail.com

⁸³ AMEA Nesimi adına Dilçilik İnstitutu e. posta: gulnar.ismayilova86@inbox.ru

formalaşmasında xüsusi bir mərhələ məhz Yunus Əmrənin adı ilə bağlıdır. Geniş xalq kütlələrinin içərisində gəzib-dolaşan böyük ozanın el-el, oba-oba ünsiyyətindən və təmaslarından ədəbi dilə gətirilən sadəlik, milli kolorit, təbiilik sonralar onun tərtib olunan “Divan”ın bədii sisteminə, xüsusən dilinə əsaslı surətdə təsir göstərmişdir.

Sufi-təsəvvüf ideyalarının, islam dininin, ayrı-ayrı dini təriqət və təmayüllərin təsiri ilə ədəbi dilə daxil olan anlayış və ifadələrin adekvat qarşılığının tapılması, tətbiqi təcrübəsi də Yunus Əmrə ilə başlayır.

Qazi Bühranəddinin “Divan”ında lirik qəhrəmanın dilindən səslənən fikir və düşüncələrdə həyata, insana və dünyaya dərin sevgi, türk etnosunun bahadırılıq və qəhrəmanlıq tarixinə ehtiramla yanaşmanın milli dilin imkanları sayəsində gerçəkləşməsi belə bir mənzərənin bütöv təsəvvür yaratmasına zəmindir.

Bu baxış bucağından yanaşdıqda Yunus Əmrənin və Qazi Bühranəddinin “Divan”larında bir-birini davam və inkişaf etdirən elə məqamlar vardır ki, onlar konkret dövrdə ədəbi dilin leksik-semantik, üslub özünəməxsusluğunu bütün çalarları ilə əks etdirmək gücünü təcrübə olaraq təsdiqləyir.

Açar sözlər: Divan ədəbiyyatı, leksik vahidlər, alınmalar, dini anlayış və ifadələr, ərəb və fars mənşəli sözlər, əcnəbi sözlərin qarşılığı, milli dilin inkişafı, ədəbi dildə yeni mərhələ.

UY-RO‘ZG‘OR BUYUMLARI NOMI ASOSIDA SHAKLLANGAN RUS VA O‘ZBEK XALQ PAREMALARINING QIYOSIY TAHLILI

Bibish MUHSINOVNA JO‘RAYEVA⁸⁴

Lobar MAXMUTOVNA MUSTAFOYEVA⁸⁵

ANNOTATSIYA

Maqollar xalqımızning ko‘p asrlıq hayotiy tajribalari va maishiy turmush tarzining bamisoli bir oynasidir. Inson o‘zi chuqur va atroflicha bilgan tushunchalar, kundalik hayotida tez-tez ishlatadigan so‘zlar asosida nimadir yaratishga, ijod qilishga harakat qiladi. Maqollarning xalq og‘zaki ijodi janri sifatidagi xususiyati ham shunda. Chunki aniq tushuncha va tasavvurga ega bo‘lmasdan turib, biror narsa yoki buyumning nomini ko‘chma ma‘noda qo‘llash amrimahol. Demak, maqollarning xalq ijtimoiy, maishiy hayotidagi voqea-hodisa, narsa-buyum nomlari asosida paydo bo‘lishi bunday so‘zlarning kundalik hayotda ko‘p ishlatilishi, xalq tafakkuri, ongiga singib ketishi bilan bevosita bog‘liq. Uy-ro‘zg‘or tushunchalari doirasida shakllangan maqollarni, o‘z navbatida, uchga: uy-ro‘zg‘or buyumlari nomi asosida shakllangan maqollar; uy-ro‘zg‘or mahsulotlari nomi asosida shakllangan maqollar; aralash, ya‘ni uy-ro‘zg‘or buyumlari va mahsulotlari nomi asosida shakllangan maqollar kabi turlarga ajratish mumkin.

Maqol va iboralar olami turli soha mutaxassislari hisoblangan olimlar – paremiologlar, tilshunoslar, adabiyotshunoslar, folklorshunoslar, etnograflarning tadqiqotlar olib borishlari uchun “hosildor maydon” hisoblanadi. Bu tabiiy hol, chunki maqol shaklan ixcham, sodda bo‘lishiga qaramay, turli tadqiqot nuqtai nazarlaridan ko‘rib chiqilishi mumkin. Maqollar semantik va struktur jihatdan to‘la tugallangan matn sifatida tilshunoslikning til haqidagi ancha navqiron sohasi bo‘lgan matn lingvistikasining ham diqqatini o‘ziga jalb etmoqda. Bir til, hatto o‘zaro yaqin bo‘lgan va umuman bir-biriga qardosh bo‘lmagan tillardagi turli maqollar yagona mantiqiy turga tegishli bo‘lishi va bir xil alomatni ko‘rsatishi yoki, aksincha bo‘lishi mumkin. Shu bois ular mantiqiy semantika va semiotikaga bevosita tegishli bo‘ladi. Ushbu maqolada uy-ro‘zg‘or buyumlari nomi asosida shakllangan rus va o‘zbek xalq paremalari tahlili amalga oshirilgan. Paremalarning qiyosiy tahlili rus va o‘zbek xalqlarining har birida milliy mental xususiyatlar, jumladan, har bir millatga xos uy-ro‘zg‘or buyumlari nomidan shakllanganligini, bu nomlar shu millat vakillari turmush tarzida muhim o‘rin egallaganligini ko‘rsatadi. Rus paremalarida uy-ro‘zg‘or buyumlaridan иголка (igna), нитка (ip), верёвка (arqon), печь (pechka), ведро (chelak), плуг (plug-dehqonchilik quroli), топор (bolta), молот (bolg‘a), метла

⁸⁴ BuxDU O‘zbek tilshunosligi kafedrasi dotsenti jurayevabibish99@mail.ru

⁸⁵ BuxDU Rus tili va adabiyoti kafedrasi o‘qituvchisi e-mail: mustafoevalobar433@gmail.com

(supurgi), мешок (qop), горшок (xumcha, tuvak), зеркало (oyna), свеча (sham), колыбель (beshik), ложка (qoshiq), рукавица (qo'lqop) nomlari ishtirok etgan maqollar borligi, o'zbek maqollarida esa arava, igna, ip, arqon, tegirmon, tarozi, bolta, tesha, chelak, o'roq, g'alvir, ketmon, o'choq, arra, taroq, beshik, sandiq, chiroq, supurgi, gilam, qozon, elak, cho'mich, pichoq, qoshiq, tandir nomlari asosida shakllangan maqollar borligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: rus va o'zbek xalq paremalari, uy-ro'zg'or buyumlari, maqol, qiyosiy tahlil, mental xususiyatlar.

ANTONIM KOMPONENTLAR ISHTIROK ETGAN O'ZBEK XALQ MAQOLLARI

Bibish JO'RAYEVA⁸⁶

Hulkarbegim UBAYDOVA⁸⁷

ANNOTATSIYA

Paremiologik birliklar tadqiqi borasida o'zbek tilshunosligida bugungi kunda qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda, ammo maqollardagi ma'no munosabatlari haligacha mufassal o'rganilgan emas. Hozircha mazkur masalani atroflicha tadqiq etishga qaratilgan yagona ilmiy ish B. Jo'ravevaning "Maqollarning lisoniy mavqeyi va ma'noviy-uslubiy qo'llanilishi" monografiyasidir. Ushbu nomzodlik dissertatsiyasida maqollar tarkibida uchrovchi sinonimiya, variantlilik, polisemiya hodisalarining mohiyati ochib berilgan, biroq tilshunosligimizda ma'no munosabatlarining boshqa turlari, xususan, antonimiya, gradonomiya, giponimiya, partonimiya kabi hodisalar tadqiqiga bag'ishlangan maxsus ishlar mavjud emas. Maqollarni yuzga keltiruvchi asosiy vositalardan biri bo'lmish antonimiya va paremalar munosabati o'zbek tilshunosligida hali mufassal o'rganilmagan bo'lsa-da, chel el tilshunosligida bu borada qator ilmiy ishlar amalga oshirib kelinmoqda, jumladan, rus tilshunosligida Бочина Татьяна Геннадьевна, Litva tilshunosligida Голембовская Наталья Георгиевна tomonidan mazkur hodisa doktorlik va nomzodlik ishi darajasida tadqiq qilingan. Ammo milliy tilshunosligimizda ushbu masala o'z ilmiy asosini topgan emas. Maqollardagi antonimiya hodisasi ancha sermahsul bo'lib, unda ichki antonimiya ham, maqollararo antonimiya ham kuzatiladi. Masalan, "Er yigit o'zi uchun tug'ilar, Eli uchun o'lar" "Ko'p ko'makka yaxshi, Oz bararakka" kabi maqollar ichki antonimiya kuzatilsa, "Kun qizig'i demagin, suyagingni sindirar" va "Salqinni ko'p ko'zlama, salqin jonni tindirar maqollari o'zaro antonimdir.

Kalit so'zlar: Antonimiya, qarama-qarshilik kategoriyasi, paremiologik birliklar, zidlik munosabati, ma'no munosabatlari, graduonimiya, giponimiya, partonimiya, sinonimiya, variantlilik.

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA PRAGMALINGVISTIKANING O'RGANILISHI

Bibish MUHSINOVA JO'RAYEVA⁸⁸

Nodira ASHUROVA⁸⁹

ANNOTATSIYA

Pragmatika insonning ijtimoiy faoliyatini o'zida qamrab oluvchi nutq jarayoni, muayyan aloqa vaziyati orqali namoyon bo'luvchi tilshunoslikning muhim sohalaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalish yuzasidan bir qancha tadqiqotlar amalga oshirilib kelinmoqda. Bugungi kunda pragmatik yondashuv, nutqiy akt, pragmatik maqsad, pragmatik harakat kabi tushunchalar o'z-o'zidan paydo bo'lgan emas. Bular pragmalingsvistika yo'nalishi bo'yicha qilingan ilmiy yangiliklar hosilasi sanaladi.

⁸⁶ Doç. Dr. Buhara Devlet Üniversitesi (BuxDU), filologiya fanlari doktori. jurayevabibish99@mail.ru

⁸⁷ YL Ögr. Buhara Devlet Üniversitesi (BuxDU) magistranti hulkarbegimubaydova@gmail.com

⁸⁸ Doç. Dr. Buxoro davlat universiteti- BuxDU O'zbek tilshunosligi kafedrası dotsenti djurayevabibish87@gmail.com

⁸⁹ f.f.d. YL Ögr. Buxoro davlat universiteti magistranti Ilmiy rahbar: f.f.d. Jo'rayeva Bibish E-mail:

nodiraashurova798@gmail.com.

Biz ham o'z maqolamizda davr ehtiyoji va talabi asosida taraqqiy etib borayotgan pragmalingsvistikaning o'zbek tilshunosligiga kirib kelishi, tutgan o'rni, ahamiyati, o'rganilishi haqida ayrim mulohazalar bildirishga harakat qilib ko'rdik. Maqolada pragmalingsvistika yo'nalishi bo'yicha qilingan va qilinishi lozim bo'lgan ishlar xususida fikrlar bayon etilgan.

Shuningdek, maqolada pragmalingsvistika yo'nalishi yuzasidan qilingan ilmiy yangiliklar bugungi kun uchun nihoyatda dolzarb masala ekanligi alohida ta'kidlanib, A. Nurmonov, N. Mahmudov, Sh. Safarov, M. Hakimov, A. Ko'chiboyev kabi fan jonkuyarlarining amalga oshirgan ilmiy ishlari asoslar yordamida keltirilib o'tilgan. So'zlovchi va tinglovchi maqsadi nutqiy muloqot jarayonida yuzaga keladi. Shunday ekan, nutqiy harakat ham so'zlovchi munosabatini aniqlab berishda muhim omil sanaladi. Pragmatika falsafa, psixologiya, antropologiya va mantiq fanlari bilan chambarchas bog'liq ekan, ulardan biri bo'lmasa, matndan anglanilishi lozim bo'lgan fikr to'la- to'kis bo'lmaydi va o'z egasiga yetib ham bormaydi. Yoki sintaktika va semantika bo'lmasa, pragmatikaning chala bo'lib qolishi turgan gap. Maqolada ushbu masalalar yuzasidan ham alohida fikr bildiriladi. Ushbu maqola pragmalingsvistika tahlil asoslari, pragmatikaning boshqa semiotik hodisalar qatoridagi o'rnini belgilash, lisoniy faoliyatda, kommunikatsiya jarayonida tutgan ahamiyatini aniqlashga qaratilgan. Maqoladagi asosiy masalalardan biri pragmatikaning obyekt, predmeti, maqsadi va vazifasi haqidagi yagona fikrga kelish hisoblanadi. Masala Sh. Safarov tadqiqoti asosida belgilab berishga harakat qilingan.

Aytish joizki, hech bir soha yakka o'zi na o'zi taraqqiyot sohasiga ko'tarila oladi, na boshqa sohalarning rivojlanishi uchun asos vazifasini bajaradi. Pragmalingsvistika ham xuddi shunday tarmoqlardan biri hisoblanar ekan, u semiotika bag'rida vujudga kelib, tilshunoslik yo'nalishining jadal gullab- yashnashi uchun xizmat qilib kelmoqda.

Kalit so'zlar: pragmatika, nutqiy akt, pragmatiktal belgi, monopragsmatika, leksopragsmatika, pragmasintaktika, morfopragsmatika, lingvopragsmatika.

O'ZBEK XALQ PAREMALARIDA SHAXS XARAKTERINI TAVSIFLOVCHI SALBIY BAHO

Bibish MUHSINOVA JO'RAYEVA⁹⁰

Amira O'lmas Qizi AMINOVA⁹¹

ANNOTATSIYA

Maqollar nominativ ma'no va qo'shimcha ottenkalarining ajralmas birligidan iborat bo'lgan maxsus nutqiy figuralardir. O'zbek xalq maqollari ekspressivlikni, obrazlilikni oshirishda muhim vositalardan sanaladi. His-tuyg'u semantikasi va baho munosabatining nutqda aks etishi masalalari pragmalingsvistikaning tadqiq manbalaridan biri ekan, maqollar ham bevosita pragmatik tahlil doirasiga tortiladigan obyektlardandir.

Baho munosabati tilning deyarli barcha sathlarida namoyon bo'la oladi. Bu borada asosiy sathlar yetakchi o'rinni egallaydi. Oraliq sath maqomidagi fonetikada baho ifodalash ko'zga tashlanmaydi. Morfologik sathda boshqa turkumlarga nisbatan sifat so'z turkumida baholash munosabati imkoniyatlari keng ekanligi namoyon bo'ladi. Ijobiy yoki salbiy bahoni kuchliroq ifodalash uchun, avvalo, neytral (betaraf) baho berishdan uzoqlashish zarur. Baho ifodalashda darajalanish faqatgina ijobiy yoki salbiy baho berishda ko'zga tashlanadi. Bunday xususiyat neytral baholashda mavjud emas. Bahoda inson asosiy plangan chiqadi va til sathidagi birliklar orqali u borliq, undagi narsa, voqea-hodisalarga o'z munosabatini ifodalaydi. Baho berish ikki xil shaklda namoyon bo'ladi. Birinchisi, aniq baho berish bo'lib, bunda tildagi leksemalar orqali ijobiy, salbiy yoki neytral baho ifodalanadi. Baho ifodalashning ikkinchi ko'rinishi obrazli bahodir. Bunga maqol, ibora kabilar kiradi.

Maqol orqali shaxsga beriluvchi baho so'zlovchining biror inson yurish-turishi, o'zini tutishi, xarakteri, ijtimoiy kelib chiqishi, yashash tarzi, oilaviy ahvoli, yoshi, jismoniy holati va boshqalarga

⁹⁰ Doç. Dr. BuxDU O'zbek tilshunosligi kafedrasi dotsenti. djurayevabibish87@gmail.com

⁹¹ YL Ögr. BuxDU Lingvistika (o'zbek tili) mutaxassisligi magistranti aminovaamira24@gmail.com

maqol orqali bergan ijobiy, salbiy yoki neytral subyektiv munosabati mahsuli hisoblanadi. O‘zbek xalq paremlarida shaxs xarakterini tavsiflovchi salbiy baho shaxs xarakterini tavsiflovchi xususiy hamda shaxs xarakterini tavsiflovchi umumiy baholarga bo‘linadi. Shaxs xarakterini tavsiflovchi xususiy bahoga xushomadgo‘ylik, dimog‘dorlik, maqtanchoqlik, qo‘rqoqlik, farosatsizlik, mahmadonalik, pismiqlik, ko‘zbo‘yamachilik, noshukurlik, qo‘pol so‘zlash, o‘g‘rilik, hayosizlik, tanballik, ko‘ngilchanglik, noshudlik, dangasalik, ishyoqmaslik, yalqovlik, bosar-tusarini bilmay qolish, ig‘vogarlik, tuhmatchilik, g‘iybatchilik, ziqnalik, qizg‘anchilik, hunarsizlik, nodonlik, chalasavodlik, shoshqaloqlik, ilmsizlik, egrilik, sabrsizlik, yolg‘onchilik, baxillik, manmanlik, bekorchilik, tullaklik, chaqimchilik, sharmandalik, shoshmaslik, bo‘shanglik, erinchoqlik kabilar kiradi. Shaxs xarakterini tavsiflovchi umumiy baho yomonlik, ochko‘zlik, zolimlik, dushmanlikni o‘z ichiga oladi. Shaxs xarakterini tavsiflovchi xususiy baho umumiy bahoga nisbatan miqdor jihatdan ko‘pchilikni tashkil qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek xalq paremlari, maqol, baho, salbiy baho, umumiy baho, xususiy baho.

KIRGIZ MODERN EDEBIYATININ ILK DÖNEM TEMSİLCİLERİNİN SOVYET İDEOLOJİSİNE KARŞI VERDİKLERİ MÜCADELELER

Dr.Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLİMCİ⁹²

Kırgız modern edebiyatının temelleri 19. Yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın başlarında atılmış olmasına rağmen modern edebiyata geçiş süreci ancak Sovyet yönetimi döneminde mümkün olmuştur. Modern edebiyatı kuran ilk kadroları, o dönem Kırgızistan’da yüksek okul bulunmaması sebebiyle Almatı, Taşkent, Ufa gibi şehirlerde eğitim alan gençler oluşturmuştur. Kırgız gençleri aldıkları eğitim ile bilgi ve görgülerini artırırlarken yeni fikirlerle tanışma imkânı da bulmuşlardır. Bu fikirlerden en önemlisi ve gençler üzerinde en etkili olanı Gaspıralı İsmail Bey’in sistemleştirdiği Ceditçi düşüncedir. Onlardan birçoğu, sonraki yıllarda kültürel alanda yaptıkları tüm çalışmaları, belirgin bir şekilde millî bilinç çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Bu genç aydınlardan Kasım Tınıstanoğlu, Kırgızların ilk profesörü olur ve Kırgız Türkçesinin edebî dil olması için ilk akademik çalışmaları yapar. Sıdık Karaçev ise Kırgız gazeteciliğinin kurucusu olarak kabul edilir. Onlar yaptıkları özverili çalışmaların yanında, Kırgız modern edebiyatının da ilk temsilcileridir. Yazdıkları eserlerde ele aldıkları konular, mısralara ve satır aralarına yerleştirdikleri mesajlar ile Kırgız halkının millî hafızasını taze tutmayı amaçlamışlardır. Binlerce aydın gibi onlar da Sovyet yönetimi tarafından Kızıl Kırgın’da (Repreziya) katledilmişlerdir.

Çalışmamızda ismini zikrettiğimiz iki aydın başta olmak üzere, Sovyet yönetiminin ilk yıllarından, II. Dünya savaşına kadarki süreçte kültür sahasında hizmet eden bazı yazar ve şairlerin Sovyet yönetimine karşı kalemleri ile verdikleri mücadeleleri göstermeye çalışacağız.

HOZIRGI O‘ZBEK SHE‘RIYATIDA BADIİY OBRAZ TUZILISHI VA MA‘NODORLIGI (ABDULLA ORIPOV SHE‘RIYATI MISOLIDA)

Obidjon KARIMOV⁹³

ANNOTATSIYA

O‘zbekiston Qahramoni, xalqimizning sevimli shoiri Abdulla Oripov ijodida metaforik obrazning ko‘p ma‘nolilik tabiatini tekshirish 70-80-yillar o‘zbek she‘riyatidagi yangicha poetik tendensiyalarni belgilash demakdir.

Abdulla Oripov olamining betakrorligi, avvalo, poetik tafakkurining xarakteriga bog‘liq. Shoir tafakkuri borliqni badiiy tadqiq etishda o‘zining ana shu sof individualligiga qanchalik sodiq qolsa, u

⁹² Dr. Öğr. Üyesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü turan@mu.edu.tr

⁹³ Doç. Dr. Namangan Davlat Universiteti Dotsenti, Filologiya Fanlari Nomzodi k_obitjon@mail.ru

yaratgan poetik olam ham qaytarilmas bo‘ladi. She‘rdagi tuyg‘ular ta‘sirchanligi, obrazlar teranligini shoirning poetik tafakkurisiz tasavvur qilish amri mahol.

Olamni metaforik obraz orqali tushunishga intilish shu bugunning mevasi emas. Qadim ”Kultegin”, ”Tunuquq” yodnomalarida, Bilga Qoonning jang tasvirlari, ”Qutadg‘u bilig” (Yusuf Xos Hojib)dagi majoziy obrazlarda istioraviy bo‘yoqlarning quyuqligi orqali ma‘lum bir voqeaning, tabiat hodisasining ta‘sir quvvatini, esda saqlanishini yana ham oshirishda kompozitsion usul sifatida qo‘llanilgan.

Obrazning metaforik xususiyati badiiy asarda, xususan, she‘riyatda tasvir tabiati, xos uslub bilan bog‘liqdir. Agar shoir Abdulla Oripov ijodidan o‘rin olgan falsafiy-lirik va fojiviy ruhdagi asarlarni ko‘zdan kechirsak, ular, birinchidan, shoirning iqtidorli yoki yetuk talant sifatida tan olingani bilan xarakterlansa, ikkinchidan, hayot hodisalarining ijtimoiy ildiziga qadar tushib borgan shoir tafakkuri falsaviy ma‘nosining ortib borishida ko‘rinadi. “Qo‘riqxona“ she‘rida tabiatning kamyob jonzodlarini muhofaza qilish, ”sayoq ovchilar” ni u yoqqa qo‘ymaslik, kerak bo‘lsa, jarima solish, qamash, mavjudotga mehru shafqat ko‘rsatish, “inson qalbida balqqan hamiyat” ga munosabat bildirilgan. Shoir tabiatdagi kamyob jonzodlardan asta insonga xos ma‘naviy dunyoga nazar tashlaydi. U ham ko‘proq muhofazaga muhtojligini birma-bir bayon eta boshlaydi.

She‘rda bayon etilgan insonlarga xos ezgu xislatlarning barchasi o‘xshatish orqali obraz darajasiga ko‘tarilgan, ya‘ni metaforiklashgan. Istioraviy obraz qanchalik keng turkumlilik xususiyatiga ega bo‘lsa, shoirning falsafiy tafakkuri o‘ziga xos ruh kasb etaveradi. Istiora ob‘ektiv olamni, borliqni (ya‘ni materiyani) obrazli ifodalashni taqqoslash, o‘xshatish orqali ikkinchi bir pog‘onaga ko‘tarar ekan, san‘atkor dunyoqarashining o‘sib borishi, tafakkuridagi kutilmagan o‘ziga xos ko‘tarilishlar majoz va badiiy obrazni yaxlitlashtiradi, hayotiy voqelik usulini yaxshi bilgan sezgir o‘quvchi imkoniyatini hisobga olib, uni yangi poetik mazmun bilan boyitadi.

Abdulla Oripov ijodida obrazning metaforiklashishi rivojlanishini: 1) predmet-detali; 2) metafora; 3) metaforik obraz formulasi asosida kuzatish muhimdir.

Kalit so‘zlar: badiiy obraz, metafora, metaforik obraz, poetik tafakkur, falsafiy lirika, falsafiy tafakkur, o‘xshatish, istiora, poetik mazmun, predmet-detali.

ABDULLA ORIPOV – INSONIY TUYG‘ULAR KUYCHISI

Obidjon KARIMOV⁹⁴

Naima ERGASHEVA⁹⁵

Durdonaxon DADAJANOVA⁹⁶

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o‘zbek xalqining sevimli farzandi, sermazmun va badiiyatga boy she‘rlar muallifi, O‘zbekiston Qahramoni Abdulla Oripov she‘rlari tahliliga bag‘ishlanadi.

Abdulla Oripov ijodidan bahramand bo‘lmagan, she‘rlarini yoddan bilmagan, asarlaridan zavq tuymagan o‘zbek kitobxonni bo‘lmasa kerak. O‘z nazmida qalbdagi harorat, fikran teranlik, yurakdagi orziqishlarni to‘laligicha ifodalab bera olgan shoirning she‘rlarida bahoriy kayfiyat sezilib turadi. Jonkuyar adib O‘tkir Hoshimov: “Ijodkorda qishloqning qalbi, shaharning aqli bo‘lishi kerak “ , – deya ta‘kidlab o‘tgan edi. Darhaqiqat, Abdulla Oripov bor ilhomni o‘z qishlog‘i Neko‘zning yashnab turgan qir-adirlaridan, sof, musaffo tog‘ havosidan, qishloqdoshlarining sodda va pokiza yuraklaridan topdi-yu, qog‘ozga to‘kdi.

Vatan va erk kuychisi, inson ruhiyatining turfa jihatlarini so‘nmas satrlarida ifodalab, xalqimizning qalbidan joy olgan Abdulla Oripov o‘zbekning asl farzandi edi. Vatan va xalqqa mehr-

⁹⁴ Doç. Dr. Namangan davlat universiteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi. k_obitjon@mail.ru

⁹⁵ Öğrenci. Namangan davlat universiteti NamDU talabasi

⁹⁶ Öğrenci. Namangan davlat universiteti NamDU talabasi

muhabbat, tabiatni sevish, ardoqlash, iymonli, vijdonli insonlarga madhiyalar o‘qish, goh yig‘lab goh quvonib kuylash shoir tuyg‘ulari ummonini tashkil etadi. Abdulla Oripov lirikasi orqali o‘zbek she‘riyatiga ko‘ngil dardlarining suratlari, ruhiy iztiroblar manzarasi, armonga aylangan orzular inson sezimlarida qoldirgan iz tasviri kirib keldi. Shoirning qaysi bir she‘rini o‘qimaylik, unda beg‘ubor tuyg‘ular va falsafiy qarashlar mushohadasiga duch kelamiz.

Vatan va erk kuychisi, inson ruhiyatining turfa jihatlarini so‘nmas satrlarida ifodalab, xalqimizning qalbidan joy olgan Abdulla Oripov o‘zbekning asl farzandi edi. Vatan va xalqqa mehr-muhabbat, tabiatni sevish, ardoqlash, iymonli, vijdonli insonlarga madhiyalar o‘qish, goh yig‘lab, goh quvonib kuylash shoir tuyg‘ulari ummonini tashkil etadi. Abdulla Oripov vatanparvarlik va insoniylik ruhini uyg‘otgan, qalb torlarimizni cherta olgan satrlar muallifidir. Zero, uning barhayot she‘riyati har bir o‘zbek xonadoniga kirib borgan.

Shoirning she‘riyatga bo‘lgan o‘z qarashlari, ijod tabiati, tengdoshlar va shogirdlar izlanishlari haqidagi fikr-mulohazalari ham o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi. “Umuman, har bir shoir ijodida u yoki bu darajada yetakchi tuyg‘u-bosh yo‘nalish bo‘lishi zarur, har bir ijodkor o‘z faoliyati davomida hayotda o‘ziga xos bir vazifani bajarishi ham lozim. Afsuski ba‘zi ijodkorlar quyonga o‘xshaydilar”, – deydi Abdulla Oripov. Shoir chinakam she‘riyat qanday bo‘lishi kerakligi haqidagi o‘z qarashlarini tushuntirgan. Uning fikricha, “chinakam hissiyot, samimiyat, yuksak mahorat, go‘zal did va saviya, ongli va ijodiy mehnat mujassamlashgan she‘rgina haqiqiy shoirlardan tug‘iladi”.

Kalit so‘zlar: Abdulla Oripov, pafos, she‘riyat, nashida, qo‘shiq, Maxtumquli, erk kuychisi, “Ehtiyoj farzandi”, “Hayotga qaytish”, hikmatlar.

ANADOLU’DA YUNUS EMRE ADINI TAŞIYAN MEKÂN ADLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Hasan KARA⁹⁷

ÖZET

Anadolu’da 13. Yüzyılda yaşamış olan ve yaşadığı dönemde derin izler bırakan büyük düşünür ve mutasavvıf Yunus Emre; ölümünün üzerinden yedi asır gibi çok uzun bir zaman geçmesine rağmen düşünceleri, şiirleri, felsefesi, hayatı ve dünyayı algılayış biçimi, hepsinden önemlisi de “adı” ile aramızda yaşamaya devam etmektedir.

Günümüzde “Yunus Emre” adını taşıyan köy ve mahalle yerleşmeleri, cadde, bulvar, sokak adları bulunduğu gibi çok sayıda farklı düzeydeki okul, kampüs, kültür merkezi ve kütüphanede de onun adına rastlamaktayız. Aynı zamanda yüzyıllardan beridir binlerce insanımıza Yunus Emre adı verilerek onun adı yaşatılmaya devam edilmektedir.

Yunus Emre’nin Anadolu’nun birçok yerlerini dolaştığı, farklı mekânlarda yaşadığı bilinmektedir. Kendisiyle ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen mezarının yeri tam olarak tespit edilememiştir. Türkiye’nin muhtelif yerlerinde makamı bulunmaktadır. Eskişehir ve Karaman illerinde metfun bulunduğu daha ağırlık kazanırken Manisa, Bursa, Afyonkarahisar, Erzurum, Aksaray, Ordu, Sivas gibi birbirinden farklı illerde de hatta Azerbaycan gibi farklı ülkelerde bile mezarının olduğu iddia edilmesi ve adını taşıyan köyler bulunması yaşadığı dönemde çok tanınıp sevildiğinin göstergeleridir. Vefatının üzerinden yedi asır geçmesine rağmen bugün hemen her şehrimizde onun adına bir okul, mahalle, cadde, sokak, kütüphane vs. gibi mekânlara adının verilmesi, onun yaşadığı dönemden daha fazla tanındığını, sevildiğini ve düşüncelerinden etkilenildiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’nin farklı noktalarında yer alan ve Yunus Emre adını taşıyan köy, mahalle, cadde, sokak, okul, kampüs, kültür merkezi, kütüphane ve daha farklı mekânlar öncelikle tespit edilecektir. Yunus Emre adını taşıyan bu mekânlar kendi içerisinde gruplar haline dönüştürülecektir. Mekân adları tablo ve harita haline getirilerek Yunus Emre’nin şiirlerinde geçen mekân adlarıyla da

⁹⁷ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Denizli hasankara@pau.edu.tr

karşılaştırılması yapılarak coğrafi bakış açısı ve coğrafyanın dağılışı ilkesi çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Coğrafya, Yer Adları, Anadolu, Mekân Adları

**ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТОПОНИМИКАЛЫҚ
ЖҮЙЕ: ТАРИХИ – ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ АСПЕКТІДЕ
(KAZAK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILAŞTIRMALI KARÇILAŞTIRMALI
YERADİBİLİMİ/ TARİHİ-LENGUİSTİK İNCELEME)**

Asem KASSYMOVA⁹⁸

ÖZET

Kazak ve Türkiye Türkçesi yer adı yapımında önem taşıyan yapım ekleri ile geo-morfolojik terimlerin kullanımındaki benzerlikler dikkatimizi çekmiştir. En eski Türkçeden Günümüzdeki Türkçeye kadar toponimlerde korunan ortak tarihi özellikler bu incelemeye neden olmuştur. Yazıda “toponim” kavramının dünya dilbiliminde ele alınması ve ilim dalı olarak kabul edilmesi açıklanacaktır. Yazının amacı, Kazak ve Türkiye Türkçesindeki yer adlarının ortak noktaları ile özelliklerini ortaya koyarak, yeradibiliminin Türk Lehçelerindeki ortak yönlerini çıkarmaktır. Bunun için her iki lehçedeki yer adları karşılaştırılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toponim, Yer Adları, Tarih, Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi

KUMANDILAR TÜRKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

Shurubu KAYHAN⁹⁹

ÖZET

Halk kültürü bir ulusun yaşam kaynaklarından birini oluşturur ve o halkın dünya içindeki kültürel özelliklerini yansıtır. Kültür bir halkın geçmişten edinilen kazanımlarını, yaşayış tarzını, inançlarını, örf, âdet, gelenek, görenek, ortak düşünce ve değerlerini geleceğe aktarmada güçlü bir yere sahiptir. Halk Kültürü kavramı içerisinde hayatın dönüm noktaları, halk bilgisi, bayramlar, törenler, kutlamalar, inançlar, halk oyunları, halk çalgısı, kıyım-kuşam, mutfak kültürü, çoğu günümüze kadar aktarılan, nesilden nesile etkili olarak devam eden unsurlardır. Türk halklarının tarihsel süreç içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılması ve binlerce yıllık zaman akışı içerisinde buldukları topraklarda farklı ulusların kültürleriyle etkileşimde olması, yaşayışlarında bazı kültürel öğelerin yok olmasına, değişmesine ve etkileşimde olduğu uluslara ait kültürün izlerini taşımasına yol açmıştır. Bu yüzden Türk halklarının sahip olduğu kültürü incelerken tarihsel süreç ve coğrafyayı göz ardı edemeyiz.

Bu çalışmada dilleri ve kültürleri yok olma tehlikesinde olan Rusya Federasyonunun Güney bölgesindeki Altay Krayı, Altay Cumhuriyeti ile Kemerova eyaletinde yaşayan Türk halklarından Kumandıların halk kültürü unsurları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Altay, Kumandılar, halk kültürü, unsurlar.

⁹⁸ Dr. Kazak Beşeri Bilimler, Hukuk, Inovasyon Üniversitesi Öğretim Üyesi. asemzn@mail.ru

⁹⁹ Dr. Öğr. Ü. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. İletişim: shurubukayhan@gmail.com

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТРАНСПОРТ САЛАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ

Айдын ҚАЙЫРБЕКҰЛЫ¹⁰⁰

Арафат Мажитұлы МАМЫРБЕКОВ¹⁰¹

Транспорт саласының дамуы – экономикалық әл-ауқаттың маңызды көрсеткіші. Соны ескере келе Отандық транспорт саласының қалыптасуы мен дамуының тарихын зерттеп қарастыруды мақсат қылып отырмын. Оның ішінде Шығыс Қазақстан аймағына тереңірек тоқталу. Дегенмен бұл саланың қалыптасу мен даму тарихына көп зерттеулер жүргізілмеген.

Транспорттың негізгі функциялары – шикізаттың, отынның, өнімнің белгілі бір мөлшерін жылжыту, кеңейтілген көбею процестеріне белсенді әсер ету, елдің әскери қуатын нығайту, адамдарға қарым-қатынас жасау мүмкіндіктерін ұсыну, аймақаралық коммуникация мен туризмді дамыту тақырыптың өзектілігін арттыра түседі.

KARACAY-MALKAR VE TATAR TÜRKÇESİNDE -(I)VÇAN, -(U)VÇAN EKLERİ

Esra Gül KESKİN¹⁰²

ÖZET

Türkçede eklerin birçoğunda, dilin tarihî süreci içerisinde bir takım değişiklikler meydana gelir. Bu değişikliklerden biri ek birleşmeleridir. Türkçede iki veya daha fazla unsur birleşerek kendi işlevlerini kaybedip farklı işlevler üstlenir ve birleşik yapıli ekler meydana gelir. Türkçede birleşik yapıli eklerin sayısı oldukça fazladır.

Eski Türkçe dönemindeki -gU fiilden isim yapma ekinden gelen ve Kuzeypatı (Kırçak) grubu Türk lehçelerinde mastar eki olarak kullanılan -(I)v, -(U)v ile isimden isim yapma eki +çAn ekinin birleşmesinden oluşun ve birleşik bir ek yapısı sergileyen -(I)vçAn, -(I)vçAn ekleri, Karacay-Malkar Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleriyle çekime girerek şimdiki zaman çekimini oluşturur. Bu ek Tatar Türkçesindeyse bir fiilden isim yapma eki olarak kullanılmaktadır. Bu bildiride -(I)vçAn, -(I)vçAn eklerinin her iki lehçede kullanım şekilleri ve işlevleri ortaya konacaktır.

ЖҮНІС ӘМІРЕ ЖӘНЕ ҒАШЫҚТЫҚ ӘЛЕМ

(YUNUS EMRE VE AŞK DÜNYASI)

Torali KYDYR¹⁰³

Сопылық әдебиеттің негізі ғашықтық әлемінде жатыр. Хақиқат пен мажас сырларына үңілген Жүніс Әмір де өз шығармаларында ғашықтық мәселесін жиі көтерген. Оны образдар жүйесі арқылы әдемі суреттей білген. Әлемді махаббатпен тану ұстыны Жүніс Әміре шығармашылығы арқылы көптеген ақындар мұрасына әсер еткен. Солардың қатарында қазақтың ақындары да бар.

ÖZET

Tasavvuf edebiyatının temeli aşk dünyasında yatmaktadır. Eserlerinde hakikat ve mecazın gizemlerine bakan Yunus Emre aşık olma sorununu geniş ölçüde dile getirdi. Onu bir şekil sistemi aracılığıyla güzel bir şekilde tasvir edebildi. Dünyanın sevgiyle bilgisini savunan Yunus Emre ilkesi, birçok şairin yaratıcılığını etkiledi. Bunlar arasında kazak şairleri de var.

¹⁰⁰ Dr. Қазақ инновациялық-гуманитарлық Заң университеті. aidok@list.ru

¹⁰¹ Доç. Dr. Қазақ инновациялық-гуманитарлық Заң университетінің Гуманитарлық факультеті деканы, тарих ғылымының кандидаты arafat_kz@mail.ru

¹⁰² Dr. Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi Türk Dili Bölüm Başkanlığı, esragulaktas@gmail.com.

¹⁰³ Доç. Dr. KR BĞ M ĞK M. Avezov atındağı адебиет jene öner institutu. qydyr.torali@gmail.com

ADAM MICKIEWICZ'İN KIRIM SONELERİ'NE ANANIASZ ZAJĄCZKOWSKI'NİN KARAYCA BAKIŞI

Murat KOÇAK¹⁰⁴

ÖZET

Adam Mickiewicz, işgal atındaki ülkesinin sorunlarını kalbinden hisseden ve ulusunun bağımsızlığa kavuşması için duygularını şiire yansıtıp halkını etkileyen ve bu uğurda faaliyetler yapan Polonya'nın en önemli milli şairidir. Rus çarına karşı gizli faaliyetlerde bulunduğu suçlaması ile önce St. Petersburg'a ardından da Odessa'ya sürülen Mickiewicz, Odessa'da kaldığı dönemlerde Kırım'ın çeşitli yerlerine yapmış olduğu gezileri şiirselleştirip 'Kırım Soneleri' olarak yayınlamıştır.

Ünlü Karay kökenli âlim Ananiasz Zajączkowski, Türkoloji dünyasında Kıpçak sahası alanında verdiği değerli çalışmalarla bilinmektedir. Kendisinin de Karay olması nedeniyle; Karaylar ve Hazarlar, Karay kültürü ve dili alanında da makaleler yazarak halkına hizmet etmiştir. Bu çalışmalarından bazılarını Karay Avazı ve Myśl Karaimska (Karay Düşüncesi) gibi ünlü Karayca dergilerde okuyucu ile buluşturmuştur. Bu bildiri metninde de Karay Avazı dergisinin muhtelif sayılarında yayımlattığı Adam Mickiewicz'in Kırım Soneleri'nin Karayca'ya aktarılmış metinleri incelenmiştir.

Çalışmanın temelini; Czatyrdah (Çatırdağ), Baczysaraj (Bahçesaray), Mogily Haremu (Hareminin Zerâtlâri), Droga nad przepaścią w Czufut-Kale (Yol Kalenin Yarı Üstünâ), Widok gór ze stepów Kozłowa (Tavların Körümü Gözleve Yılhalından), Pielgrzym (Yolçu) ve Baczysaraj w nocy (Bahçesaray Keçäle) sonelerinin özellikleri ve Zajączkowski'nin bu şiirleri Karay Türkçesi'ne aktarış tarzı oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Karay Türkçesi, Ananiasz Zajączkowski, Adam Mickiewicz, Kırım Soneleri

ADABIYOTSHUNOSLIKDA ILMIY-ADABIY TAFAKKUR VA USLUBNING NAZARIY MASALALARI

Nasima SAİDBURXONOVNA QODIROVA¹⁰⁵

ANNOTATSIYA

Uslub masalasi fanning barcha sohalariga taalluqli bo'lib, bugungi kunda jahon ilm-fanida turli nuqtai nazardan tadqiq etilmoqda. Ilmiy bilish uslubi, ilmiy tafakkur uslubi kabi tushunchalar falsafa, san'at, sotsiologiya, tabiiy fanlar, filologiyaga doir tadqiqotlarda tez-tez tilga olinmoqda. Bu kabi sohalarda uslub tushunchasining umumiy holda qo'llanilishi uning muhim xususiyatlaridan biri ilmiy fikrlash qobiliyati bilan izohlanadi. Jahon adabiyotshunosligida ilm-fan taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan adabiy jarayonlarni, uning vakillari ijodi va uslubini o'rganish adabiy-estetik kategoriya sifatida doimiy e'tiborni tortib kelmoqda. Ayniqsa, uslub muammosining ilmiy-nazariy jihatlari, uni yuzaga keltiruvchi davr, ijodiy muhit, iste'dod, mahorat kabi omillar, uslubni namoyon etuvchi tadqiqotning strukturasi, turli tahlillardan foydalanish, pafos singari unsurlarni tadqiq etish adabiyotshunoslik nazariyasi taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Fanda "uslub – bu shaxs" iborasi keng qo'llaniladi. Adabiyotshunoslikda uslubga nisbatan ushbu ta'rif paradoksal ravishda juda tor va juda kengdir. Tor ma'noda munaqqid uslubida nafaqat muallif, balki millat va davr ruhi ham namoyon bo'ladi. Shu bilan birga u juda keng, chunki uslubda muallifning o'zligiga, o'z olamiga nisbatan ancha kam narsa namoyon bo'lishi mumkin. Masalan, lirika tadqiqi bilan shug'ullanuvchi adabiyotshunos ba'zan epik asarlar haqida, publitsistikada ham yozishi mumkin. Va unda olimning lirika tadqiqotchisi sifatidagi xususiyatlari namoyon bo'lmasligi mumkin. Xoh tor bo'lsin, xoh keng, uslubda doimo muallifga doir nimadir namoyon bo'ladi. Shu sabab uslubni umumiy

¹⁰⁴ Dr. Pamukkale Üniversitesi ÇTLE Bölümü Araştırma Görevlisi. İletişim: mkocak@pau.edu.tr

¹⁰⁵ Buxoro davlat universiteti O'zbek adabiyoti kafedrası tayanch doktoranti, O'zbekiston nasimasaidzoda@mail.ru

ko'rinishda har qanday mazmunning namoyon bo'lish usuli sifatida belgilash mumkin. Ushbu maqolada adabiyotshunoslikda uslub masalasi, olim va munaqqid uslubini yuzaga chiqaruvchi omillar va unsurlar xususida fikrlar bildirilgan. Ular uslubini belgilashda ahamiyat qaratish lozim bo'lgan mezonlar tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: adabiyotshunos, munaqqid, ijodkor, uslub, ilmiy-adabiy tafakkur, uslub tizimi, uslub omillari, uslub unsurlari, mahorat, ijodiy individuallik.

NO`MON RAHIMJONOV-SHE`RSHUNOS OLIM

Ro`zigul QODIROVA¹⁰⁶

ANNOTATSIYA

Taniqli adabiyotshunos olim No`mon Rahimjonov tadqiqotlarining asosiy yo`nalishini XX asr lirik va epik she`riyati tadqiqi tashkil etadi. Xususan, poema (zamonaviy doston) nazariyasiga oid ilmiy kuzatishlar; M.Shayxzoda, Mirtemir, Zulfiya, Asqad Muxtor, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi kabi o`ndan ziyod yorqin ijodkorlarning turli mavzulardagi hayotbaxsh lirikasi, muayyan davr she`riyatida kechgan badiiy jarayonlar tahlil etilgan qator tadqiqotlar, mustaqillik adabiyotida aks etgan milliy g`urur tuyg`ulari, millat tarixiga oid qarashlar olimning XX asr o`zbek she`rshunosligida mustahkam o`rin egallashini ko`rsatib turadi. Uning uch yuzdan ziyod maqolalari, o`nlab tadqiqot, risola, monografiyalari hozirgi adabiy jarayon XX asr o`zbek she`riyati janrlari tarixi va nazariyasining, adiblar badiiy mahoratining dolzarb muammolarga bag`ishlangan. Maqolada shu nuqtai nazardan adabiyotshunosning o`zbek poemasi nazariyasiga bag`ishlangan "Lirik poema", "O`zbek adabiyotida poema"; zamonaviy she`rshunoslik tadqiqiga bag`ishlangan "Mustaqillik davri o`zbek she`riyati"; ijodkor dunyosi o`rganilgan "Shoir va davr", butunlay yangi yo`nalishdagi "Badiiy asar biografiyasi"; zamonaviy nasr muammolariga bag`ishlangan "Istiqlol va bugungi adabiyot", R.Parfi ijodidan bahs etuvchi "Eng go`zal sir (She`riyat va shaxsiyat)" nomli adabiy portreti kabi zalvorli tadqiqotlariga e`tibor qaratilgan va ulardagi yangi ilmiy konstepsiyalar tadqiq etilgan. Bu tadqiqotlarda N. Rahimjonov ilmiy uslubidagi o`ziga xos jihatlar - badiiy asar matni, undagi tagma`nolarni tushuntirish, jahon adabiyoti konteksti, hozirgi adabiy jarayondagi transformasion jarayonlar, yangi o`zbek she`riyatining etakchi tamoyillari bilan bog`liq holda kechganligi asoslangan. Shu tarzda olimning XX asr o`zbek zamonaviy lirikasining shakllanishi, badiiy tadriji, she`r nazariyasiga oid fikrlari umumlashtirilgan

Kalit so'zlar: adabiyotshunoslik, she`rshunoslik, jahon adabiyoti konteksti, hozirgi adabiy jarayon, transformasion jarayonlar, yangi o`zbek she`riyati, tamoyil, adabiy portret, badiiy tadrij, istiqloq she`riyati, badiiy matn.

TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI VE TÜRKOLOJİDEKİ KOORDİNASYON SORUNLARI

Kadıralı KONKOBAEV¹⁰⁷

ÖZET

Türk Devlet başkanlarının Türk Keneşi Zirvesinin 2021.03.31 tarihinde Türkistan şehrinde yapılan toplantısında 'Türk bakışı – 2040' iş birliği programının hazırlanması kararı alındı. Bu programın Türk halkları için yaratıcı olacağı kanaatındayız. Çünkü, bilim ve eğitim XXI. asırda bütün Türk dünyasında temel amaçların başında yer alması gerekmektedir.

Türk halklarının geçmişten günümüze kadar Türklüğün tamamını araştırmak amacı olan Türkoloji ana bilim dalının üzerinde de geleceğe önelik büyük sorumluluk vardır. Türk devletlerinin yeniye yönelik bakışları ve devlet destekleri lazımdır.

¹⁰⁶ Öğr. Gör. Buhara Devlet Üniversitesi (BuxDU) o`qituvchisi

¹⁰⁷ Prof. Dr. Uluslararası Türk Akademisi. Bişkek, Kırgızistan. kkadyraly@gmail.com

Türkoloji araştırmaları Türk devletlerinin yükselmesinde ve gelişmesinde bilimsel temel olarak hizmet göstermesine ulaşmak Türkologların, bilim adamlarının genel amacı olmalı ve Türk devletleri Türkoloji araştırmalarının devletler adına gerçekleşmesine önderlik etmeleri gerekmektedir.

Çağımızda Türkoloji araştırmaları Türk devletlerindeki ve Özerk Türk Cumhuriyetlerindeki Türk halkları ile ilgili bilimsel araştırma enstitülerinde, merkezlerinde, üniversitelerin dil ve edebiyat bölümlerinde yürütülmektedir. Bu araştırma merkezlerindeki, enstitülerindeki, bölümlerdeki araştırmalar kendi ihtiyaçlarına, oralardaki araştırmacıların uzmanlık seviyelerine göre yapıldı ve yapılmaktadır.

Neticede Türkolojinin dil, tarih, kültür ve diğerk alanlarındaki araştırmalarında Türklüğün ortak kökenleri ve özellikleri farklı yorumlarla karşılaşmıştır. Problem ve sorunların çözülmesinin tam tersine değışik düşüncelere vesile olmuştur.

Demek ki, Türkolojide kaliteli teorik sonuçlara ulaşmanın yolunda Türklüğün tüm hayat ve kültür varlıklarına dayanarak buğüne kadar kabul edilmiş düşüncelerin bazılarının revize edilmesi söz konusu olabilir.

Türkoloji araştırmaları artık bir merkezden koordine edilmesi şarttır. Türk Dünyasındaki Türk devletleri arasındaki entegrasyon, ‘Türk bakışı – 2040’ hareketleri Türkolojide de ele alınması gerekmektedir. Bu işlerin koordinasyonu Uluslararası Türk Akademisi tarafından yapılabilir.

TÜRKİSTÂN’DAN ANADOLU’YA PİR-İ TÜRKİSTAN’DAN YÛNUS’A “SÖZ”LEŞMEK

Abdullah KÖK¹⁰⁸

Özge EKER¹⁰⁹

ÖZET

Tarihî dönemler boyunca söz kavramı anlam ve düşünce açısından kültürel ve sosyal bir değışime uğramamıştır. Tarihî metinlere bakıldığında söz, olay ve durumlar üzerinde nedensel bir etkiye sahip olmuştur. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Orta Asya’dan Anadolu’ya doğru göçler ve daha önceki dönemlerden kalan istila bakiyeleri sebebi ile dönem toplumunun yaşamının sosyal ve kültürel evrilmelerinden dolayı doğru anlaşma, kendini ifade edebilme, doğru bilgiyi ve öğretileri aktarabilme kaygısı dönemin söz kavramına ayrıcalıklı bir görev yüklemiştir. Tanrısal kaynaklı bir kavram olan söz, Yûnus Emre’nin Divân’ı içerisinde kısa ve yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bu yedi beyitlik gazelde söz kavramı, yinelemelerle, uyaklı kullanımlarla, metaforik ifadelerle belirli bir düzen içerisinde dönemin toplumuna hitap edecek şekilde vurgulanıp yorumlanmıştır. Bu kullanımların her birinin topluma yönelik tanımlı görevleri vardır. Çünkü, söz her ne kadar evrensel bir kavram olsa da saydığımız bu tür kullanımlardan dolayı kültüre özgüdür. Yûnus Emre’nin sözü ifade ediş şekli oldukça dönemine bağlı özellikler göstermektedir. Bu çalışmada Yûnus Emre’nin Divânı’nda yer alan söz redifli gazeli tasvirî/yapısalcı üslupbilim yöntemi açısından incelenecektir. Üslupbilimi bir metni sadece yapısal özelliklerinden hareketle çözümleriz. Bu yöntemi oluşturan her bir kural metnin sosyo-kültürel ve psikolojik boyutlarına da kapı aralamaktadır. Yûnus Emre’nin ve dönemin söz algısı çalışmaya konu olan gazele uygulanacak olan üslupbilim yönteminden hareketle tanıklanacaktır. Yûnus Emre ile aynı düşünce çizgisinde yer alan Ahmed Yesevî’nin hikmetlerindeki söz algısı da Türk düşüncesinin sürekliliğine kanıt olarak aktarılacaktır. Böylece dönemler ve coğrafyalar arasındaki söz algısı kültürlerarası bir yorumlamayı da beraberinde getirecektir.

Anahtar Sözcükler: Yûnus Emre, Ahmed Yesevi, Söz, Üslupbilim.

¹⁰⁸ Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi. akok9@yahoo.com; abduhkok@akdeniz.edu.tr

¹⁰⁹ Dr., ozgeker@gmail.com.

“МАНАС” ЭПОСУНДАГЫ АЛТАЙ, АЛТАЙ-ТОО ТОПОНИМДЕРИ

Калия КУЛАЛИЕВА¹¹⁰

РЕЗЮМЕ

Макалада “Манас” эпосунун Нарын аймагынан чыккан манасчылар Сагымбай Орозбаков, Молдобасан Мусулманкулов, Багыш Сазанов жана Шапак Рысмендеевдердин варианттарында кездешкен Алтай, Алтай-Тоо топонимдери изилдөөгө алынды. Жогоруда аты аталган төрт манасчынын варианттарын салыштырып изилдөө, контент анализ жана квантативдик анализдерди жүргүзүү аркылуу бул топонимдер кайсы вариантта кандай өзгөчөлүктө берилгенин, тексттерде канчалык жыш кездешкенин аныктадык. Алтай деген аталыш эң көп Сагымбай Орозбаковдун вариантында 351 бетте, бардыгы 464 жолу учураганын; ал эми эң аз Багыш Сазановдун вариантында 6 гана бетте, 8 жолу кездешкенин көрүүгө болот. Кыргыз элинин “Манас” эпосундагы бул топонимдердин изилденилиши тарых, география, философия, социология, алтай таануу, кыргыз таануу сыяктуу дагы башка илим тармактары боюнча элдик булактарга таянып изилдөө иштерин жүргүзгөн окумуштууларга пайдалуу болуп, алардын куржунун эпостогу кызыктуу фактылар менен толуктай алат.

Түйүндүү сөздөр: “Манас” эпосу, Алтай, Алтай-Тоо, сюжет, сандык анализ, контент анализ, көч

“CODEX CUMANICUS”DA ÇOXMƏNALI SÖZLƏR

İmanyar QULIYEV¹¹¹

XÜLASƏ

Bu günə qədər gəlib çatan latın əlifbası ilə yazılmış ilk türk abidəsi “Codex Cumanicus”, yəni “Kumanların kitabı” Azərbaycanda, demək olar ki, araşdırılmamışdır. XIII əsrin sonrları – XIV əsrin ortalarında yazıldığı ehtimal olunan “Codex Cumanicus”un kuman leksikası kumanların mədəni-məişət həyatının bir çox sahələrinə dair lüğəti ehtiva edir. Bu lüğətin dil materiallarının müxtəlif aspektlərdən tədqiq olunması Azərbaycan türkologiyası və dilçiliyində aktualıq kəsb edir.

Bu məqalədə Codex Cumanicus”un dilində işlənən çoxmənalı sözlər araşdırılmışdır. Bildiyimiz kimi, çoxmənalılıq türk dillərinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində və yeni sözlərin yaranmasında müəyyən rol oynayan leksik prosesdir. Məqalədə “Codex Cumanicus”un kuman lüğətində işlənən çoxmənalı sözlərin nümunəsində kuman dilində məna şaxələnməsi, bir sözün yeni mənalar kəsb etməsi, xülasə çoxmənalılıq prosesi izah edilmişdir. Ehtiyac duyulduqca eyni məna nüansları digər türk dillərindəki, əsasən də Azərbaycan dilindəki nümunələrlə müqayisə edilmişdir.

Açar sözlər: Codex Cumanicus, kuman, çoxmənalı sözlər, məna fərqliləşməsi

YUNUS EMRO SHE`RIYATI

Dilrabo QUVVATOVA¹¹²

ANNOTASTIYA

Mutafakkir shoir Alisher Navoiy asarlari bugungi kunda nafaqat turkiy, balki dunyo adabiyotining oltin sahifasini tashkil etishi ayni haqiqatdir. Turk mumtoz she`riyatining ulkan namoyandasi Yunus Emro she`riyati ham shunday ulkan siymorlar qatorida turadi. Uning asarlari ko`p asrlik turkiy xalqlar adabiyotiga ijodiy ta`sir ko`rsatgan, badiiy sarchashma vazifasini o`tagan. Fuod Ko`pruli, Burhon Tuproq, Abdulboqiy Gulpinarli, Sabohiddin Ayyub o`g`li, Mijgon Chumbur, Mehmet Bayroqdor, Ahmad Qabaqli singari turk olimlari tomonidan ulug` shoir ijodi keng tadqiq etilganligi

¹¹⁰ Бишкек, Кыргызстан Кыргыз-түрк “Манас” университети, Гуманитардык факультет. Филол.ил.кан., ага окуучу kaliya.kulaliyeva@manas.edu.kg

¹¹¹ АМЕА, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Türk dilləri şöbəsi, kiçik elmi işçi: irbdu84@gmail.com

¹¹² Prof. Dr. (DSc) Buhara Devlet Üniversitesi. (BuxDU) f.f.d. dilrabo68@mail.ru

ma`lum. Yunus Emro asarlarida tasavvufiy mazmun yetakchilik qiladi. Xususan, uning ishqiy lirikasida bu xususiyat yaqqol ko`zga tashlanadi. Shu jihatdan o`zbek adabiyotshunosi Ibrohim Haqqulov shoir she`rlarida Ahmad Yassaviy an`analari davom etganligini ta`kidlaydi. Bu, ayniqsa, shoirning hikmatga yo`g`rilgan va barmoq vaznida bitilgan satrlarida kuzatiladi. Uning she`rlari taniqli o`zbek shoiri Xurshid Davron tarjimasida milliy tilimizda jarangladi. Xususan, uning ishqiy lirikasi tasavvufiy va dunyoviy mazmun bilan yo`g`rilgan. Maqolada Yunus Emroning Xurshid Davron tomonidan o`zbek tiliga o`g`irilgan she`rlari o`rganilgan. Bunda ulug` shoir she`rlarining mavzular olami, obrazlari, tuzilishi, vazn xususiyatlari, badiiy tiliga xos xususiyatlar tekshirilgan. “Qirq oshiq daftari”ga kiritilgan “Dunyosan”, “Toshding yana, dalli ko`nglim...”, “Bulbul, hey...”, “Ishq”, “Manga san keraksan”, “Ishq nayladi”, “Keldim” singari she`rlari badiiy-kompozitsion jihatdan tahlil etilgan. Ulardagi umrboqiy mazmun, quyma satrlarda yashiringan hayotiy va tasavvufiy ma`nolar, aruz jozibasi, barmoq vazniga xos ohangdorlik singari jihatlarga e`tibor qaratilgan. Shu bilan birga Yunus Emro ishqiy lirikasi o`zbek she`riyatiga ko`rsatgan hayotbaxsh ta`siri, mumtoz mazmun qatlarida yotgan o`lmas g`oyalar she`riy parchalar misolida dalillangan.

Kalit so`zlar: Yunus Emro, tasavvufiy mazmun, Yassaviy, aruz, barmoq, ishqiy lirika, an`anaviylik, she`riy tarjima, vazn, badiiy til.

BALKAN'DAKI DİLLERİNDE “BALKANİK TURKİZMALAR”

Lindita XHANARİ LATİFİ¹¹³

ÖZET

Balkan dilleri üzerinde gerçekler nasıl? Birbirinden farklı olan bu diller bir noktada birleşirler: Osmanlı Türkçesinden bu dillere giren binlerce sözcükler bulunuyor, ve bunun yanında halklarımızın beraber kullandığı ve Osmanlı Türkçesinin bu halklara on binlerce deyim ve milli kültürünün ifadeleridir. Balkan dilleri yaşayan canlı bir laboratuvardır, üzerinde sonsusca araştırma ve çalışma yapılabilir; Balkan, Türkiye ve hatta Avrupa için tarihi değerleri olan sonuçlar ortaya çıkabilir.

Türkçe, Balkan dillerinin sözlüklerinin zenginleşmesinde beş yüzyıl boyunca en önemli kaynaklarından birisi olmuştur. Bölgedeki coğrafi uzaklıkların olmaması, komşuluk ilişkileri ve çeşitli kültürel alışverişleri de kolay hale getirmiştir. Yerine göre az yerine göre de fazla olan Balkan dillerinin ilişkileri mevcut olmuştur. Bu dillerdeki etkisi yerel kalmıştır ve sadece sınır şivelerle sınırlandırılmıştır. Bu etkilerinden farklı türkçe alıntıları Balkan dillerinde o kadar simetrik bir şekilde yayanılmıştır ki, bunların büyük bir çoğunluğu “balkanik turkizmalar” olarak da belirlenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı Balkan dillerindeki (Arnavutça, Boşnakça, Bulgarca, Hırvatça, Makedonca, Romence, Sırpça ve Yunanca) ortak turkizmaların belirlenmesidir. Balkanlardaki mevcut bütün dillerin kelime hazinesinde çok sayıda turkizmalar bulunmaktadır. Bu turkizmaların belirlenmesi uzun yıllardır birçok dilbilimciye çalışma konusu olmuştur. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Turkizmalar sadece Türkçe ile karşılaştırılarak çalışılmış, hiçbir zaman Balkan dillerinin ortak bir unsuru olarak ele alınmamıştır. Türkçe, Balkan dilleri arasındaki ilişkiyi doğrudan kurmamakta; ancak bir “üst dil” olarak bu ilişkiyi güçlendirmektedir. Balkan dillerindeki Türkçe alıntılarının ortak korpusunun hazırlanmamızın sebebi de buydu.

Yukarıda bahsettiklerimize dayanarak bu sorular doğal bir şekilde ortaya çıkıyor:

- 1)Balkan dillerindeki bu alıntılar hangi ölçüde kabul edildi, benimsendi ve hangi ölçüde işlendi?
- 2)Türkçe alıntılarının ortak bir fonu bulunmakta mıdır?
- 3)Bu fonun özellikleri nedir?
- 4)Ortak Balkan fonu hangi sözcük alanları kapsamaktadır?
- 5)Türkçenin yapım ekleri Balkan dillerine nasıl uyum sağlamıştır?

¹¹³ Prof. Arnavutluk Tiran Üniversitesi, Tarih- Filoloji Fakültesi. lindalatifi@yahoo.com

6) Bir dilden başka dile aktarılan bu alıntıların oranı nedir ve bütün Balkan dillerinde aynı şekilde asırlara dayandılar mı?

Bütün bu soruların cevaplarını vermeye çalışacağız.

TÜRK DÜNYASI'NIN TARİHSEL BİR BİLEŞENİ OLARAK ESKİ VE ORTA ÇAĞ KAFKASYASI

Elvira LATİFOVA¹¹⁴

ÖZET

Asya ve Avrupa'nın kesişme noktasında bulunan çokuluslu ve çokmilliyetli Kafkasya bölgesi, eski çağlardan beri Türk coğrafyasının önemli bir parçası olmuştur, Milat öncesi tarihlerde Orta Asya'dan ve Altay'dan Anadolu'ya göç eden çeşitli Türk boyları için arka cephe rolünü oynamıştır.

Türk kavimlerinin tarihsel göçleri başlıca olarak dört aşamada gerçekleşmiştir: M.Ö. 7. yüzyılda Kimmer-İskit göçleri, milattan sonraki ilk yüzyıllarında Hunlar, Bulgarlar, Sabirler, Hazarlar gibi Türk kavimlerinin göçleri, 11.-12. yüzyıllarda Oğuz-Kıpçak göçleri ve Moğol istilaları sırasında 13.-14. yüzyıllarda gerçekleşen Türk göçleri. Tüm bu göçlerin izlerine, Kafkasya bölgesinde ve özellikle çağdaş Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında tesadüf edilmektedir. Söz konusu izlerin somut belirtisi olan yer adları yerel lehçelere ve ağızlara yansımıştır. Bölgedeki Türk toponimisi, ağız ve şiveleri, Türk dünyasının dili, tarihi üzere önemli ortaçağ kaynakları olan "Kitab-ı Dede Korkut" destanı ve Mahmut Kaşgarlı'nın "Divanu Lugat-it-Türk" eserindeki bilgiler ile terim ve ifadelerle benzerlik arz eder.

13.-14. yüzyıllarda yaşamış ve yaratmış Türk dünyasının büyük şairi ve ozanı Yunus Emre'nin muhtemel mezarlarından birinin Azerbaycan'ın Gah bölgesindeki Oncalı köyünde bulunması hiç de tesadüfi değildir. Bilindiği üzere, Batı Anadolu'nun birkaç yöresinde Yunus Emre adını taşıyan ve onunla ilişkilendirilen makamlar vardır. Bu da çok önemli husustur ki, Batı Anadolu'daki makamlardan farklı olarak, Yunus Emre burada mürşidi Şeyh Taptuk'la beraber defnedilmiştir. Bu türbe, günümüze kadar yerel halk ve komşu bölgelerin ahalisi tarafından büyük saygıyla ziyaret edilen ve kurbanlıklar kesilen yer olarak bilinmektedir. Azerbaycan'a resmi bir ziyarette bulunan Türkiye Cumhuriyeti yetkililerinin de zaman zaman bu türbeyi ziyaret edip çiçek bıraktıkları belirtilmelidir.

Kafkasya'nın söz konusu bölgeleri üzerinde yaptığımız araştırmalar eski Türklere ait çok zengin lengüistik ve toponomik verileri ortaya çıkarmaya imkân vermiştir. Bu ise bir daha Kafkasya'nın, Anadolu'ya hareket eden Türk boyları için uzun tarihi dönem boyunca arka cephe rolünü oynaması gerçeğini ispatlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Kafkasya, Yunus Emre, Gah, Türk boyları

BUYUK MUTAFAKKIR MAHMUD ZAMAXSHARIY VA UNING LINGVISTIK MEROSI

Shavkatjon.S. MAHMADIYEV¹¹⁵

ANNOTATSIYA

Jahon fani va madaniyati taraqqiyotiga mislsiz hissa qo'shgan benazir inson, ulug' alloma Abulqosim Mahmud ibn Umar ibn Muhammad az-Zamaxshariy Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Abdulloh al Xorazmiy, Abu Homid G'azzoliy, imom Ismoil al-Buxoriy, imom at-Termiziy kabi buyuk zotlar kabi ma'rifatparvar donishmandlardan biridir. Xorazmning Zamaxshar qishlog'ida tug'ilib o'sgan olim avlodlarga benihoya boy ilmiy-adabiy meros qoldirgan. Ma'rifat dunyosida diniy ilmlar, lug'atshunoslik, grammatika, aruz, adabiyot va mantiqqa oid

¹¹⁴ Doç. Dr. Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi Öğretim Üyesi. İletişim: eletifova@mail.ru

¹¹⁵ Doç. Dr. SamDU O'zbek tilshunosligi kafedrası dotsenti

ellikka yaqin asari, xususan, Qur'oni karim tafsiriga bag'ishlangan «Al-Kashshof» asari ma'lum va mashhurdir.

Замашхариy dunyoqarashi dindor, taqvodor otasining ta'sirida shakllangan, dastlabki bilimini ham o'z otasidan olgan. Замашхариy ilm-fanning turli sohalari, ayniqsa, arab tili va adabiyotini, diniy ilmlarni, shuningdek, o'sha davrda ilm ahli orasida qadrlangan xattotlik san'atini ham mukammal egallaydi. Ustozi - til, lug'at va adabiyot sohasida mashhur olim Abu Mudar Isfaxoniydan (1113-y. Marvda vafot etgan) ilm o'rganadi. Talabalik yoshiga yetgach, bilimni yanada oshirish, har tomonlama kamol toptirish maqsadida Buxoroga yo'l oladi. Bu yerda u shayx ul-islom Abumansur Nasr Horisiy, Abusa'd Shaqqoniy va Abulxattob ibn Abulbatr kabi olimlardan saboq oladi. Buxoroda o'qishni tugatgach, bir necha yil Xorazmshohlar xizmatida bo'lib, kotiblik bilan shug'ullanadi, hukmdorlarga yaqinlashishga urinadi. Biroq qobiliyati, ilmi, fazilatiga yarasha biror mansabga munosib ko'rilmagach, o'zga yurtlarga safar qiladi. Marv, Nishopur, Isfahon, Damashq, Bag'dod va Hijozda, 2 marta Makkada bo'ladi (1100-1122 va 1127-1139-yillar). [5, 4-24]

Bu yerda ilmiy ishlarini davom ettirib, arab tili grammatikasi va lug'atini hamda mahalliy qabilalarning lahjalari, maqollari va urf-odatlarini chuqur o'rganadi, mintaqa geografiyasiga oid xilma-xil ma'lumotlarni to'playdi. Zамашхариy ko'p asarlarini Makkada yozadi. Shu boisdan u Jorulloh ("Allohning qo'shnisi") degan sharaflı laqabga muyassar bo'lgan.

ҚҰПИЯ ҚАЛА КУРЧАТОВ: КЕШЕГІСІ, БҮГІНГІСІ, ЕРТЕҢІ

Арафат Мажитұлы МАМЫРБЕКОВ¹¹⁶

АННОТАЦИЯ

Екінші дүние жүзілік соғыс аяқталғаннан кейін әлемдік саясат үлкен өзгеріске ұшырады. Саясатта ашықтық пен интеграциядан гөрі, жасырын әрекеттер күшейе түсті. Адамзат тарихы құпияға толы. Дегенмен, ХХ ғасырдан алыстап кетпесек те, бұл кезеңнің өз сырлары жеткілікті. Солардың бірі жасырын қалалар. Бірнеше себептерге байланысты құпия қалалар халықтың назарынан жасырылды. Басты себептердің бірі, қарулану жарысы болып табылды. Әсіресе, ядролық сынақтар жүргізуді және қарулы күштердің ұшақтарына арналған сенімді базаларды көпшілікке көрсетпеген. Осы ядролық қарумен байланысты Қазақстанда да құпия орын бар. Алайда, ол барлық карталардан алынып тасталды және тұрғындарының жеке бастары жөніндегі жазбалар құпия сақталған. Бір қызығы, бүгінгі таңда қала азаматтары өз қаласын, өмір салтын жақсы көреді, сонымен қатар олар "бейбітшілік мәйіті" болған жерде өмір сүретіндерін жақсы біледі, онымен мақтанады. Мақала осы құпия қаланың кешегісі, бүгінгісі және болашағына арналады.

ÇAĞDAŞ DÖNEMDE TÜRK DİLLERİNDE KELİME TÜRETİMİNE BİR BAKIŞ

Gatibe MAHMUDOVA¹¹⁷

ÖZET

Yüzyıllar boyunca Türk dilleri diğer dillerden kelime alarak yeni söz yaratmışlar. Türk dillerinde bazı kelimeler var ki, onların karşılığı gibi iki alıntı söz kullanılmıştır. Diğer dillerden söz almak kolay, ama o dil için tehlikeli bir yöntemdir. Bu diller sanki diğer dillerden kelime almaya öğrenir. Dil diğer dillerden hazır söz almaya alışır, daha kendisi yeni kelime oluşturmaya gayret de göstermiyor.

Eğer hayatımıza yeni dahil olmuş bir eşyanın adının dilimizdeki karşılığını bula bilmiyorsa, o zaman yabancı sözü dilimize almaktan başka çaremiz kalmıyor. Sözü alınmasının başlıca sebebi bu kelimenin adlandırdığı eşyanın, predmetin, sürecin, olayın, kavramın alan dilde ifade edilmesi için uygun kelimenin yokluğudur. Buna rağmen, dilin refleksleri yabancı kelimeni kendi ses kurallarına ve

¹¹⁶ Doç.Dr. Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

¹¹⁷ Doç. Dr. Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi, Nesimi adına Dilçilik Enstitüsü, Türk dilleri bölümü. İletişim: dr.gatibe@gmail.com.

deyiliş biçimlerine uyğunlaştırır. Bu yöntemle aslında yabancı asıllı olmasına rağmen, Türkleşmiş çok sayıda kelime var. Söz yaratmanın ve kavramların karşılanmasının diğer bir yolu da dilin eski kaynaklarında, lehçe ve şivelerde olan ve günümüzde unutulmuş kelimeleri canlandırıp yeniden canlandırmak yöntemidir. Dilde unutulmuş olan kelimeler bularak yeniden canlandırmak ve bu sözleri canlandırarak günlük konuşma dilinde kullanmakla birçok söz ihtiyacını karşılamak mümkündür. Türkiye bu deneyimden XX' yüzyılın başında kullanmıştır. Diriltme yolu sanıldığı kadar kolay olmayan yoldur. Eski dilin fonetik yapısını, ses değişimlerini üzerinde taşıyan bu sözler ilk önce zor kabul edilen sözlerdir. Bu nedenle onların diriltmesi çok zor olduğu gibi bu sözlere halkı alıştırmak da zordur.

Bugün bile diyebiliriz ki, her dil hızlı şekilde olarak yeni kelimeler yapmak zorundadır. Bilimde, teknikte ve diğer alanlarda giden gelişme her gün yeni kavramlar yarattığı için, her dilde bunlarla ilgili yeni terimler oluşmaktadır. Dildeki kelimeler böylece yenilerini doğurur ya da söz bir araya gelerek birleşik sözü meydana çıkartır. Doğal olarak her milli dil kendi dilinde söz yaratmayı bacarmalıdır.

Bidiğimiz gibi, Türk devletleri senelerce Rusya'nın eğemenliği altında olmuştur. (Türkiye dışında). 1990'lı yıllardan sonra bu devletlerin birçoğu bağımsızlık kazandı ve çoğu artık yıllardır alfabelerini değişmiştir. Seneler boyu bu halkların dilinde Rus kökenli kelimeler kök salmıştır. 1990'lı yıllardan sonra karşıya çıkan ilk sorun Rus kelimelerinin Türkçe karşıılığının verilmesidir.

Bugün ister Azeri lehçesinde, isterse diğer lehçelerde kullanılan Rus, İngiliz, Alman, Fransız kelimelerinin karşıılığını bulmakta Türkiye'nin 20.yüzyılın başlarında yaptığı deneyimini kullanmak gerekir. Türkiye'de Atatürk'ün önderliğiyle başlanan yeni kelime yapmak hareketi bugün bağımsız Türk devletlerinde de yapılmalıdır.

1990'lı yıllardan sonra türk dövletleri bağımsızlık kazandı. Fakat dillerimiz bu bağımsızlığı kazanmadı. Yine kazak kırğız Azerbaycan tatar gibi türk dillerinde çok sayıda rus kelimeleri kullanmaktadır. Bu kelimelerin türk kelimeleri ile karşıılığının bulunması gerekir.

Sovyetler birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan dilindeki rus kelimelerinin bir çoku ingilis kelimeleri ile karşılandı. Aynı zamanda 1990'yıllardan sonra Azerbaycan Türkçesinde bir çok yabancı kelimeler türk kökenli kelimelerle evezlendi.

Azerbaycan dilinin orfoqrafiya sözlüğünde olan rus kelimeleri çoktur. Türkiye deneyini kullanıb milli kelimelerle karşıılığını bulmak gerektir.

Biz de bugün Azerbaycan lehçesindeki yabancı kelimelerin karşıılığını bulmak için Türkiye deneyini kullanmalıyız. Türkiye Türkçesinde kelime yaratma metodları çoktur. Bunlardan Azerbaycan türkçesinde yaygın olmayanları: Karma Karma, kes-kopyala-yapıştırır. Belki de çağdaş dönemde Azerbaycan lehçesinde bulunan yabancı kelimelerin Türk kelimeleri ile karşıılığının verilmesinde böyle yöntemleri kullanmak gerekmektedir.

Bugün zaten istesek de istemesek de modern edebi dilimize Türkiye Türkçesinden kelimeler girmektedir. Bugünkü süreçler düşüncemize göre, XX yüzyılın başlarındaki sürecin aynen tekrarıdır. sosyal, kültürel, bilimsel ilişkilerin genişlənəcəyi halde dilin eninde sonunda birbirine yakınlaşacağına ve kendi kendine ortak bir duruma geleceğine inanıyoruz.

Azerbaycan Türkçesi ve diğer türk dillerinde kelime çatışmamazlığını aradan kaldırmak için yeni kelimeler türetilmelidir. Bu yeni kelimeleri türetmek için ise bir kurum olmalıdır ki bu işle uğraşsın. Bir grup dilçi bu işe tehkim olmalıdır. Bu dilçiler dile dahil olan eşyaların adlarının milli kökenli kelimelerle karşılanmasını temin etmelidirler.

HADISLAR ASOSIDA SHAKLLANGAN O'ZBEK XALQ PAREMALARI

Sunnat MAMANAZAROV¹¹⁸

Bibish JO'RAYEVA¹¹⁹

¹¹⁸ Buxoro davlat universiteti magistranti

¹¹⁹ Ilmiy rahbar: f.f.d. buxoromaqommaktabi@gmail.com

ANNOTATSIYA

Islom dinining kirib kelishi natijasida xalqlar ongi va tafakkurida ko'plab o'zgarishlar ro'y berdi. Bu o'zgarishla lisonda ham o'z aksini topmay qolmadi. Qur'on oyatlari, hadislar asosida keltirilgan teran mazmun va ibratli fikrlar maqol va matallarga ko'chib xalq mulkiga aylandi. Intralingvistik manba orqali shakllangan o'zbek xalq paremalari tilimizda salmoqli o'rinni egallaydi. Ularning bir turi hadislar asosida shakllangan o'zbek xalq paremalaridir. Biz barcha maqol va matallarni aynan hadislardan kelib chiqqan demoqchi emasmiz, lekin ularning hech qanday o'zgarishsiz, ma'no butunligi asosida to'liq mos keladiganlari serob. Masalan: Abdulloh ibn Umar (r.a) rivoyat qildilar: "Hayo va imon birbiri bilan tenglashtirildi. Biri yo'qolsa, ikkinchisi ham yo'qoladi". Maqol: hayosizning imoni yo'q.

Abu Hurayra (r.a.) aytdilar: "Rasululloh (s.a.v.): "Kichiklar kattalarga, piyoda o'tirganga va kamchilik ko'pchilikka salom beradi", deya marhamat qildilar".

Maqol: Kattaning hurmati — qarz,

Kichikka salom — farz.

Abu Shurayx Adaviy (r.a.) aytdilar: "Mehmonning muddati qancha, ey, Rasululloh?" – deb so'ralganda, ul zot: "Bir kecha kunduzdir. Mehmondorchilik uch kun bo'ladi, undan ziyodasi sadaqalidir.

Maqol: Mehmonning otini asl derlar, uch kundan keyin sasir derlar.

Hadislarni lingvokulturologik tahlil qiladigan bo'lsak, qirqdan oshiq konseptlarni uchratamiz. Salom, ota-ona, sabr, qo'shnichilik, yetimlik, bemor, saxiylik va baxillik, hayo, odob kabi konseptlar parema va hadislar kesimida nihoyatda tutashuvchandir. Masalan:

Hazrati Oyisha (r.a) aytdilar: "Men Rasululloh (s.a.v.)dan: " Yo Rasululloh! Mening ikkita qo'shnim bor, hadyani shulardan qaysi biriga berishim kerak?" – deb so'raganimda, "Qaysi birining eshigi senga yaqinroq bo'lsa, o'shanga berasan" – dedilar.

Abu Hurayra (r.a): "Yaqindagi qo'shni qolib, uzoqdagiga yugurilmaydi. Qo'shnichilik uzoqdagisi bilan emas, yaqindagisi bilan boshlanadi". Maqol: Yon qo'shni – jon qo'shni.

Kalit so'zlar: hadis, parema, konsept, introlingvistik manba.

«DİL VE KÜLTÜR: LENGÜİSTİKTE VE LİNGÜİSTİK METOTLARDA DİL VE KÜLTÜRÜN KARŞILIKLI BAĞININ MESELELERİ (ETNOLİGÜİSTİK ÖZELLİKLERİ)»

Zakiya MAMUTOVA¹²⁰

ÖZET

Yukarıda adı geçen amaçlar, çağdaş bilimin öncelikli hedeflerini belirlemiştir. Bununla ilgili olarak Türk milletlerinin dilleri ve edebiyatlarının öğrenilmesinde lingvokültürolojik yaklaşımın yerine getirilmesine ait bir projenin yapılması, edebi-sanat eğitimindeki dil öğreniminin güncel hedefidir, adı geçen hedef sadece çağdaş toplumdaki genel akımlara göre değil beşeri bilimlerdeki son eğilimlere göre de belirlenir. Eğitimin ve lingvokültüroloji dahil olmak üzere yeni disiplinler arası bilimlerdeki araştırmaların kullanılmasının antroposentrik eğilimi bunların arasındadır. Günümüzde bir dile hakim olmanın evrensel amacı, o dilin kültürüne kavuşma ve kültürlerin diyaloguna katılmadır. Söz konusu amaca kültürlerarası iletişim becerilerini oluşturma yoluyla ulaşılır. Dilin kelime hazinesi ise öğrenciler tarafından iletişim amaçlarına göre öğrenilir. Söz konusu araştırmada Türk dilinin etnik sözcükleri seçilmiş ve bunların ana leksik, sembolik ve fon anlamlarının analizi uygulanmıştır. Araştırmanın konusu kapsamında, manevi ve ahlaki kültürü ifade eden "aile", "ev", "ulusal elbise", "yemekler" ve d. gibi leksik-semantic konseptleri ele alınır. Etnolinguokültürolojik birimlere hakim olma, amaca uygundur ve etnik sözcükleri kullanma için gereklidir. Milli ve kültür unsuru herhangi bir dilde, onun

¹²⁰ Doç. Dr. Fevzi Yakubov Adına Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Kırımtatar ve Türk Dili Fakültesi Kırım Tatar ve Türk Dilşınaslığın bölümü Ukraina. Simferopol z/celaslova@gmail.com.

kelime ve deyim hazinesinde ve sözdiziminde açık olarak izlenir. Bu yüzden, herhangi dili öğretmek bunun milli köklerini, kuruluş ve seslenme yöntemlerini belirlemek gereklidir.

Anahtar Kelimeler: etnokültüroloji, lingvokültüroloji, yöntemler, kelime hazinesi, lingüistik, lengüistik, dilbilim, kültür, dil, gelenekler. Türkçe, Türk dili; (eşdeğeri olan, eşdeğeri olmayan) kelimeler, yabancı dil, etnolinguokültürolojik yaklaşım.

AKADEMIK E. E. BERTELSNING "NAVOIY VA ATTOR" RISOLASI HAQIDA

Ibodulla MIRZAYEV¹²¹

ANNOTATSIYA

Maqolada E.E. Bertels hazrat mir Alisher Navoiy Farididun Attorning " Mantiq ut-tayr" asari tarjimoni emas, balki original poetik va estetik qudrati F. Attornikidan kam bo'lmagan original shoir bo'lganini ko'plab materiallar bilan asos bergan.

SAYIDAHMAD VASLIY SAMARQANDIY IJODIDA IRFONIY G'OYALAR TALQINI

Badia MUSLIXIDDINOVA¹²²

ANNOTATSIYA

XIX asr oxiri XX asr boshlarida ijod etgan Sayidahmad Vasliy Samarqandiy ijodida milliy uyg'onish da'vati, islomiy ruhdagi axloqni himoya qilish, irfoniy-so'fiyona g'oyalarni kuylash kabi g'oyaviy yo'nalishlari mujassamdir. SHoir Ushbu yo'nalishlarni ilm-ma'rifat nuqtai nazaridan ta'rif etadi, uning islom shariatiga e'tiqodi tasavvufiy e'tiqodiga hamohang bo'lib, u ma'rifatli kishi deganda, ilmu donishni qo'llab-quvvatlashni; imon-e'tiqod butunligi bilan bog'liq deb qarab, ahli tariqat shayxlarining hayotini misol qilib keltiradi. U o'z e'tiqodini islom olamining eng mashhur shaxslari – anbiyo va avliyo, ulamolar timsoli vositasida namoyon qiladi. Vasliy islomning oliy insoniy axloqini ana shu mo'tabar shaxslar ko'zgasida aks ettiradi. Jumladan, Bahouddin Balogardon (q.s.)ga bag'ishlangan, Hazrat Xoja Nosiriddin Ubaydulloh Ahrori Vali, Xoja Ahmad Yassaviylar sha'niga, shuningdek, tariqat silsilasining namoyandalaridan piri Eshoni Valixon sha'niga ham madhlar bag'ishlaydi. Chunki naqshbandiya tariqati peshvolari insonning dunyoviy va diniy ehtiyojlariga mos tushar, insoniy kamolot uchun har ikki jihat ham zarur deb hisoblardilar. Ushbu maqolada Vasliyning "Tuhfatul-ahbob" va "Armug'oni do'ston" devonlarida irfoniy-falsafiy g'oyalarni tasvirlovchi she'rlar, g'azallar tahlil etiladi.

XVIII – XIX ASR O'ZBEK SHE'RIYATIDA IRFONIY MAVZULARNING BADIY TALQINI

(MIRHASAN SADOIY VA MUHAMMAD G'OZIY DEVONLARI MISOLIDA)

Nazmiya MUSLIXIDDINOVA¹²³

ANNOTASIYA

Ushbu maqola Qo'qon adabiy muhitining yetuk vakillari Mirhasan Sadoiy va Muhammad G'oziy ijodida tasavvufiy qarashlar va ularning badiiy timsollardagi ifodasini yoritilishiga bag'ishlanadi. Shoir ijodida orifona qarashlar va uning mavzu ko'lami qator shye'rlari tahlili asosida yoritiladi. Hamda, komil inson masalasining badiiy talqini tadqiq etiladi. Shoir dyevonlaridagi irfoniy mavzudagi shye'rlarida salaflar an'alarining badiiy takomili g'oyaviy-badiiy jihatdan tahlilga tortilgan.

¹²¹ Prof. f.f.d., SamDU filologiya fakulteti. Mirzayev46@inbox.ru

¹²² F.f.n, Doç. Dr. Uzbekiston, Samarqand Davlat Universiteti. badiamuslixiddinova@mail.ru

¹²³ Doç. Dr. O'zbekiston. Samarqand davlat universiteti dosenti, muxitdinovanazmiya@gmail.com

Kalit so'zlar: adabiy muhit, tasavvufiy qarashlar, g'oyaviylik, badiiy timsol, komil inson, an'ana va o'ziga xoslik

KIRGIZ YUNUSLARI; MOLLA KILIÇ, MOLLA NİYAZ VE NURMOLLA

Bakıt MURZARAİMOV¹²⁴

ÖZET

Kırgızistanda Yunus Emre hakkında halk arasında fazla bilgi bulunmasa da, bazı okumuş çevrelerce aşk ve sevgi sultanı olarak bilinmektedir. Kırgızistanda Yunus Emre ile ilgili yapılan ilk çalışma 2005 yılında Altınbek İsmailov tarafından yapılmıştır. "Aşk Sultanı Yunus Emre" adlı yapılan bu çalışmada Yunus Emrenin insan, Tanrı, Varlık Birliği, sevgi, yaşama sevinci, barış, evren, ölüm, yetkinlik, olgunluk, alçakgönüllülük, erdem, eliaçıklık gibi genellikle gerçek yaşamı ilgilendiren konuları okuyuculara tanıtılmıştır. Bu eserde de belirtildiği gibi Yunus Emre şiirlerinde ağırlıklı olarak Yaradana aşk ve sevgi üzerinde odaklanmıştır.

Yunus Emrenin kendi şiirlerinde yaradana olan aşk ve sevgi üzerinde odaklanması, XIX. asırlarda yaşamış olan bazı Kırgız şairlerin şiirlerinde de görülmektedir. Örneğin, Molla Kılıç, Molla Niyaz ve Nurmolla gibi şairlerin Yunus Emreden kaç asır sonra yaşamalarına ve onu hiç tanımamalarına rağmen, değiştiği konular büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir.

Biz bu araştırmamızda, bu konuya biraz değişik bir noktadan bakmak için aşk sultanı Yunus Emre ile XIX asırlarda yaşamış olan Kırgız şairlerini ve onların şiirlerini karşılaştırmaya çalışacağız. Her ne kadar bunlar değişik çağlarda yaşamış olsalar bile konuya bakış tarzları birbirlerine çoğu kez benzemektedir. Bunun esas sebebini ise ortak kültürü paylaştığımızdan geldiğini söyleyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, Molla Kılıç, Molla Niyaz, Nurmolla, Aşk, Sevgi

TÜRKÇEDE ÖFKE VE KIZGINLIK BİLDİREN DUYGU FİİLLERİNİN TARİHİ TÜRK LEHÇELERİ VE ANADOLU AĞIZLARINDAKİ GÖRÜNÜMLERİ

Bilge Özkan NALBANT¹²⁵

D. Sena KIRAÇ¹²⁶

ÖZET

Öfkelenmek, üzülmek, korkmak, sevinmek gibi duygular mental sürecin sonunda ortaya çıkan tepkisel duygulardır. Mental süreç sonucunda ortaya çıkan duygu durumlarını ifade eden fiillere "Duygu fiilleri" denir. Anlık tepki bildiren öfke ve kızgınlık gibi duygu durumları, canı yanan bir insanın verdiği aktif ve söz dinlemeyen duygulardır. Öfke, aynı zamanda hedeflerin önündeki engellerle ya da çatışmalı durumlarla savaşmayı sağlayan enerjiyi veren doğal bir tepkidir. Çoğunlukla tehdit edilme, engellenme, görmezden gelinme veya eleştirilme, adaletsizlik, incitilme, verilen bir sözün tutulmaması, yalan söylenmesi gibi durumlarla ilişkilidir. Bu duygu, yetersizlik ve güçsüzlük olarak da yaşanabilir. Öfkenin; yüzün kızarması, ses şiddetinin artması, soluğun hızlanması, gözler alev alev parlaması, yanaklar kızarması ve dudakların titremesi ya da kısılması, kasların şişmesi, insanın içinde, etrafı kırıp dökmek için korkunç bir dürtü yükselmesi, tüylerin diken diken olması, yüzün rengi değişmesi, kaşların çatılması, gözlerin büyümesi veya kısılması, parlaklığı artırması, çene kemikleri oynaması ya da çene sıkılması, dişler kilitlenmesi, vücudun titremesi gibi birçok fizyolojik etkisi bulunmaktadır. Bu çalışma ile öfke ve kızgınlık duygusunun bütün bu fizyolojik ve psikolojik etkileriyle beraber zihnimizde nasıl

¹²⁴ Doç. Dr. Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Öğretim Üyesi. bakit.murzaraimov@manas.edu.kg

¹²⁵ Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
bilge.nalbant@gmail.com

¹²⁶ Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

tanımlandığı ve hangi somut ve soyut sözcüklerle ifade edildiği tarihi Türk lehçeleri ve Anadolu ağzlarındaki görünüşleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

SHE'RIYATNING JON TOMIRINI IZLAB

Musulmon NAMOZ¹²⁷

Yoshlar she'riyati haqida o'ylasam, ongimga, gapirsam, tilimga keladigan ilk so'z – professionallik.

Tasodif bilan o'zini kelajak daholari sanaydigan yosh shoirlar davrasiga borib qoldim. Meni “Ustozim”, – deb tanishtirdi mezbon. Ma'lumu mashhur shoirning e'tirofi davra ahlida haybat uyg'otdi, shekilli, stol ustida tartibsiz yoyilgan qog'ozlarini yig'ishtiringan bo'lishdi. “Bizning ustozga ustozlik da'vosini qiladigan bu odam kim ekan?” degan savol ayrimlarining nigohida kalovlandi.

Ular mashqlarini men borguncha ustozni nazaridan o'tkazib, ko'pi maqtovlarga loyiq ko'rib, endi iljayib o'tirishgandi. Seryog', sergo'sht osh yeb, ustidan achchiq ko'k choy ichib, gazagiga o'zlarining buyuklikka daxldor she'rlarini o'qib, bir-birovining gapini, o'qigan she'rini ma'qullab, adabiyotning ulug' missiyasi o'zlarining zimmasiga tushganidan g'ururlanib o'tirgan bu yigitchalarga, ularning bag'ri keng ustoziga qarab, ichimda allanimarsa g'imirladi. Meni, ustoz, deb hurmatlayotgan katta shoirga qaradim. U o'zining ham allaqachon ustozlik maqomiga erishganidan masrur, yoyilib o'tiribdi. Har harakatida viqor va tubida oqimlar shiddat solayotgan keng daryoning yuza sokinligi aks etadi. Yuzi, ko'zi kulib turadi.

Qolaversa, u shogirdlikka da'vogar bu yigitchalarning qanchalik tosh bosishini mendan yaxshi bilardiki, ortiqcha gap aytib qo'yishimdan cho'chidimi, bir ko'zini bilinar-bilinmas qisib qo'ydi. Bu bilan yoshlarga kenglik qilasiz, tepinib qolmangki, ot tepkisini ot ko'taradi demishlar, deganday bo'ldi, nazarimda.

SUV VA OLOVGA ALOQADOR TABIAT HODISALARI TALQINI

Sh. Sh. NIZOMOVA¹²⁸

ANNOTASIYA

Ushbu maqolada zamonaviy she'riyatda suv va olovga aloqador tabiat hodisalari uning o'zbek she'riyatida talqini xususida fikr yuritilgan.

Tayanch so'zlar: She'riyat, marosim, oilaviy-maishiy marosim, tasvir, tabiat hodisalari

ANNATATION

This article discusses the interpretation of natural phenomena related to water and fire in modern poetry and its interpretation in Uzbek poetry.

Keywords: poetry, ceremony, family-life ceremony, image, natural phenomena

¹²⁷ Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU.

¹²⁸ Öğretmen. Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

ETNOLINGVISTIKANING VUJUDGA KELISHI VA TARAQQIYOTI

Yulduz NUROVA¹²⁹

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada etnolingvistikaning vujudga kelishi va taraqqiy etishi to'g'risida ma'lumot keltirilgan bo'lib, etnolingvistika etnik madaniyat va til o'rtasidagi munosabatlarni o'zaro bog'liqligi haqida fikr yuritadi. Etnolingvistika tilning etnik jihati va etnosning lingvistik xususiyatlarini ifodalash, ichki va millatlararo aloqalardagi etnolingvistik jarayonlar, etnik jamoalarning shakllanishi va faoliyatida tilning o'rni, til va an'anaviy madaniyat, tafakkurning etnik o'ziga xosligi, dunyo tillarining etnolingvistik tasnifini ifodalaydi. Tilshunoslik tabiiy til, uning tuzilishi va qonuniyatlarini o'rgansa, etnolingvistika xalq madaniyatining tildagi ifodasini o'zida namoyon etadi, ya'ni tilda o'z aksini topgan rasm-rusum va odatlar, tilning paremiologik fondi, til etalonlari, imo-ishora va ramzlar, tildagi o'xshatish va metaforalar, antroponimlar, nutqiy etiket shakllarini o'rganadi. Etnolingvistika tilning etnik jihati va etnosning lingvistik xususiyatlarini ifodalash, ichki va millatlararo aloqalardagi etnolingvistik jarayonlar, etnik jamoalarning shakllanishi va faoliyatida tilning o'rni, til va an'anaviy madaniyat, tafakkurning etnik o'ziga xosligi, dunyo tillarining etnolingvistik tasnifini ifodalaydi. O'z mohiyatiga ko'ra qiyosiy tarixiy tilshunoslik bir vaqtning o'zida etnolingvistikaning predmet yo'nalishlaridan birini, til oilalari so'zlovchilarining qadimiy etnik tarixini shakllantirdi, yigirmanchi asrning boshlarida paydo bo'lgan etnolingvistik g'oyalarni rivojlantirish dastlab, F.de Sossyur (1857-1913) tomonidan yaratilgan tilshunoslikning tizimli nazariyasi: "Millatning urf-odatlarini uning tilida aks etadi, boshqa tomondan, aynan til millatni shakllantiradi" degan fikri etnografiyada strukturalizmning shakllanishiga, jumladan, Leyden maktabi, kognitiv antropologiya, ikkinchi darajali modellashdirish tizimlari maktabi va hokazolarga ta'sir qildi, ammo etnolingvistikani mustaqil fan sifatida shakllanishi F.Boas kabi amerikalik olimlarning faoliyati bilan bog'liqdir. Tadqiqot davomida etnolingvistikaning xalq madaniyati, millat va elatlarning urf-odatlarini, paremasi va birqancha etnik jihatlarini til nuqtai nazaridan o'rganish, lingvistika sohasida mutaxassislarini kasbiy tayyorlashdagi ulkan imkoniyatlari ochib berilishiga zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: etnolingvistika, nutqiy etiket, etnik omillar, til va madaniyat, komparativistika, pragmatolingvistika, psixolingvistika, mifopetik ijodkorlik, diaxronik etnolingvistika, ma'naviy madaniyat tarixi.

SUGNAKLAR KIMLER? TÜRK MÜ, FARS MI, ARAP MI?

Zhazira OTYZBAY¹³⁰

ÖZET

XI. yūzyilda Kaşgarlı Mahmut tarafından "Divanü Lügati't-Türk" eserinde "Sugnak" Oğuzların yaşadığı şehir olarak belirtilmektedir. Tarihte birçok şehir adının o şehirde yaşayan halkın adıyla adlandırıldığı bilinmektedir. Bu tarihî şehir, günümüzde Kazakistan'ın Kızılorda vilayetinde bulunan Janakorgan şehridir. Şehrin eski adı Barthold'a göre XII. yūzyilda Sugnak-Korgan şeklinde geçmektedir. Daha sonraki dönemlerde bu şehir Sıganak biçiminde anılır. "Sugnak" adının araştırma konusunun öznesini oluşturmasının başlıca sebebi bu adın günümüzde Kazakistan'ın güney kısmında yer alan Sırderya (Seyhun) nehrinin havzasında bulunan Kızılorda ve Türkistan vilayetlerinde ve Özbekistan'da yaşamakta olan "Sunak" adını taşıyan topluluktur. Sunaklar kendilerinin Arap kökenli olduklarını ve soylarının Hz. Ebubekir'e dayandığını belirtmektedirler. Soyağaçları ile ilgili kayıt tutularak şecereleri de yayımlanmıştır. Bilindiği üzere birçok Türk boyu henüz konar-göçer hayat sürerken Sunaklar yerleşik hayat sürmüş, tarım ve ticaretle uğraşmışlardır. Orta Asya'da yaşayan Sunaklar genellikle İslamî muhafazakâr yaşam sürdürerek Sovyet döneminde bile dinî inançlarına bağlı kalabilmişlerdir. Günümüzde Özbekistan'da yaşamakta olan Sunaklar Özbekistan vatandaşı

¹²⁹ Öğr. Gör. Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi. nurova1986@g mail.ru

¹³⁰ Dr. Öğr. Üyesi. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü jazirakentauly@gmail.com

olduklarından Özbek olarak kaydedilmiş, Kazakistan'da yaşamakta olan Sunakların bir kısmı Özbek, diğer bir kısmı Kazak olarak kaydedilmişlerdir. Kazak olarak kaydedilmiş olan Sunaklar Kazakların Üç Jüz boylar sisteminde yer almayan boylardan biridir. Kazakistan'da Sunakların kimliği üzerine tartışmalar halen devam etmekte olup araştırmacı M. Jabagin'e göre Kazak Sunaklar ile Ebubekir soyundan gelen Araplar arasında yapılan genetik araştırmada aralarında bir bağ bulgusuna rastlanmadığı tespit edilmiştir. Sunakların seçerisinde Mevlana Celalettin Rumi'nin de adının geçmesi dikkate değerdir. Bazı araştırmacılar Sunakların Fars, Tacik kökenli olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Ana dili, milletin kimliğinin belirleyicisidir. Bugün Sunak boyundan olan Kazaklar ana dili olarak Kazakça, Sunak olduğunu ileri süren tüm Özbekler ana dili olarak Özbekçe konuştuğuna göre, Arapça, Farsça veya Tacikçe değil; Orta çağda Sırderya nehrinin etrafında bulunan gelişmiş ticaret merkezleri olan şehirlerde hem Kıpçak boylarının hem Oğuz boylarının yaşadığı ve bu bölge için çetin mücadelelerin olduğu dikkate alınır, ayrıca Divanü Lügati't-Türk'te Oğuzların yaşadığı şehirler olarak belirtilen Sugnak ve Karnak şehirlerinde günümüzde ağırlıklı olarak kendilerini Sunak olarak adlandıran insanların yaşadığı dikkate alınır Sunakların Türk kökenli olup olmadığı araştırmaya açık konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan Özbekistan'ın Soğdiana bölgesinden çıkan yerleşik hayat benimseyen ve ticaretle uğraşan Soğutlar hakkında Barthold: "Soğutlar Orhon Yazıtlarında "Soğdak" şeklinde geçer ve Kaşgarlı Mahmut'a göre Argu'da (İsficab şehri ile Balasagun şehri arasındaki bölgede) yaşayan Soğutlar Müslüman idiler ve Türkleri kültürel bakımdan etkilemeden önce kendileri Türk dilini ve giyim kuşamını benimseyerek Türkleşmişlerdi" şeklinde yazmıştır (62). Bu bilgiler dikkate alınır günümüzdeki Sunakların Türkleşmiş ve Müslümanlığı kabul eden eskiden beri yerleşik yaşam süren ticaretle uğraşan Soğdakların devamı olabileceği de bir ihtimaldir. Eski Soğutlar Fars kökenli olarak bilinmekte olup günümüzde Orta Asya'da bir millet olarak varlığını sürdürmemektedir. Ancak günümüzde hem Kazaklar hem Özbekler arasında bir boy olarak geçen Sunakların kendilerini ayrı bir millet gibi tutması da Türklerle içiçe yaşayıp sonradan Türkleşen farklı bir toplum olduğunu belirtmek ihtiyacından doğmuş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu farklılık hissi kendileriyle aynı bölgede aynı kültürü yaşayan, aynı dili konuşan Kıpçak ve Karluk boylarından olmayışından kaynaklandığı kesindir. Kıpçak ve Karluk boylarından olmadığına ve Arapların kitle halinde bu bölgeye yerleştiğine dair tarihî kaynakların olmadığına göre, bir zamanlar Seyhun nehrinin havzasında yaşayıp X. yüzyılda İslamiyeti birçok yerli Kıpçak boylarından önce kabul eden ve Sugnak ve Karnak şehirlerinde yaşayan Oğuz boylarının bakiyesi olabileceği varsayımı da dikkate alınır günümüzde Kazakistan'ın güneyi ve Özbekistan'da yaşayan Sunakların Oğuz Türkleri veya eski Soğut kökenli olup olmadığı tarihçilerin araştırması gereken önemli konulardan biridir.

O'ZBEK TILIDAGI NUTQNI JONLANTIRUVCHI BIRLIKLARNING DISKURSIV XUSUSIYATLARI HAQIDA

Azamat BAXRONOVICH PARDAYEV¹³¹

ÖZET

Özbek dili sistemindeki işlevsel kelimelerin rolü, içerik kelimeleriyle ilişkisi, zenginleştirici kaynak ve yöntemleri, tarihsel ve evrimsel gelişimin ve konuşmadaki işlevsel stilistik ve önem taşıyan pragmatik özelliklerin belirlenmesi. Makalenin amacı, Özbek dilindeki işlev sağlayan kelimelerin dil sistemi içindeki durumunu tanımlamak, kaynaklarını göstermek ve zenginleştirmek, tarihsel ve evrimsel gelişim yöntemlerini ve ayrıca işlevsel olan stilistik ve önem taşıyan pragmatik özelliklerini ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: işlev sözcükleri, sözcük, biçimbirim, yardımcı, bağlaç, parçacıklar, dilbilgisi, işlevsel parçalar, Özbek dili, pragmatik-biçimsel çözümleme, işlevsel-anlambilimsel özellikler, söylemsel çözümleme.

¹³¹ Prof. Dr. Samarqand davlat universiteti O'zbek tilshunosligi kafedrası professori a_pardayev@mail.ru

ЮНУС ЭМРО ИЛОҲИЙЛАРИДА МУРШИД ОБРАЗИ

Зулайхо РАҲМОНОВА¹³²

АННОТАЦИЯ

Тасаввуфий адабиёт, сўфиёна лирикадаги бош маслак, ирфоний ғоя, ладуний рамз ва ишоратларни тўғри таҳлил ҳамда холис талқин қилишда ҳикматлардаги муршид образининг мавқеини теран англаш муҳим вазифалардандир. Зеро, адабиёт умумбашарий кечинмалардан баҳс этса-да, унда ҳар бир муаллифнинг ўзига хос ҳаёт йўли, эътиқоди, таълим-тарбия мактаби кабилар муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, Аҳмад Яссавийдан бошланган сўфиёна шеърят тасаввуфий ҳаёт ҳақиқатларидан иборат. Шу маънода бутун турк миллатининг қалбидан жой олган Юнус Эмро илоҳийларида ҳам унинг руҳий тарбияси, тариқат ҳаёти акс этган, шунингдек, нафс эврилишидаги ҳол ва мақомлари изҳори ўз аксини топган. Мақолада нафс тарбиясида комил бир муршиднинг муҳим ўрни ҳамда тасаввуфий адабиётда ҳам муршид образининг аҳамиятли роли муштарак ҳолда ёритиб берилди.

Муршид тўғри йўлга бошловчи, тариқат йўлбошчисидир. Ҳақ йўлчилигидаги мурид, аввало, комил бир муршид раҳнамолигида йўлда илдам давом этади. Бу пири комилнинг вазифаси Расулulloҳ (с.а.в.)га муҳаббат уйғотиш, шариати муҳаммадияни ҳаёт мезонига айлантиришдир. Алалоқибат Ҳақ йўлчиси тўғридан-тўғри мутлак муршид – Роббул оламин Аллоҳ таоло билан улвий бир робитага эришади. Мақолада Топдук Эмро, умуман, йўл раҳнамосидан бошлаб, Яратгангача бўлган робиталарнинг илоҳийлардаги бадий ифодаси ҳақида сўз юритилди. Энус Эмронинг фано уш-шайх, фано ур-расул, фанофиллоҳ мақомлари муршид образи талқини орқалиб ёритиб берилди. Шу баробарида ҳолдан-ҳолга, мақомдан-мақомга юксалишда муршидга бўлган эҳтиёжмандлик, унга бўлган том таслимиятнинг зарурлиги ҳам кўрсатиб берилди. Нафси амморадан нафси комилага юксалиш, албатта, Аллоҳнинг лутфи марҳамати остида ҳамда бир муршид остонасида йилларча тарбияланиб қўлга киритилиши хусусида назарий хулосалар билдирилди.

Юнус Эмро илоҳийлари бадииятидаги гўзаллик, рангинлик, ўзига хослик ҳам эътиборга олинди. Шу маънода муршид мазмун-моҳиятини кўрсатувчи раҳнамо, пир, соқий, эран, ишк, севги, Куръон каби истилоҳларнинг образ ва ифода муштараклигини кўрсатишдаги ўрни ҳам белгиланди. Натижада Юнус Эмро илоҳийларида нафс эврилишлари ифодасида муҳим аҳамият тутган Муршид сиймоси ҳақида яхлит бир тасаввур пайдо қилишга ҳаракат қилинди.

Калит сўзлар: муршид, иршод, тариқат, нафс, рух, тариқат, тасаввуф, шариат, робита, фано, мақом, ҳол.

О'ЗБЕК XALQ QO'SHIQLARINING IJRO KOMPOZITSIYASI

Dilshod Z. RAJABOV¹³³

ANNOTATSIYA

O'zbek nikoh to'yi marosimi verbal qismining muhim uzvlaridan biriga aylangan kelinsalom, yor-yor qo'shiqlarining kelib chiqishiga islomiy qarashlar yetarli ta'sir ko'rsatgan. Shuning uchun ular, odatda, eng avval Alloh taologa, payg'ambarlarga, choryorlarga hamdu na't aytish bilan boshlanadi.

Umuman aytganda, kelin salom janrida turli qiyofalar ta'rif-tavsif etilib, shu jarayonda ularning tashqi ko'rinishi, ichki dunyosi, xatti-harakatlari yoritiladi. Shuningdek, kelin salom qo'shiqlari ijrosi qat'iy kompozitsiyaga ega ekanligi kuzatiladi. Bu jihatdan, kelin salom qo'shiqlarining ijro kompozitsiyasini 1) kelin salomga chorlama; 2) kelin salom boshlamasi; 3) hamd; 4) na't; 5) kuyovning

¹³² Dr. ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти катта илмий ходими, филология фанлар. zuleyha2008@mail.ru

¹³³ Doç. Dr. (DSc) Buhara Devlet Üniversitesi filologiya fanlari doktori DSc (O'zbekiston BuxDU). 1972dzrajabov@mail.ru

yaqinlariga salom; 6) to'yda ishtirok etib, o'z xizmatini ayamagan kishilarga salom; 7) kuyov yashayotgan hududda alohida izzat-e'tibor qozongan turli kasb-hunar egalariga salom; 8) to'y ishtirokchilariga umumiy salom; 9) uy-ro'zg'or buyumlariga salom; 10) kelin salom tugallanmasi kabi mazmuniy qismlar tashkil etishi kuzatiladi.

O'zbek nikoh to'yi folkloriga aloqador yor-yor janri namunalari ham kelin salomlar kabi qat'iy ijro kompozitsiyasiga egaligi kuzatiladi. Ularning ijro kompozitsiyasi xususida ishning birinchi bobida izoh berib o'tilgan edi.

Yor-yorlar yakka holda ham, ko'pchilik bo'lib ham (xor sifatida) kuylanaveradi. Odatda, uning uzun-qisqaligi kelin boradigan manzilning uzoq-yaqinligiga bog'liq bo'lgan.

Farg'ona vodiysi, O'rta Zarafshon, Qashqadaryo va Xorazm vohasidagi yor-yorlarning ijrosi ohangi, hatto naqorati farqlanib turishi seziladi. Farg'ona va Toshkent vohasida «yor-yor» naqorati (radifi) ommaviyroqdir.

Kinna – davolash magiyasiga ishonch bilan aloqador marosim folklorining mustaqil, qadimiy va an'anaviy janrlaridan biri bo'lib, hozirgacha o'z ijrosini saqlab kelayotgani bilan e'tiborni tortadi. “Suqlanmoq, ko'zikmoq” holatlarini ifodalab keladigan kinna «kinna chiqarish» yoki «suq solish» ma'rosimlari jarayonida ijro qilinadigan qo'shiq nomini ham bildiradi. Ular profesional kinnachilar tomonidan aytiladi.

Kinna ijrochiligida so'z va xatti-harakat o'zaro qo'shib ketadi. Shunday bo'lsa-da, unda xatti-harakat birlamchi, aytimlar esa ikkalamchi ahamiyat kasb etdi.

Kinna kompozitsiyasi monologik-murojaat shakliga ega bo'lib, unda kinnachi inson badaniga kirib o'rnashib olgan deya gumon qilingan, tasavvur etilgan yovuz ruhlarga qarata “chiq” deb qat'iy buyuradi. Kinnalar she'riy bo'ladimi, nasriy bo'ladimi – ularda, avvalo, kinnachining o'z pirlaridan, aziz avliyolardan madad so'rashi debocha vazifasini o'taydi. So'ngra kinna quvishga kirishiladi.

Kinnalardagi an'anaviy kirish – kasb pirlaridan madad tilash bilan boshlanadi. Ularni Olim Qayumov “Shomon munjojootlari” deb o'rgangan.

Badik, odatda, inson badaniga turli-tuman toshmalar toshganda aytiladi. U ham qadimgi ajdodlarimizning yovuz ruhlarga ishonchi, animistik tasavvur-tushunchalari, muloqot (kontagioz) magiyasi haqidagi qarashlari asosida kelib chiqqan. Badik ijrochisi “badikxon” deb yuritiladi. Uni to'g'ri kelgan kishi ijro etib ketavermaydi. Yana u belgilangan kun va vaqtlarda o'tkaziladi.

Badiklarning asosiy mazmuni bemor badanidan kasallikni quvishga, uning tanasidagi toshmalarni ketkizishga qaratilgan. Shu sababli ularda ko'pincha do'q-po'pisa, murojaat, imperativ ohang yetakchilik qiladi. Badik matnida «ko'ch» buyruq fe'li ko'p takror etiladi.

Demak, xalq marosim qo'shiqlaridan ayrimlari qat'iy ijro kompozitsiyasiga egaligi kuzatiladi. Kelinsalomlar, yor-yorlar, kinna, badik (gulafshon) kabilar shular jumlasidandir.

Kalit so'zlar: Qo'shiq, kelin salom, yor-yor, kinna, badik, ijro kompozitsiyasi.

ALISHER NAVOIY IJODIDA TUSH MOTIVINING BADIY TALQINI

Ma'rifat BAQOYEVNA RAJABOVA¹³⁴

ANNOTATSIYA

Yozma adabiyot bilan folklor o'rtasidagi ijodiy aloqalar o'ziga xos badiiy an'ana bo'lib, muayyan estetik qonuniyatlar doirasida kechadigan jarayondir. Bu ijodiy aloqalar natijasida xalq og'zaki badiiy ijodiyotida yuzaga kelgan ko'plab janr, syujet, motiv va obrazlar, mavzu va badiiy detallar yozma adabiyotga ham ko'chib, ijodkor badiiy niyati va poetik iqtidoriga bog'liq holda talqin

¹³⁴ PhD. Doç. Dr. Buhara Devlet Üniversitesi BuxDU O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, filologiya fanlari nomzodi. marifat.bakaeva@mail.ru

topishi natijasida “folklorizm” va uning analitik, sintezlashgan, stilizatsion, etnografik tiplari paydo bo‘ldi. Folklorning yozma adabiyotga ko‘rsatgan ijodiy ta‘siri hamda adiblarning xalq og‘zaki ijodidan foydalanishdagi badiiy mahoratining o‘ziga xos qirralarini yoritib berish adabiyotimiz taraqqiyoti bilan bog‘liq ijodiy jarayonlarga daxldor g‘oyat muhim nazariy masalalarni keng ko‘lamda tahlil qilishga asos bo‘ladi.

Maqolada og‘zaki va yozma adabiyotda tez-tez murojaat qilingan tush motivi ulug‘ shoir Alisher Navoiy ijodi misolida tahlilga tortilgan. Tushning folklor va yozma adabiyotdagi funksiyasi shoirning “Xamsa” dostonlari va “Nasoyim ul-muhabbat” asarlari asosida qiyosiy tadqiq qilingan.

O‘ZBEK BOLALAR ADABIYOTIDA FOLKLOR JANRLARI STILIZATSIYASI ASOSLARI

Ra’no Z. RAJABOVA¹³⁵

ANNOTATSIYA

O‘zbek adabiyotining ajralmas tarkibi bo‘lgan bolalar adabiyoti rivojida folklor muhim omillardan biridir. Unda folklor janrlarini o‘zlashtirib, shu asosda yangi bir asar yaratish o‘ziga xos ijodiy jarayon tusini olgan. Ba‘zan bu holat adabiy ta‘sir samarasi sifatida ham izohlanadi.

Kattalar adabiyotidan ko‘ra bolalar adabiyotida folklor janrlari, obraz va motivlariga murojaat yanada ko‘proq kuzatiladi. Xususan, bolalar folkloriga aloqador alla, erkalama, hukmlagich, shuningdek, ham kattalar, ham bolalar folkloriga tegishli ertak, topishmoq, tez aytish singari janrlarning shakli, ifoda uslubi, obraz va motivlariga ayrim ijodkorlar qayta ishlov berishi natijasida stilizatsion folklorizm ko‘rinishlari paydo bo‘ladi.

Ertak janri stilizatsiyasi uchun ertak shakli (boshlanmasi va tugallanmasi) va ifoda uslubi (xayoliy yo hayotiy uydirma), mifologik obraz (Xizr, sehrgar chol yo kampir, uchar ot, oltin shoxli kiyik, dev, ajdar, jin, pari), tilsim predmetlar (qaynar xumcha, sehrlı oyna, sehrlı kitob kabi) va motivlari (evrilish, tush, sinov, shart qo‘yish, safar singari) vazifalari imkon qadar saqlanib, mazmun o‘zgartiriladi.

Ertaklar epik tur sifatida ko‘pincha nasriy bayonga asoslanadi. Shuning uchun xalq ertaklariga nasriy ertak sifatida ijodiy yondashilsa, ularga xos epik bayon uslubi yo‘qolib ketmaydi. She‘riy (poema) hamda dramatik ertaklarda esa yo‘qoladi. Shunday ekan, bu haqda bizgacha o‘z mulohazalarini bayon etgan folklorshunos I. Yormatov aytgandek, stilizatsiya jarayonida yozuvchi folklorga xos rivoyaviy bayon uslubini o‘zgartirmasligi har doim lozim bo‘lavermaydi. Yana u ta‘kidlaganidek, muallif har doim ham hikoyachi sifatidagina ko‘zga tashlanmaydi. Xususan, she‘riy va dramatik ertaklar stilizatsiyasida buning iloji yo‘q. Chunki she‘riy ertaklarda voqelik ijodkorning lirik kechinmalari asosida lirik talqin qilinsa, dramatik ertaklarda voqelik ikki personaj dialogi asosida yuzaga chiqariladi.

O‘zbek bolalar adabiyotida ertak janri eng ko‘p stilizatsiya qilingani kuzatiladi. Adabiy ertakchilik shakllanishi va rivojiga esa ikkita omil katta ta‘sir ko‘rsatdi: 1. Har qanday turdagi adabiy ertakchilik shakllanishiga xalq ertaklari g‘oyaviy-kompozitsion jihatdan asosiy manba vazifasini o‘tadi. Shoir-yozuvchilar xalq ertaklarining kompozitsion qurilishi, g‘oyaviy mazmuni, ya‘ni syujeti, obrazlar va motivlar tizimi, badiiy ifoda uslubi, tasvir va talqin tamoyillaridan foydalanib, she‘riy, nasriy va dramatik ertaklar yaratdilar. 2. Jahon xalqlari yozma adabiyotida ertak yaratish bo‘yicha orttirilgan boy tajribalar ham o‘zbek shoir va yozuvchilarining bu boradagi ijodiy faoliyatiga katta ta‘sir ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: stilizatsiya, ertak, epik tur, mifologik obraz, tilsim predmetlar, motivlar.

¹³⁵ Dr. f.f.f.d (PhD) Buhara Devlet Üniversitesi (O‘zbekiston BuxDU). dzrajabova@mail.ru

“CODEX CUMANICUS”UN AZƏRBAYCANDA ÖYRƏNİLMƏSİ

Lalə RASULOVA¹³⁶

XÜLASƏ

Bir çox tanınmış filoloq və tarixçi tərəfindən "Codex Cumanicus"un araşdırılması təxminən iki əsrdən artıq davam etmişdir. İlk dəfə J. Klaprot tərəfindən abidənin bir hissəsi (1828), 1880-cı ildə isə G.Kuun tərəfindən əsərin tam mətni nəşr olunmuşdur.

Müxtəlif ölkələrin türkoloqları tərəfindən tədqiqata cəlb olunan abidə XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Türkiyə türkoloqları tərəfindən müxtəlif səpkilərdə tədqiq edilməyə başlandı. 2015-ci ildə Mustafa Arqunşah və Qalib Günərin nəşr etdirdiyi 1079 səhifəlik "Codex Cumanicus" kitabı bu sahədə ortaya qoyulmuş ən dəyərli tədqiqat əsərlərindən biridir.

Azərbaycanda "Codex Cumanicus" haqqında ilk dəfə Bəkir Çobanzadə "Qırçaqların "Codex Cumanicus" yazılı abidələri və türk dillərində tələffüzün əsas problemləri" mövzusunda dissertasiya işi yazmış, lakin dövrümüzdə qədər gəlib çatmamışdır. Sonradan isə əsər geniş tədqiqata cəlb olunmamışdır.

F. Zeynalovun "Türkologiyanın əsasları", B. Xəlilovun "Türkologiyaya giriş" dərsliyində CC haqqında qısa məlumat verilmişdir.

M.Qırçaq və Q. Xanməmmədovun "Orta türk dövrünü xarakterizə edən abidələr" məqaləsində CC-nin dil xüsusiyyətlərindən bəhs olunmuşdur.

İmanyar Quliyev CC-nin leksik quruluşunu üzərində araşdırmalar aparmış və bu mövzuda "'Codex Cumanicus"da dini söz varlığı", "'Codex Cumanicus"da ad bildirən sinonim sözlər", "'Codex Cumanicus"da zaman və məkan anlayışı bildirən sözlər" adlı məqalələr nəşr etdirmişdir.

Bu yazımızda "Codex Cumanicus"un Azərbaycanda və Türk dünyasında araşdırılmasından ətraflı məlumat verəcəyik.

Açar sözlər: Codex Cumanicus, tədqiqatçı, araşdırmaq, mənbə, tarix.

АЛИШЕР НАВОЙИ ИЖОДИЙ МЕРОСИ ВА ПОЭТИК УСЛУБИНИНГ ТУРКИЯДА ЎРГАНИЛИШИ

Рохила УСМАНОВНА РУЗМАНОВА¹³⁷

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Марказий Осиё шоирларининг, хусусан, Алишер Навоий ижодининг усмонли турк шеъриятига кириб бориши ва бу жараён турк адабиётининг лирик ва лиро-эпик тараққиёти учун намуна вазифасини ўтаганлиги таҳлилга тортилади. Туркияда шоир ижодиётининг кенг ёйилиши, усмонли саройида Алишер Навоий ғазалларига назира ёзиш анъанасининг вужудга келиши, Аҳмад Пошо, Сайди Али Раис Котибийлар ижоди мисолида тадқиқ этилади. Аҳмад Пошо, Сайди Али Раис Котибий ва бошқа кўплаб усмонли турк шоирлари Алишер Навоийнинг ғазалларида мавжуд ғоя, мазмун ва шаклдан баҳраманд бўлиш орқали поэтик маҳоратларини оширганлиги, шунингдек, бир қатор лирик жанрлар тараққий этганлиги ёритилади.

Калит сўзлар: адабий таъсир, анъана, ижодий издошлик, назира, лирик жанрлар, поэтик маҳорат.

¹³⁶ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun doktorantı, e-mail: lale.haciyeva.1994@gmail.com

¹³⁷ Dr. СамДУ доценти, Самарқанд, Ўзбекистон, r-roxila@samdu.uz ORCID ID: 0000-0001-6539-0511

ALISHER NAVOIY BADIY ASARLARI ('FARHOD VA SHIRIN' DOSTON)DA ANTONOMAZIYALARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI TAHLILI

Yoqub SAIDOV¹³⁸

Dildora SALIMOVA¹³⁹

ANNOTATSIYA

Jahon tilshunosligida muayyan ijodkorning asarlari tilini turli aspektlarda o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Badiiy asarlardagi leksik birliklarning adabiy tilga munosabatini belgilash, lug'aviy-badiiy, ijtimoiy-estetik va tarixiy xususiyatlarini ochib berish hamda taraqqiyot bosqichlarini aniqlash dolzarb masalalardan hisoblanadi. Hozirgacha maxsus tadqiq etilmagan antonomaziyalarni har tomonlama o'rganish, tavsiflash, tasniflash, shuningdek, adabiy asarda tutgan o'rini aniqlash kabilar mavzu dolzarbligini belgilab beradi.

Dunyo tilshunosligida lug'aviy birliklar qiyosiy-tarixiy, sistem-struktur va antroposentrik lisoniy paradigmalarda bo'yicha tadqiq etib kelinyapti. Bu badiiy asarlardagi lug'aviy birliklarni leksik-semantik va lingvopoetik aspektida o'rganish muhim ahamiyatga egaligidan dalolat beradi.

O'zbek mumtoz adabiyotiga chuqur singgan san'atlardan biri talmehlarni lisoniy –poetik nuqtai nazardan tadqiq etib kelinmoqda. Ushbu tizim tarkibida asosiy o'ringa ega Alisher Navoiy badiiy asarlaridagi antonomaziyalarni leksik-semantik jihatdan o'rganish, ularning qo'llanish darajasini aniqlash, til sathlaridagi o'rini belgilash, badiiy-estetik hamda vazifaviy-mazmuniy xususiyatlarini aniqlash, lingvopoetik tahlilini amalga oshirish, shoirning antonomaziyalardan foydalanishdagi poetik mahoratini asoslash zaruratini yuzaga keltiradi. Sharq adabiyotida badiiy san'atlar muhim o'rin tutadi. Sharq adabiyotshunosligida antonomaziyalar talmih badiiy sa'ati nomi bilan qisman o'rganilgan. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, talmih boshqa badiiy san'atlar, chunonchi, tashbih, tamsil, irsoli masal, laff va nashr kabilar bilan birga o'xshatish asosidagi san'atlar turkumiga kiradi.

O'zbek tilshunosligi uchun Alisher Navoiy asarlaridagi antonomaziyalarning leksik-semantik jihatlarini yoritish, matndagi badiiylikni ta'minlashdagi o'rini ko'rsatish, yondosh ko'chim turlariga munosabatini aniqlashtirish, ko'chimlar tizimidagi o'rni va ahamiyatini ochib berish, leksik-semantik tabiati va structural-kompozitsion xususiyatlarini tadqiq etish, falsafiy, mantiqiy, lisoniy, semantik hamda badiiy-estetik, poetik xususiyatlarini yaxlit tahlil qilish muhim vazifalardan biridir.

O'zbek tilshunosligida talmeh badiiy san'atiga asos bo'luvchi birliklar lingvopoetika va antroposentrik yo'nalishda o'rganilib kelinmoqda. Antonomaziyalar badiiy asar estetik mohiyatini chuqur idrok etish va qulay anglanishda muhim lisoniy vosita bo'lib xizmat qiladi va uning ta'sirchanligini oshiradi.

Kalit so'zlar: antonomaziya, talmeh, trop, antropoetonim, metafora, metonimiya.

YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ'NA AÎT NÛSHALARIN TARÎHLENDİRİLMESİNDE KULLANILABİLECEK BAZI FONETİK ÖLÇÜTLER

Erkan SALAN¹⁴⁰

ÖZET

Eski Anadolu Türkçesinin başka bir deyişle Oğuz lehçesinin kuruluşunda Yunus Emre ve eserlerinin önemli bir yeri vardır. Türkçe eser yazmaktan imtina edildiği hatta Türkçenin hor görüldüğü bir dönemde eserlerini Türkçe yazmış olan Yûnus Emre, Oğuz lehçesinin yazı dili hâline gelmesinde de başat rol oynayan önemli simalardan biridir, belki de en önemlisidir. Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye olmak üzere iki eseri bilinmektedir. Çeşitli nüshaları tespit edilmiş olan Yûnus Emre Dîvânî, geçmişten bugüne çok okunan eserlerden biri olmuştur. Şair ve eserlerine ait bilgi ve belgeler gün yüzüne çıkıp

¹³⁸ Dr. Buxoro davlat universiteti professori, filologiya fanlari doktori. jadid-erk@mail.ru

¹³⁹ Buxoro davlat universiteti magistranti. furqatovnadildor@gmail.com

¹⁴⁰ Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Öğretim Üyesi. İletişim: salanerkan@yahoo.com

okundukça çeşitli alanlarla ilgili yapılacak bilimsel çalışmaların daha fazla artacağı aşikârdır. Bu bildiride, Yûnus Emre Dîvânı'nın istinsah tarihleri genellikle bilinmeyen yazma nüshalarının tarihlendirilmesinde kullanılabilecek bazı morfolojik ölçütlere yer verilecektir. Bunlar içerisinde değerlendirilebilecek {+vanın} teklik 1. kişi eki, {-eli} sıfat-fiil eki, {+Ø dapa} çekim edatı gibi yapıların Eski Anadolu Türkçesinde ve Yûnus Emre'nin eserlerindeki durumu ortaya konularak nüshaların tarihlendirilmesinde ölçüt olarak kullanılabileceği dikkatlere sunulacaktır. Zira mezkûr yapılar Anadolu sahasında 14. yüzyıldan sonra kullanılmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Eski Anadolu Türkçesi, Yûnus Emre Dîvânı, yazma nüsha, tarihlendirme.

TARİHÎ TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN DOĞUŞU

Bedri SARICA¹⁴¹

ÖZET

Her yazı dilinin oluşumu farklı sebep ve şartlara bağlıdır. Oğuzlar, Ön Asya ve Anadolu topraklarına gelmeden önce muhtemelen kendilerinden daha köklü ve güçlü diğer Türk devletlerinin yazışma yollarını benimsemiş olmalıdır. Oğuzlar Köktürklerin, Hazarların, Karahanlıların ve Gaznelilerin arasında çok defa mağlup bir güç olarak dışa itilmişti. Oğuzca, Türk dilinin farklı bir lehçesi olarak Kaşgarlı'nın Divânü Lugatî't-Türk'ünde zikredilir. Bu bildiride Oğuz Türkçesinin oluşma şartları, yazı dili haline gelişi, Anadolu sahasında eser veren şair ve yazarların Türk dili örgüsü, Türkçenin kullanıldığı sahalara, Farsça ve Arapçanın egemenlik alanları, yörüklük ve oturalık, Türk, Türkî Türkmen terimleri, olga-bolga sorunu ve Karamanlıoğlu Mehmet'in fermanı gibi birbiriyle iç içe çeşitli konular üzerinde durulacaktır.

YUNUS EMRE TÜRKMEN OKULLARINDA

Berdi SARIYEV¹⁴²

ÖZET

Çalışmada Türkmenistan'ın Türkmençe ve Rusça eğitim verilen orta okullarında Yunus Emre ve onun şiirlerinin öğrenimiyle ilgili bilgiler ele alınmaktadır. İlk önce Türkmenistan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan ve Türkmençe ve Rusça eğitim verilen orta okullar için hazırlanmış olan Türkmen edebiyatı ders programını detaylı inceledik. İncelemenin sonucunda Yunus Emre ve onun şiirleri hakkındaki bilgilerin Türkmen Edebiyatı Tarihi başlığı altında 8 sınıfta öğretildiğini tespit ettik. Bu programda Türkmen Edebiyatının Tarihine toplam kaç saat verildiğini öğrendik. Söz konusu Programa göre Türkmen Edebiyatı Tarihinin dört bölüme bölünerek öğretildiğini kaydettik: 1.Eski Türkmen Edebiyatı; 2.VII-IX Asır Türkmen Edebiyatı; 3.X-XVI Asır Türkmen Edebiyatı; 4.XVII-XX Asır Türkmen Edebiyatı.

Yunus Emre hakkında ilk bilgiler 2 saat ayrılan üçüncü bölümde verilmeye başlar. Sonra Yunus Emre için özel olarak 2 saat verilir. Programa göre Yunus Emre'nin hayatı ve eserleri, sonra Yunus Emre ile Mevlâna (Celalettin Rumi) karşılaştırılarak ortak yönleri hakkında öğrencilere bilgi verilir. Bununla birlikte öğrencilere şairin toplam dokuz şiiri öğretilir. Ayrıca öğrenciler Yunus Emre'nin edebiyat tarihindeki yeriyle ilgili de bilgi alırlar. Bundan başka da Yunus Emre'nin iki tane şiirinin öğrenciler tarafından ezbere bilmeleri ders dışı ödev olarak verilir. Tebliğimizde bunlar hakkında detaylı bilgiler verilecektir.

¹⁴¹Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. bsarica@pau.edu.tr

¹⁴²Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi. berdisariyev@gmail.com

KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDEKİ SES OLAYLARINA

ARTZAMANLI BAKI

Nariie SEİDAMETOVA¹⁴³

ÖZET

Her dilin bünyesinde kullanıldıkça ve geliştikçe bir takım ses olayları (ses düşmesi, ses türemesi, ses değişmesi, ses benzeşmesi vs.) oluşur. Dünyanın diğer dillerinin olduğu gibi Kırım Tatar Türkçesinin de geçmişten günümüze kendine has sesleri, ses yapısı ve özellikle de içinde barındırdığı çeşitli ses olaylarıyla dikkat çekmektedir. Ses olaylarındaki sebep-sonuç ilişkisini ortaya koyabilmek için, sık sık tarihî fonoloji üzerinde durulmalıdır. Ses olayları, tarihî olarak incelenmeli ve mutlaka ses olayının ilk ortaya çıkış dönemi belirtilmelidir. Bu soy çalışmaların yapılması Kırım Tatar Türkçesinin seslerle ilgili kurallarının tespit edilmesini sağlayacaktır.

Şu ana kadar Kırım Tatar Türkçesi ders kitaplarında ve bilimsel çalışmalarda ses olayları genelde yüzeysel bilgilerle ve eş zamanlı-art zamanlı oluşları dikkate alınmadan aktarılmaktadır. Çalışmamızda Kırım Tatar Türkçesindeki ses olaylarının oluşum aşamaları ve sebepleri ele alınmaktadır. Çağdaş Kırım Tatar Türkçesinin fonetik özellikleri Tarihî Türk Lehçeleri ile karşılaştırılmakta, ortak ve farklı yönleri ortaya konulmaya, Kırım Tatar Türkçesindeki ses hadiselerini mümkün olduğunca Tarihî Türk Lehçeleri temelinde tespit etmeye çalışılmaktadır. Kırım Tatar Türkçesi, Tarihî Türk Lehçelerinin devamı olmakla birlikte, onu ayırdığı hususlar da göze çarpmaktadır. Bu özelliklerin bir kısmının dilin doğal gelişim süreci içinde Tarihî Türk Lehçelerinde meydana gelen bazı ses değişmelerinin Kırım Tatar Türkçesinde daha ileri aşamaya varmasından, bir kısmının ise Eski Türkçe dönemi ses hadiselerinin devam etmesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Kırım Tatar Türkçesi, Tarihî Türk lehçeleri, tarihî-karşılaştırmalı ses bilgisi, fonetik olaylar, fonetik.

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОНОМАСТИКАЛЫҚ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ НЕГІЗ.

(Катонқарағай Ауданы Материалдары Негізінде)

Шынар БОТАЙҚЫЗЫ СЕЙТОВА¹⁴⁴

АҢДАТПА

Мақалада Шығыс Қазақстан облысы Катонқарағай ауданы тұрғындарының күнделікті тұрмысында қолданыста жүрген және бүгінгі күні жаз жайлауға, қыс қыстауға, күз күзеуге шығып, жайылым іздеп көшіп-қонып жүрмесе де бейсанасында мәңгіге жазылып қалған, тоғыз жүзге жуық жер-су атауларының ерекшелігі қарастырылады. Берілген өңірлік атаулардың басты ерекшелігі қоршаған ортаға лайық атаулардың қойылуы болып саналады. Мақалада атқарылатын шаруасына лайық, атап айтқанда алдындағы төрт түлігіне ұқсатудан, жан жануардың көптеп мекен еткен жеріне қатысты қойылған, халық жадында сақталып қалған тарихи оқиғаларға қатысты атаулар және сол жерді жеті атасынан бері мекен етіп келе жатқан адам атына қатысты атаулар басым көпшілігі болып саналатынына назар аударылады. Жергілікті халық, негізінен, мал шаруашылығымен айналысқандықтан, жер жағдайын мал бабына қарай реттей отырып, қонысының басты ерекшелігін баса көрсететін айшықты белгісін атау ретінде уәждеуі жер-су атауларының қазақ үшін маңызды екенін көрсетеді.

Кілт сөздер: жайлау, қыстау, Катонқарағай, сұхбат, жер-су атаулары, ауыл.

¹⁴³ Dr. Öğr. İstanbul Üniversitesi. İletişim: arslanqiz@yahoo.com. nariye@mail.ru

¹⁴⁴ Prof. Dr. Қазақстан Республикасы, Семей қаласы Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті «Рухани жаңғыру» орталығының басшысы seitovashinar@mail.ru 8705-144-81-82

YUNUS EMRE'DE HOŞGÖRÜ BOYUTU

Meryem Aybike SİNAN¹⁴⁵

ÖZET

Yunus Emre, bir Tekke şairi midir veya Türk Tasavvuf Edebiyatının bir mutasavvıf mıdır? Yoksa Yunus'u her iki potada da varlık göstermiş bir hak aşığı olarak mı görmek gerekir?

Yunus Emre'yi mutasavvıf kişiliği ile mi yoksa şair kişiliğiyle mi tanıyoruz? Aslında bütün bu soruların toplamına evet demek gerekir. Yunus Emre, önce şairdir ancak şairliğinin mayası tasavvuftur, bu mayayı ruhuna çalan mekân Tekke'dir...

Yunus Emre, mutasavvıflar içinde "Hoşgörü" boyutuyla çok ayrı bir yerde görülmesi gereken bir halk aşığıdır. Onun dinler üstü, mezhepler üstü, düşünceler üstü bir bakış açısı vardır ve bu yönleriyle de birçok mutasavvıftan, halk aşığından ve din erbabından ayrılır.

Yunus, Hakk'a giden yolun üzerine hoşgörü, iyilik, erdem, fazilet, tevazu, ahlak, diğerkâmlık, merhamet ve vicdandan kuleler yapan ve aralarına gül kokuları serpiştirerek hak yolunda coşkun ırmaklar misali akan bir hoşgörü abidesidir.

Türkistan'da kök salan bu düşüncenin mimarı hiç kuşkusuz Hoca Ahmet Yesevi'dir. Ve Koca Yunus, köklerinin izini Tabduk Emre Dergahında aramış bulmuş ve izleri takip ederek öğretileriyle, verdiği mesajlarla yeni baştan Yesevi Atasına kavuşmuş bir Anadolu-Horasan erenidir.

İnsanlık onun "Hoşgörü" reçetesinden feyz aldığı, bütün öğretilerin üzerine bu reçeteleri bina ettiği gün dünya bir gül bahçesine dönecektir.

ÂŞIK PAŞA VE TÜRKÇEMİZ

Süleyman SOLMAZ¹⁴⁶

ÖZET

1272 yılında Kırşehir yakınlarındaki Arapkir'de¹⁴⁷ dünyaya gelmiş, Kırşehir'de şöhret bulmuştur.

Kaynaklara bakınca Elvan Çelebi dışında Âşık Paşa ile ilgili pek bilgi bulunmaz. Garib-nâme'sinde de bu konu ile ilgili olarak bilgi vermez. Ayrıca tezkire sahiplerinden sadece Lâtîfî (öl. 1582) ondan bahseder. Âşık Paşa için; onun velîlerden, âşık, ârif ve tarikat yolunda sahib-i maarif biri, aslen Acem sınır boylarından gelen ve Kırşehir'i vatan tutan bir aileden olduğunu söyler. Sonra Sultan Orhan devrinde Hazret-i Hacı Bektaş ile aynı çağda yaşadığını ve görüşüp sohbetinde bulduklarını zikreder. Ayrıca Âşık Paşa'nın büyük şeyhlerden olduğunu belirtip, zenginliğinden bahseder.

Âşık Paşa ledünnî ilminin yanı sıra Arapça, Farsça, Ermenice ve İbranice de öğrenmiştir. Aslında o bir düşünür (mütefekkir) olup meselelere bu gözle bakan bir kişiliktir.

Eserini Türk milleti için yazar. Türkçenin o devirde hor görüldüğünü, her dilin araş-tırılıp incelendiğini, öteki dillerde eserler verildiğini, Türk dili ile kimsenin ilgilenmediğini, bu durumu Türk milletinin de bilmediğini ve Garib-nâme adlı eserini bunun için yazdığını, böylece Türklüğün kendi dilinde eserler okuyup hikmetlere ulaşmasını ve mahrum kalmamasını ister.

¹⁴⁵ Gazeteci Türkiye Gazetesi meryemaybike@gmail.com

¹⁴⁶ Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. soylusolmaz@gmail.com

¹⁴⁷ Bugünkü konunun ne olduğu tam bilinmiyor.

Kısaca söylemek gerekirse Âşık Paşa eserini Türk milletinin hikmetlere ulaşması için Türkçe yazdığını ve mensubu bulunduğu millete bir armağan bıraktığını, böylece asırlar ötesinde hatırlanacağını düşünür.

АЙРИМ ЎЗБЕКЧА ТИББІЙ ТЕРМИНЛАР СЕМАНТИКАСИ ВА ЭТИМОЛОГИЯСИ

Баходир ТУРДИЕВИЧ СУЮНОВ¹⁴⁸

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақола ўзбек тилига оид тиббий терминларнинг семантикаси ва этимологияси масалаларига бағишланган. Унда ўзбек тилида фаол ишлатиладиган айрим тиббий терминларнинг келиб чиқиши (этимологияси), қўлланилиши ва лексик-семантик хусусиятлари ҳақида фикр-мулоҳаза юритилган.

Муаллиф мавзунини ёритишда мавжуд илмий манбалардан ўринли фойдаланган ва айрим фаол тиббий терминлар мисолида уларнинг луғавий ўзига хос хусусиятларини илмий-назарий жиҳатдан очиб берган. Луғатларда келтирилган далиллар асосида ҳар бир терминнинг этимологияси ва маъно хусусиятларини атрофлича таҳлил ва талқин қилган.

Ушбу масалада ўзбек ва рус тилидаги илмий манбалар ҳамда турли хилдаги луғатлар ва илмий тадқиқот ишларидан мақсадли фойдаланиб, ўрни билан айна тушунча ва ҳодисаларни ўзаро фарқловчи мисоллар ва далилларга мурожаат қилган, мавзу юзасидан тегишли илмий хулосалар чиқарган.

Айниқса, мақолада терминларни бошқа тил бирликларидан ажратиб олишда тилнинг ички ва ташқи тараққиёти нуқтаи назаридан ёндашилгани унинг амалий аҳамиятини оширган.

Муаллиф семаларни нафақат лексик маъно нуқтаи назаридан, балки тил бирликлари ва тил сатҳларининг барча семантик кўрсаткичлари бўйича семик таҳлил этиш зарур, деб ҳисоблайди. Маълумки, тил бирликларининг ҳар бир узвида семемалар мавжуд бўлиб, морфемадан бошлаб, матн даражасигача ҳаммасида маъно компонентлари бор. Тил сатҳлари уч ярусли бўлиб, уларнинг ҳар биридаги сатҳлар ва сатҳлараро семантик муносабатларни юзага чиқариш ва таҳлил этиш семалар асосида амалга оширилади, деб таъкидлайди.

Шунингдек, мақолада лексик бирликнинг янги маънога эга бўлиши тилнинг муайян ички ёки ташқи имкониятлари ва қонуниятлари асосида, ижтимоий ҳаёт, илм-фан, техника ва тафаккур тараққиёти табиий равишда рўй бериши каби лингвистик жараёнларга ҳам муносабат билдирилган. Жумладан, тилдаги сўзлар ва терминларнинг маъно тараққиёти янги-янги маъноларнинг пайдо бўлиши ва қўшилишига ёки аксинча, истемолдан чиқиб, барҳам топишига олиб келиши бир сўзнинг рамзий ҳамда амалий маънолари мисолида (чизмалар воситасида) тасвирланган.

Муаллиф сўзнинг маъноси тил, нутқ ва тушунча масалаларига ҳам алоқадор эканлигини таъкидлаб, хусусан, қуйидагиларни қайд этади:

Биринчидан, сўзнинг маъноси аслида бирор нарса, белги ёки ҳодиса бўлса-да, айна пайтда, киши онгида маълум тасаввур ҳосил этишга хизмат қилади. Маъно, шунингдек, сўзнинг товуш тизими билан узвий боғлиқ.

Иккинчидан, сўзлардаги шакл ва маъно тараққиёти узлуксиз давом этувчи жараён бўлиб, улар вақти-вақти билан турли лингвистик ҳодисаларни рўёбга чиқаради. Тилда сўзнинг лексик маъносини бошқа маъно турларидан фарқлаш масаласи белгиловчи ўрин тутади.

Юқорида таъкидлаб ўтилганларнинг барчаси ушбу мақоланинг илмий-назарий ва амалий аҳамиятини оширишга хизмат қилган.

¹⁴⁸ Др. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети 2-курс докторанти, филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) sadoqatnabixanovna@gmail.com

Калит сўзлар: термин, семантика, лексик бирлик, семасиология, метафора, семема, метонимия, компонент, морфология, эквивалент, этимология, коммуникация, лексема, сема, терминология, система, морфема, омоним, синоним, антоним.

MAHTUMKULU'NUN DÜNYEVÎ AŞKA YAZILMIŞ ŞİİRLERİNDE KADIN

Selcan SAĞLIK ŞAHİN¹⁴⁹

ÖZET

Mahtumkulu Firâki, klâsik devir Türkmen edebiyatının en önemli temsilcilerinden biridir. Fuat Köprülü, şairi bir “Nakşibendi dervişi” olarak ansa da Zeki Velidi Togan onun şiirlerini dinî içerikli olmakla birlikte halis tasavvuf eseri olarak görmez; onu bir “halk muallimi”, “halk felsefiyatı muallimi” olarak adlandırır (Aşırov 2014: 119). Türkmen halkı da onu şair olduğu kadar bir *felsefeçi* “filozof” olarak adlandırmaktadır (Aşırov 2014: 5). Mahtumkulu, Türkmenlere has mahalli temaları ve söyleyiş tarzını bırakmadan, kısmen farklı nazım şekilleri içinde, Yunus’la başlayan tasavvuf ve ilahî aşk konusunun yanı sıra Karacaoğlan’daki dünyevî aşk lirizm çizgisini takip ederek (Türkmen 2009: 20-22) eserler vermiştir. Mahtumkulu, şiirlerinde aile, yurt, devlet, siyaset, din, aşk, sosyal değerler, sağlık gibi çok çeşitli konulara değinmiş bir şairdir. Aşk temalı şiirleri ebedî aşka ve dünyevî aşka yazılanlar olarak ikiye ayrılabilir. Yusuf Azmun “Türkmen Şairi Mahtumkulu ve Onun Eserleri Hakkında Bilinmesi Gereken Konular-I” adlı makalesinde Mahtumkulu’nun “az” kullandığını belirttiği Feragî = Pıragı = Firâkî mahlasının aslında şiirlerini Mahtumkulu’ya mâl eden bir şaire ait olduğunu söyler (2012: 86). Bu şairin babası sürgün edilmiş ve kardeşi de hapse atılan biri olduğundan, bu mahlası aldığı bildirir. Bununla birlikte Mahtumkulu’nun dünyevî aşka veya dünyevî aşkla yazdığı şiirlerinin büyük bir çoğunluğunun sevdiği ama kavuşamadığı, bazı kaynaklara göre ise evlenip zamansız kaybettiği Menli için yazılmış oldukları düşünüldüğünde Ar. Firâkî “Ayrılık, ayrılık acısı, hicran” mahlası Mahtumkulu’ya da uygun görünmektedir. Şairin doğrudan Menli için yazdığı şiirlerinin sayısı hiç de az değildir. Onun çoğu şiirinin son dördlüğünde de Menli’nin adını anmadan geçemediği görülür. Menli dışında, şairin genel olarak bir kadında aradığı meziyetleri anlatan şiirleri de mevcuttur ki bunlar Karacaoğlan’inkilerle benzerlik gösterirler. Bu çalışmada, Mahtumkulu’nun bütün bu bahsi geçen şiirlerinde “kadın”ın yanı sıra, şairin hayatındaki kadınlar (anne, kardeş, eş, kız evlat) üzerinde de durulmaya çalışılacaktır.

YUNUS EMRE VE BABARAHİM MEŞREB’İN ŞİİRLERİNDE

“GÖNÜL” KAVRAMI

Süveyda ŞAHİN¹⁵⁰

Nergis BİRAY¹⁵¹

ÖZET

Bu bildiride, Türk edebiyatı ve Türk dünyasını ortak duygu dünyasında buluşturan 13. yüzyıl şairi Yunus Emre’nin *Risaletü’n-Nushiyye*’si ve *Divan*’ı ile 17. yüzyıl Çağatay edebiyatında olduğu kadar bugünkü Özbek edebiyatında da tasavvuf şairi olarak bilinen ve sevilen Babarrahim Meşreb’in *Divan* ve *Mesnevi*’sindeki şiirlerinde “gönül” kavramı ele alınacaktır.

Tasavvuf, kâinatı gönül gözü ile seyretmek anlamına da gelir. Bu da Hakk bilgisine ulaşmak için çok da kolay bir yol aşılmadığını göstermektedir. Yunus Emre ve Babarrahim Meşreb gibi bilge

¹⁴⁹ Doç. Dr. Ankara üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyesi saglik@ankara.edu.tr / selcansaglik@yahoo.com

¹⁵⁰ Arş. Gör. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. suveydasahin48@gmail.com

¹⁵¹ Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi. nergisb@gmail.com

kişiler bu yolu sözleri ile şiirleri ile insanlara anlatmak ve aktarmak için gayret ederler. Gönül gözü ile bu yola çıkabilmek ve bu gözle kâinatı seyredebilmek “seyr ü sülük” olarak adlandırılırken bunu gerçekleştirmeye çalışanlara da “sâlik” denir.

Tasavvufun merkezinde insan vardır. Tasavvuf, insanı kâmil insan yapmayı hedefler. Buradan hareketle gönül ve gönül terbiyesini gaye edinir. Çünkü gönül tasavvuftaki anlamı ile hem “Tanrı’nın tecelli ettiği yer” hem de “Tanrı’nın nazargâhı”dır. Tasavvuf ehli şairler de bu sebeple gönül mısralarında en özel ifadelerle ele almış ve en güzel sözlerle anlatmaya çalışmışlardır.

Bildirinin amacı; farklı coğrafyalarda farklı yüzyıllarda yaşasalar da aynı kökten gelen kültürel bir süreklilik içerisinde yer alan, Yesevî çizgisini devam ettiren ve bu anlayış çerçevesinde gönül kavramına mısralarında bolca yer veren Yunus Emre ve Babarâhim Meşreb’in kullanmış olduğu gönülle ilgili sözlerden hareketle her iki şairin “gönül dünyasına nüfuz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Babarâhim Meşreb, gönül, gönülle ilgili söz varlığı, aşk, tasavvuf, insan.

“SESLE” DERGİSİNDE YAYINLANAN YUNUS EMRE ŞİİRLERİ ÜZERE TEMATİK BİR İNCELEME

Refide ŞAINI¹⁵²

ÖZET

Bir gönül insanı, düşünürü ve Türk Halk şairi olan Yunus Emre, İslam dinin hoşgörüsünü, cömertliğini şiirleriyle yansıtarak yüzyıllardır insanlığa yol göstermiştir. Yunus Emre, Kuzey Makedonya Türk edebiyatında önemli bir etkiye sahiptir. 1965 yılında Makedonya’da yayınlamaya başlayan “Sesler” dergisinde; şiir ve hikâye gibi edebî türlerin yanında, dil araştırmalarından tarih ve sanat araştırmalarına kadar çok geniş bir yelpazede yazılar yer almıştır. Bu çalışmada “Sesler” dergisinde yayınlanan Yunus Emre şiirleri üzere tematik bir inceleme yapılmaktadır. Eserlerinde işlediği konular ve bu konuların sembolik değerleri belirtilmiştir. Onun şiirlerinde yer alan insana ve doğaya dair kavramlar ve bu kavramları karakteristik bir şekilde yansıtan bazı şiirleri seçilerek incelenmiştir. Günümüzde Anadolu’dan Balkanlar’a kadar geniş bir coğrafyada Müslüman Türk kültürünün izlerinin görülmesinde Yûnus Emre şiirlerinin büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Bu etkiler asırlardan beri Anadolu’da ve Rumeli’de faaliyet gösteren tarikatların ortak düşüncesi ve sesi haline gelmiştir. Böylece Türk tasavvuf edebiyatı sahasında kendine has bir tarzın kurucusu olmuştur.

Anahtar kelimeler: Sesler dergisi, Yunus Emre, İslam, Tasavvuf.

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ САЯСИ ФӘЛСАПАСЫ.

Tursyn SHANBAI¹⁵³

АННОТАЦИЯ

Мақала Әлихан Бөкейханның саяси фәлсапасына арналған. XX ғасыр басында Алаш алыптары қазақ даласына "Алаш қозғалысын" әкелді. Алаш қайраткерлерінің көсемі Әлихан Бөкейхан Еуразия кеңістігіне кеңінен танымал тұлға болатын. Ол еркіндік үшін күрестің жаңа түрі саяси күрестің негізін қалады. Әлихан Бөкейханның саяси фәлсапасы еркіндік жолында қазақ санасының оянуына ерекше ықпал еткен феномендік құбылыс болды.

¹⁵² Dr. Öğr. Ü. Uluslararası Balkan Üniversitesi-Üsküp Öğretim Üyesi. İletişim: refide.saini@ibu.edu.mk

¹⁵³ Uzm. Abay Müzesi

“QO‘Y” LMGi ASOSIDA SHAKLLANGAN O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA VARIANTLILIK

Maftuna JAMSHIDOVNA SHARIPOVA¹⁵⁴

ANNOTATSIYA

Maqolada “qo‘y” lug‘aviy-ma‘naviy guruhiga oid maqollardagi variantlilik hodisasi tadqiq etildi. Sababi, “qo‘y” asrlar mobaynida inson hayotida muhim oziq-ovqat mahsuloti (go‘шти, yog‘i), kiyim-kechak (teri, juni) sifatida katta rol o‘ynagan. Bundan tashqari, qo‘y eng pok – Behishtdan chiqqan. Ismoil alayhisalom joniga badal sifatida ham Jannatdan qo‘chqor yuborilgan. Shundan boshlab, odamni qurbonlikka so‘yish man etilgan. Rivoyatga ko‘ra, insonni Sirot ko‘prigidan ham qo‘y olib o‘tadi.

Qo‘y – go‘шти, jun, sut va teri olish uchun boqiladigan juft tuyoqli, kavsh qaytaruvchi uy hayvoni. U – quvushshoxlilar oilasiga mansub, ajdodi yovvoyi qo‘ylar (muflonlar, arxar, arkallardan) hisoblanadi.

Mavjud kalta dumli qo‘y zotlari muflonlardan, uzun dumli qo‘y zotlari va qorako‘l qo‘ylari arxarlardan, dumbali (hisori, jaydari va sh.k.) qo‘ylar arkallardan kelib chiqqan. Qo‘y bundan 8 ming yil avval xonakilashtirilgan.

O‘zbek tilshunosligida “qo‘y” lug‘aviy-ma‘naviy guruhiga qo‘y, qo‘chqor, qo‘zi, bo‘rdoqi, baqlan, hisori, arabi, merikos, kabi leksemalar kiradi. Xalq og‘zaki ijodida qo‘llangan birliklar tarkibida “qo‘y”, “qo‘chqor”, “qo‘zi” leksemalari faol, “bo‘rdoqi” leksemasi esa ayrim o‘rinlarda uchraydi. Hisori, arabi, merikos kabi leksemalarning qo‘llanishi esa kuzatilmaydi. Qo‘y leksemasi, ko‘pincha, himoyasiz, ojiz xalqni ifodalab kelishga xizmat qiladi. “Qo‘y” LMGi yuvvoshlik, itoatkorlik, vazminlik kabi ma‘nolarni ifodalash bilan bir qatorda ojizlik, himoyasizlik ramzi sifatida xalq og‘zaki ijodi namunalarida va badiiy asarlarda keng qo‘llanadi. Millatimizning butun hayotini qamrab olgan ulkan merosi, shubhasiz, xalq og‘zaki ijodi namunalaridir. Xalq og‘zaki ijodining salmoqli qismi esa maqollardan tashkil topgan. Til, falsafa va badiiy ijodning o‘ziga xos hodisasi sifatida yuzaga kelgan o‘zbek xalq maqollari folklorning ixcham shakl, ammo teran mazmunga ega bo‘lgan bir janridir. Maqollar xalqning ma‘naviy madaniyati, urf-odati, kasbi, turmushi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, qisqa, ixcham, ma‘no jihatdan salmoqdor birliklar sifatida davr ruhiga mos keladi.

“Hayvon” arxisemali maqollarda tayanch komponentlarning ifoda semalari shaxs tushunchasiga ishora qilishi hamda majoziy ma‘no anglatishi xonaki hayvonlar sirasiga kiruvchi “qo‘y” lug‘aviy-ma‘naviy guruhi asosida shakllangan xalq maqollaridagi variantlilik hodisasi asosida yoritildi. Leksik variantlar o‘z ichida so‘z turkumlari bo‘yicha guruhlariga ajratildi. Maqollar badiiy asarlardan olingan parchalar orqali izohlandi.

O‘zbek tilshunosligida iboralarda variantlilik hodisasi professor Sh.Rahmatullayev, maqollarda variantlilik hodisasi filologiya fanlari doktori B.Jo‘rayeva tomonidan tadqiq etilgan. Tadqiqotlar natijasidan kelib chiqqan holda “qo‘y” LMGi asosida shakllangan xalq maqollari tahlil jarayoniga tortildi.

Kalit so‘zlar: lug‘aviy-ma‘naviy guruh, qo‘y, qo‘zi, leksema, arxisema, variantlilik, maqol.

¹⁵⁴ Öğr. Gör. Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi Buxoro viloyati hududiy bo‘linmasi o‘qituvchisi Elektron pochta manzili: behruz.lux.stal.@93.mail.ru

ÖZBEKİSTAN'DA YUNUS EMRE ÇALIŞMALARI

Abdumurod TILAVOV¹⁵⁵

ÖZET

Yunus Emre Türkiye'de olduğu gibi Özbekistan'da da çok sevilen bir şairdir. Şiirlerinin Özbekçeye tercüme edildiği, üniversitelerin Edebiyat, Türkoloji bölümlerinin müfredat programlarından yer aldığı, bunun yanı sıra Özbek şarkıcıları tarafından söylenmesi bunun bir kanıtıdır.

Yunus Emre'nin şiirleri başta Özbekistan Halk şairi Cemal Kemal, ünlü şair Mirza Kencebek olmak üzere, birçok Özbek şairleri ve tercümanları aracılığıyla Özbek okuyucularının istifadesine sunulmuştur.

2020 yılında Mirza Kencebek tarafından tercüme edilip, Özbekistan Yazarlar Birliği'nin hamiyliğinde yayınlanan kitap Özbekistan Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Cumhurbaşkanı'na hediye edilmiştir.

Özbek bilim adamı Doç.Dr. Adhambek Alimbekov Yunus Emre şiirlerini konu alan “İshq asiribo‘lgan jon” (“Aşkın Esiri Olan Can”) adlı kitap yayımlanmıştır.

Konuşmada bu konulara değinilecek, Yunus Emre'nin Özbekçeye tercüme edilen şiirlerinden örnekler sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, aşk, tercüme, Özbekistan, araştırma.

ҚАЗАҚ ДАЛАСЫН ЗЕРТТЕГЕН НЕМІС ҒАЛЫМДАРЫ

Жансая.М.ТЛЕМИСОВА¹⁵⁶

АННОТАЦИЯ

Мақалада XVIII-XX ғасырлар аралығында қазақ даласы туралы құнды зерттеулер мен деректер қалдырған батыстық саяхатшылар мен ғалымдардың еңбектері қарастырылады. Солардың ішінде неміс ғалымдарының еңбектерін зерделеу басты назарға алынды. Қазақ даласының тарихы мен мәдениеті, этнографиясы, флорасы мен фаунасы, шаруашылық жүйесі мен әлеуметтік құрылымы көрініс тапқан бұл еңбектер бүгінгі таңда отандық тарихты зерттеудегі дереккөз болып табылады. Бүгінгі таңда шетелдік әдебиеттердегі қазақ тарихы, қазақ халқы және қазақ даласы жан-жақты зерделеуді, салыстырмалы талдауды және әдіснамалық тұрғыда ізерлете зерттеуді қажет етеді. Зерттеу жұмысымызда аталған мәселелерді негіздей отырып, тақырыптың тарихи сипатын ашуға талпыныс жасадық.

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ӘДЕБИЕТİNДЕГІ АЙТЫС ӨНЕРІ

Құралай ТӨЛЕБАЕВА¹⁵⁷

Аннотация

Туыс болып табылатын түрік пен қазақ халықтарында айтыс дәстүрі сақталған және бүгінгі күнде де ол өз өмірін жалғастыруда. Бірақ бұл дәстүрдің екі халықта қолданылуында да елеулі айырмашылық бар. Олай болса қазақ және түрік елінің ортақ мәдени құндылығы болған айтыстың ұқсастықтары мен айырмашылықтарына талдау жасау, тарихи даму кезеңін, бүгінгі күнге ұласу деңгейін қадағалап, ғылыми қорытындылар жасау, зерттеу әдебиет тарихында өзекті мәселе.

¹⁵⁵ Doç.Dr. Ali Şir Nevai Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi Öğretim Üyesi. a.tilavov@mail.ru

¹⁵⁶ Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің PhD докторанты.

¹⁵⁷ Doç. Dr. Қазақстан Республикасы, Семей қаласы Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті «Рухани жаңғыру» орталығының доценті tulebaeva82@mail.ru

Ертеде жазу өнері болмағандықтан қазақ халық ауыз әдебиетінің негізгі бір саласы айтыс өнері туды. Айтыс – қазақтың халық ауыз әдебиетінің әлеуметтік жүгі мол, кең өрісті үлкен бір саласы. Ол суырып салып айтатын тапқырлық, өткірлік мазмұнымен дараланады. Осындай әлеуметтік мәні зор бір алуан айтыстарды сол кездегі ел өмірінің көркем шежіресі деуге болады.

Мақалада айтыс сөзінің шығу тарихы, басқа халықтардағы айтыс өнерімен салыстырылып, ортақ қасиеттері анықталып, қазақ әдебиетіндегі осы өнердің қазіргі хал-жағдайы, болашағы туралы тұжырымдар жасалып, түйіндер ұсынылды.

Кілт сөздер: Қазақ, түрік, халық, айтыс, жанр, тақырып, көркемдік, халық ауыз әдебиеті, ортақ мұра.

TEZKİRE-İ ŞEYH SAFİ'DE ÇOK ŞEKİLLİ KELİMELEK

Feyza TOKAT¹⁵⁸

ÖZET

Tezkire-i Şeyh Safi, İbn-i Bezzâz'ın Safeviyye tarikatının kurucusu Şeyh Safiyeddin Erdebili'nin hayatını anlattığı Farsça Safvetü's-Safâ (Mevâhibü's-seniyye fi menâkibi's-Safeviyye) adlı eserinden XVI.yüzyılda Mevlânâ Muhammed b. Hüseyin Kâtib Neşâtî tarafından Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilmiştir. Eser, Erdebil Tekkesi ve Şeyh Safiyeddin Erdebili ile ilgili verdiği dinî ve tarihî bilgiler yanında geniş söz varlığı ile de Türk dili araştırmaları için önemli bir kaynaktır. Eski Anadolu Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesinin ve Çağatay Türkçesinin ses, yapı ve söz varlığı özelliklerini bir arada gösteren Tezkire-i Şeyh Safi'de bazen aynı kelime farklı şekillerde yazılmıştır. Bu bildiride Tezkire-i Şeyh Safi'nin Britanya Müzesi Add.18548 numaralı nüshasında farklı şekillerde yazılan kelimeler tespit edilerek, aynı kelimenin imlasında görülen bu çoklu şekillerin muhtemel sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Tezkire-i Şeyh Safi, İmla, Çok Şekilli Kelimeler

YUNUS EMRE'DE METAFORİK OLARAK SAYILAR (BİR, İKİ, DÖRT VE KATLARI)

Funda TOPRAK¹⁵⁹

ÖZET

Yunus Emre'de metaforik dil kullanımı yaygındır, sayılar onun için gerçek anlamlarının dışında bambaşka kavramların ifadesidir. Zıttı olmayan sayıların başında “mutlak birliği” ifade eden bir sayısı gelir.

Bir çeşmeden akan su acı tatlı olmaya

Edepdür bana yirmek bir lüleden sızaram (Tatçı:179)

“Bir çeşmeden akan su acı ve tatlı olmaz, benim onu yermem eleştirmem edebe uygun değildir, ben bir çeşmenin lülesinden akmaktayım”

Varlıkların yaratılıştaki çeşitliliği ve zenginliğini çeşme metaforuyla veren şair çeşmenin bir lülesinden akan suyun acı ve tatlı olarak ayırt edilemeyeceği gerçeği ile yaratılanların iyi ve kötü olarak ayırlamayacağı gerçeğini hal dilince örtüştürmektedir. Yaratanın yarattıklarını eleştirmek, ona acı demek kendisi de bizzat yaratılmış olan insan için ayıptır, edebe aykırıdır.

Ezelî bu ‘ışkî ben bu mülke sürüp geldüm

¹⁵⁸ Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi. ftokat@pau.edu.tr

¹⁵⁹ Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi fundatoprak@yahoo.com

Biridüm anda şeksüz uş yine bire geldüm (Tatçı:185)

Birdenbire gelmek deyiimiyle mutlak birlіге гidişi yokluktan varlıға geçіşi ifade eder. İki sayısı ise Yunus Emre’de dualiteyi ve birlіğin zıtlıғını gösteren bir metafordur. Birlіğin vahdeti ifade etmesinin karşısına “іkilіği” koyar.

Geçdüm hod-bîn ilinden el çekdüm dükелinden

Ol ikilik babından birlіге bitüp geldüm (Tatçı:189)

“Bencilерin ülkesinden vaz geçtim, tamamından elimi çektim, o ikilik kapısından geçip birlіkte tamamlanıp geldim”

Yunus Emre’de iki, zıtlıғın sayısıdır, iki dünya/iki cihan “dünya ve ahiret”, iki dava “dünya sevgisi/ aşk yolu” anlamlarında kullanılırken ikilik terimi ile senlik/benlik ayırımını anlatır, Varlıkta birlіğin zıddıdır ikilik, ikilik olan yerde ona göre birlіkten söz edilemez.

Yunus Emre’de dört ve dört sayısının katları da sıkça geçer. Anasır-ı Erbaa terimi yani dünyanın yaratılırken dört unsurdan oluştuğu fikri ile birlіkte dört sayısının tasavvufta dört makam, dört menzil, dört kapı metaforları onun şiirinde pek çok kez geçer. Dört tekbir namaz tabiriyle o aslında son yolculuға gönderimde bulunur.

Oğlan gider danışmana saladur dosta düşmana

Şol dört tekbir namāzıla vaktim tamam kılam birgün (Tatçı:252)

Dört sayısının katları da Yunus Emre’nin şiirlerine örtülü anlamlarla girer, bir gömleге sığdırılan kanaat makamının aşamalarının bu sayıyla ifade edildiğini görmek mümkündür.

Sabrıla kanā’atı viribidüm bunlara

Kırkını bir gönleге kanā’at kılan benem

Ol kırkdan birisine çaldımdı neşteri

Kırkıdan kan akıdup ‘ibret gösteren benem (Tatçı:195)

Bu çalışmada Yunus Emre’de metaforik bir anlatımla ifadesini bulan bir, iki, dört ve katlarının anlamları üzerinde durulacaktır.

МӘШҺҮР ЖҮСІП – СӨЗ ҚҰДІРЕТІ

Айтмухамет ҚАСЫМБАЙҰЛЫ ТҰРЫШЕВ¹⁶⁰

АНДАТПА

Мәшһүр-Жүсіптің-әлемдік тілдік бейнесі әлі толық ашылып болған жоқ. Демек, ақынның шығармашылығын антропологиялық тұрғыда зерттеу күнкүрғатпайтын міндет. Философтар-Гегель, Фейрбах, Гулыга т.б. антропоцентрилік (антропоэцентрик) мәселелерге философиялық тұрғыдан келген. Тұлғатану ол – Мәшһүр-Жүсіптің ұлттық болмысын жете зерттеу арқылы ғана ашылады. Ол үшін қоғам – табиғат – адам байланысы оның ішінде адамдардың қарым-қатынасы, сыртқы қоршаған ортаны танып білу (таным) тіл арқылы жүзеге асады. Ұлттық мінез дегеніміз- белгілі бір ұлттың өзіне ғана тән, өзгеше мінез-құлықтарының жиынтығы емес, жалпыадамзаттың мінез-құлықтардың өзгеше әмбебап жиынтығы екендігін ғалымдар айтып жүр. Кей жағдайда, әлемнің тілдік бейнесін де тұлға арқылы ашуға болатыны көрінді. Осы орайда, Мәшһүр-Жүсіптің 20 томдық шығармалар жинағы арқылы жалпы түркі, шығыс, орыс-еуропа мәдени-рухани байланысын тануға да әбден болады. Сол арқылы әлемнің рухани мәдениетіне де жол ашылатыны байқалады. әл-Фараби шешендік өнерді философияның құрамында қарастыруы тегіннен-тегін емес. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларындағы шешендік сөздер, риторикалық өнері – Ұлы Даланың есте жоқ ескі заманнан жеткен ауызша мәтіннің хатқа

¹⁶⁰ Профессор.ф.ғ.д., Қазақстан республикасы, Павлодар қаласы. «Торайғыров университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамы., «Филология» кафедрасы. Trushev56@mail.ru

түскен мәтіні, ұлттық коды. Айталық ым тілі, тұспал сөз, диалог сөз, дала соты лингвистикасы, жұмбақ сөз, жарыс сөз, сөз сұрау, дат айту (адамның дүниеге келгеннен, өлік жөнелту) лексикасы ұлттың расында да мінез-құлқын нақты көрсете алады. Ұлттық код ол - «алтын сандық» «кілт болмаса сандықты кім ашады» - деген өлеңнің әдемі жолдары еске түседі.

Кілтті сөздер: антропология, мінез-құлық, сөз өнері, тұлға, ұлттық мәдениет, ым тілдері т.б.

KAZAK DILINDE BITKI İSİMLERİNİN SENTAKTİK VEYA MORFOLOJİK YAPISININ YOLLARI

Aigul TURİKPENOVA¹⁶¹

ÖZET

Bitkiler, insanın hayatını sürdürülebilmesi; besin ihtiyacını karşılayabilmesi ve insan sağlığının korunması açısından önemli olan ilaçların hammaddesini oluşturması nedenleriyle büyük değere sahiptir. Bu nedenle her dilde olduğu gibi Kazak Türkçesi söz varlığında da bitkiler zengin bir söz hazinesini oluşturmaktadır. Kazak Türkçesinde bitki; öсімдік kelimesiyle karşılanmaktadır.

Makalede Kazak dilinde bitki adlarının oluşum yollarını, bitki adlarının kapsamını, anlamlarını ele almaktadır. Bitkiler sentetik veya morfolojik yapılarına göre sınıflandırılır: kök kişisel bitkiler, türemiş kişisel bitkiler, bileşik kişisel bitkiler, çiftli bitkiler (yani çift kelime şeklinde), iki (bazen üç) kelimeyi birleştirerek oluşturulan bitki isimleri.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, bitki adları, sentetik, morfolojik.

YUNUS EMRO – İLOHIY İSHQ KUYCHISI

Abdulla ULUG‘OV¹⁶²

ANNOTATSIYA

Yunus Emro islom adabiyotining mashhur namoyandalaridan biri bo‘lib, uning tasavvuf ta‘limotiga asoslangan she‘rlari mazmunan teranligi, shaklining soddaligi, ifoda uslubining ravonligi bilan diqqatni tortadi. Uning she‘rlarini aholining barcha tabaqasidagi kishilar osongina tushunadi. Soddalik, ixchamlik va ravonlik shoir she‘rlarining o‘ziga xos asosiy xususiyati sanaladi. Yunus Emroning o‘zbek tiliga tarjima qilingan she‘rlari avvalo o‘zining mana shu jihati bilan ajralib turadi. Uning she‘rlarida islom dinining insonparvarlik g‘oyalari ifodalanadi. Shoir she‘rlarida ilohiy ishq kuylanadi. Mazkur maqolada Yunus Emro she‘rlarining ushbu xususiyati haqida mulohaza bildiriladi.

Kalit so‘zlar: Yunus Emro, ilohiy ishq, she‘r, insonparvarlik, foniy dunyo, ezgulik, tasavvuf, ma‘naviy kamolot, shakl va mazmun, mavzu, qalb, pand- nasihat.

АЛИШЕР НАВОЙНИНГ “НАВОДИР УН-НИХОЯ” ДЕВОНИДА ИСО МАСИХ ОБРАЗИ ТАЛҚИНИ

Усмон ҚОБИЛОВ URALOVICH¹⁶³

АННОТАЦИЯ

Ушбу илмий мақола Алишер Навоий шеърлятида Исо Масих бадий образи талқини масаласини очиб беришга бағишланади. Унда шоирнинг “Наводир ун-нихоя” лирик девонида бу

¹⁶¹ Dr. Şakerim Üniversitesi. Aidilan_76@mail.ru

¹⁶² Doç. Dr. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti. e-mail: ulugovabdulla05121960@gmail.com

¹⁶³Doç. Dr. Самарқанд давлат университети доценти, филология фанлари доктори. usmonkobilov@gmail.com

тимсол бажарган поэтик функцияларга оидинликлар киритилади. Алишер Навоий лирикасида энг кўп тавсиф этилган образлардан бўлган Масих тимсоли ранг-баранг ғоявий-бадий ифодаларни юзага чиқаради. Мақолада “Наводир ун-ниҳоя”да Масих тимсоли орқали ифодаланган масалалар ҳозирги адабиётшуносликнинг янги таҳлил методлари асосида илмий тадқиқ этилади.

Калит сўзлар: Алишер Навоий шеърляти, образлар олами, пайғамбар сиймо, бадий тимсол, поэтик функция, қалб ва рух уйғоқлиги, талқин ва тавсиф, шакл ва мазмун, адабий жанр, бадий тавсиф, тасниф ва таҳлил

ЎЗБЕК ФОЛЬКЛОРИДА ЧОЙ ТАЛҚИНИ

Дармон САИДАХМЕДОВНА УРАЕВА¹⁶⁴

ANNOTATSIYA

Маълумки, чойнинг асл ватани Хитойдир. “Чой” сўзи хитойча бўлиб, “ча-ийе”, яъни “яшил барг” деган маънони англатади. Адабиётда “яшил барг” тимсоли эса мангу тириклик, абадий ҳаёт, ёшлик ва навқиронлик, куч-қувват рамзини ифодалаб келади.

Чойнинг келиб чиқиши ҳақидаги ривоятлардан бирида айтилишича, қадимда хитой ҳоконларидан бирининг канизи кечирилмас гуноҳ қилиб, хомиладор бўлиб қолибди. Уни чўлу биёбонга ҳайдаб юборадилар. Ташналиқдан қийналган аёл ёнидаги бутанинг яшил барглари чайнаб, омон қолади. Бу мўъжизакор ўсимлик чой бўлади. Шу тариқа одамлар орасида унга “илохий ичимлик” мақомида қараб, “чойга сиғиниш” анъаналари келиб чиққан. Кейинчалик бу анъаналар бошқа ҳудудларга ҳам тарқала бошлаган. Жумладан, ХҲ асрда Японияда чойхўрлик маросими “тядо” деб аталади. Чой билан боғлиқ маросимлар, урф-одатлар ўзбеклар ҳаётига чуқур сингган борган. Лекин ўзбеклар орасида ҳам чой кишиларнинг турмуш тарзига хос анъаналар мазмунига сингиб улгурган. Жумладан, бир пиёла чойга таклиф қилиш ўзбекларнинг ўзига хос меҳмондўстлик фазилатини намоён этади. Келган меҳмонни бир пиёла чойсиз узатмаслик, совчиликка келган аёллар ҳузурда келинликка танланаётган қизнинг чой қуйиб узатиш маҳоратини намоён этиши ёки янги келинчак кўлидан чой ичиш қабилар ўзбекларнинг чой билан боғлиқ маданий-маънавий анъаналари даражасига кўтарилган одатлар сирасига киради. Ҳатто фарзанд кўриб, унинг тўйини кўролмаган ота-оналар ҳақида “Келин кўлидан чойлар ичмаган”и армон сифатида таъкидлаб ўтилади.

Халқ кўшиқларида рамзий образ сифатида учрайдиган ҳар бир атрибут “миф – маросим – фольклор”дан иборат мураккаб тараққиёт босқичини босиб ўтиб, рамзга айлангани англашилади. Жумладан, чой ҳам инсонларнинг ўсимликлар дунёси билан боғлиқ қадимги қадимги мифологик тасаввур-тушунчалари асосида магик қудратга эга деб қаралгани сабаб хоҳ тўй, хоҳ аза маросими бўлсин, инсон руҳини ҳимояловчи восита сифатида маросимларда қўлланади, уларга дахлдор кўшиқларда рамзий образ сифатида талқин этилган. Ўзбек халқ лирик кўшиқларида чойнинг ўзи, чой турлари (кўк чой, қора чой, сариқ чой, ширин чой, новвот чой, ширчой сингари) ёки чой ичишда ишлатиладиган предметлар (самовар, чойдиш, чойнак, пиёла) ёхуд чой билан истеъмол қилинадиган ширинликлар (асал, шакар, новвот, қанд, парварда каби) ранг-баранг рамзий маъноларда образлантирилганлигини кузатиш мумкин.

¹⁶⁴ Др. Ўзбекистон, Бухоро давлат университети профессори darmon.uraeva@mail.ru

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE KADIN İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR TASNİF

Gülsine UZUN¹⁶⁵

ÖZET

Tarih boyunca Türk kültüründe ve devlet geleneğinde kadın her zaman büyük bir role sahip olmuş, sadece sosyal hayatta aileyi oluşturan temel unsurlardan analık ve kadınlık görevi ile yetinmemiş, at binip kılıç kuşanarak, eşinin yanında savaflara katılarak siyasi hayatta da etkin bir konumda yer almıştır. Bir milletin kimliğini oluşturan unsurların bütünü olarak tanımlanan kültür kavramı, toplumun kadına verdiği değer ölçüsünde gelişme göstermiştir. Eski ve Orta Çağ medeniyetlerinde kadına isim dahi verilmezken eski Türklerde kadın ile erkek insani değerler açısından eşit haklara sahip olmuştur. Güçlü bir aile yapısına sahip olan Türklerin sosyal yapı içerisinde aile kavramı ile ilgili oluşturduğu söz varlığı, Türk toplumunun bu yapıya ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir. Kadına verilen değer Türklerin mitolojisinden yazıtlarına kadar her alanda varlığını hissettirmiştir. İslamiyet öncesi Türk destanlarında kadının yaratıcı Tanrı sıfatıyla ortaya çıkması, Umay ana miti, kadınların liderlik özelliklerinin vurgulandığı anlatılar ve Orhun yazıtlarında “Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl-teriş Kağan ile anam İl-bilge Hatun’u yükseltti” ifadesi, Türk kültüründe kadının toplumsal ve siyasi değerinin ne derece yüksek olduğunun birer göstergesidir.

Türk kültürü içerisinde bu derece büyük bir öneme ve saygın bir yere sahip olan kadın, genel Türk dili ve Kırgız Türkçesinde söz varlığı açısından da bu önemini ortaya koymuştur. Tarihten günümüze kadar doğrudan doğruya “kadın” kavramını karşılayan kelimeler yanında, kadının sosyal ilişkilerini, akrabalık bağlarını, onunla ilgili sıfatlar ve fiilleri, hukuki durumunu, ona ait kıyafet ve eşyaları karşılayan kelimeler, genel söz varlığı içerisinde oldukça geniş bir alana sahiptir. Kadın kavramı ve kadının toplum içerisindeki konumu ile ilgili şimdiye kadar birçok çalışma yapılmış, sosyolojik açıdan veya kültür ve dil dairesi içinde kadın fazlasıyla inceleme konusu olmuştur. Bu çalışma da öncelikle yazı ve konuşma dilinden, Kırgız Türkçesinin güncel ve diyalektolojik sözlüklerinden, halk kültürü örneklerinden, deyimlerden, atasözlerinden, akrabalık terimlerinden, kadın şahıs adlarından, kalıp sözlerden vb. derlenen kadın ve kadın dairesi içerisindeki söz varlığından yola çıkılarak Kırgız toplumundaki kadın algısını, kadına bakış açısını, kadının toplumdaki yerini ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

ESERLERİNİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ve TÜRKÇESİYLE TÜRK DÜNYASININ ORTAK İNSAN HAZİNESİ: YUNUS EMRE

Ali YAKICI¹⁶⁶

ÖZET

Milletlerin oluşumunu ve sürekliliğini sağlayan unsurların başında kültür gelmektedir. Kültürler, mitolojik temeller üzerine inşa ettikleri binalarını iç ve dış kaynaklarla besleyerek zenginleştirirler. Daha sonraki dönemlerde bu kültürel temeller üzerine birçok yeni binanın/ eserin kuruluşu gerçekleştirilir. Bu binaları/ eserleri gerçekleştiren mimarlar ise o kültürlerin zenginleşerek yaşaması ve gelecek nesillere aktarımını sağlayacak olan sanatçılar ve bilim adamlarıdır. Kültür adına kültürün temel yapısına uygun bir biçimde eser üreten bu mimarlar/ sanatçılar/ bilim adamları o kültürün yaşamış ve yaşamakta olan insan hazineleridir. Türk kültürünün bu anlamda yetiştirdiği birçok kültür hazinesi vardır. Bunlar; İslami dönemde önemli eserlere imza atmış olan Yusuf Has Hacıp’tir, Kaşgarlı Mahmut’tur, Edip Ahmet’tir, Hoca Ahmet Yesevi’dir. Türk kültürünün insan hazineleri zincirini oluşturan halkalardan biri de Yunus Emre’dir. Yunus Emre, 13. yüzyılda Türkiye sahasında yaşadığı bilinen bir insan hazinesi; bir mutasavvıf, bir düşünce adamı, bir şair, bir sanatçıdır. Kendisi Türkiye sahasında yaşamış olmakla birlikte kültürel temellerini Türk dünyasının ortak insan hazineleri olan Balasagunlu Yusuf Has Hacıp, Kaşgarlı Mahmut, Yüknekli/Semerklı Ahmet Edip, Türkistanlı

¹⁶⁵ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, gulsineuzun@hotmail.com

¹⁶⁶ Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Ahmet Yesevi'den alan Yunus Emre, eserlerinin temelini Türk dünyasının bu müşterek değerlerinin eserlerinden aldığı harçla atmıştır. Yunus Emre ayrıca bu ulu kişilerin eserlerinde kullandıkları dile yakın, yalın ve anlaşılır bir Türkçe kullanarak bu müşterekliği eserlerinde korumuş ve sürdürmüştür. Bu bakımdan Yunus Emre de eserlerinin dayandığı kültürel temeller ve kullandığı şiir ve gönül diliyle Türk dünyasının ortak insan hazneleri içindeki yerini almaktadır. Bu çalışmada, Yunus Emre'nin eserlerinde yararlandığı kültürel temeller ve kullandığı ortak Türkçeden örnekler verilerek konu belirginleştirilecektir.

BİRİNCİL UZUN ÜNLÜLERİN KARLUK GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDEKİ SES BİLGİSİ GÖRÜNÜMLERİ VE BU ÜNLÜLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

Süleyman Kaan YALÇIN¹⁶⁷

ÖZET

Türk dilindeki birincil uzun ünlülerin varlığına ilk kez işaret eden 19. yy.'ın ortalarında Yakut Türkçesindeki uzun ve ikiz ünlüleri Tatar (Mişer) ağızına ait dil malzemesiyle karşılaştıran Otto Böhtling olmuştur. Böhtling'den sonra ise birçok araştırmacı birincil uzun ünlülerle ilgili olarak zaman içerisinde çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların sonucunda ise genellikle birincil uzun ünlülerin Türkmen, Yakut ve Halaç lehçelerinde sistemli olarak korundukları, diğer lehçelerde ise düzenli olarak korunamayıp, çoğunlukla kısaldıkları veya kısılırken çeşitli seslik izler bıraktığı ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada Türkçe sözcüklerdeki birincil uzun ünlülerin, Karluk grubu Türk lehçeleri açısından uğramış olduğu ses değişimleri ve ses olayları Türk dilinin tarihî dönemleriyle de mukayese edilerek ele alınacak ve bu ünlülerin Karluk grubu Türk lehçelerindeki ses bilgisi görünümüleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Birincil uzun ünlüler, Karluk grubu Türk lehçeleri, ses bilgisi, ses olayları, seslik izler.

HAVAYOLU İŞLETMELERİNİN BEBEK DOSTU UYGULAMALARI

Mehmet YALÇIN¹⁶⁸

Sebahattin KARAMAN¹⁶⁹

ÖZET

Teknolojik gelişmelerin insan hayatına etkisiyle değişen tüketici karar verme ve satın alma davranışındaki değişimler şüphesiz etkisini ulaştırma sektöründe de göstermektedir. Yapılan araştırmalara göre günümüz tüketicisinin satın alma kararlarında çocuk, bebek ve genel olarak aile faktörünün de oldukça etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ulaştırma sektörü içerisinde turizm sektöründe en çok tercih edilen ulaştırma biçiminin havayolu olduğu düşünüldüğünde bebekli annelere yardımcı kriterlerin ön plana çıkartılıp, standartlarının belirlenmesinin müşteri odaklı pazarlama anlayışı benimseyen havayolu işletmeleri için gittikçe daha önemli olduğu düşünülmektedir. Yapılan ön araştırmalar kapsamında daha çok turizm alanında oteller için kullanılan çocuk dostu, bebek dostu, anne dostu kavramlarının ulaştırma sektörü içerisinde çok fazla ön plana çıkmadığı fark edilmiştir. Bu çalışmanın amacı Turizm sektörünün vazgeçilmez temel bir bileşeni olan ulaştırma sektörü içerisindeki havayolları işletmelerinde sunulan bebek dostu uygulamalarını incelemektir. Bu sayede, tüketici ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda havayolu ulaşımının pazarlama stratejileri içerisinde aile ve bebek kavramı ile havayolu ulaşımı seçimindeki aile-bebek kriterlerinin ön plana çıkartılması hedeflenmektedir. Ayrıca alanında öncü hava yollarının belirlenecek olan kriterleri baz alarak hangi uygulamalara yer verdiğinin

¹⁶⁷ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü/Elazığ. el-mek: skyalcin23@gmail.com

¹⁶⁸ Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Denizli Sosyal Bilimler MYO Seyahat Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü mehmetyalcin@pau.edu.tr

¹⁶⁹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü skaraman@balikesir.edu.tr

tespiti ilerde yapılacak olan çalışmalara da katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda dünyada en çok yolcu taşıyan ilk on havayolunun belirlenerek web siteleri üzerinden betimsel analiz yöntemi ile hizmet verdikleri bebek dostu uygulamalar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bebek dostu, Ulaştırma, Havayolu işletmeleri

O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA “AYOL” KONSEPTINING PRAGMATIK TAHLILI

Rahima YARASHEVA¹⁷⁰

ANNOTATSIYA

Mulki borliqning oliy xilqati sanalmish inson o‘z qiziqish va ehtiyojlarini qondirish maqsadida azal-azaldan boshlab dunyoni bilishga harakat qilgan. Uni olam va odam, ularning paydo bo‘lishi, voqelik qanday qonuniyatlar asosida yashashi, o‘zgarishi va taraqqiy etishi, umrning mazmuni, avlodlar ortidan avlodlar kelib-ketaverishida qanday ma’no borligi kabi masalalar doimo o‘ylantirib kelgan. Insonning tashqi olamni bilishga bo‘lgan intilishi muayyan davrga kelib, falsafiy-nazariy bilimni tarixiy zaruratga aylantirdi. O‘z navbatida, falsafa ijtimoiy hayotda insonning mohiyati, yashashdan ko‘zlagan maqsadi, oliy qadriyat ekani, ma’naviy omillari, borliqdagi o‘rni, munosabatlarining sabablari, ruhiy va moddiy ehtiyojlarini qondirish usul va vositalari-barcha-barchasini ko‘rsatib beradi. Shunday ekan, insonning ma’naviy barkamollikka yetishishida falsafaning o‘rni va ahamiyati kattadir. Falsafiy qarashlar tizimida muayyan tarixiy davrning talablari asosida kelib chiqqan axloqiy konsepsiyalar - “Axloq falsafasi” alohida o‘rin tutadi. Taraqqiyot davomida axloqning insonlarni va pirovardida jamiyatni rivojlantiruvchi kuch sifatidagi roli namoyon bo‘ladi, Qadimgi davrlardan boshlab, avvalo, insonlarning oila bo‘lib yashashni o‘rganishlari, oila a‘zolari o‘rtasidagi munosabatlar tizimi axloq me‘yorlari talablariga ko‘ra qaror topgan. Bu talablar avvalo, amaliy axloqning dastlabki namunalari-maqol va matallar orqali ifodalanadi. Bora-bora oila xalqning, millatning davomiyligini saqlaydigan, milliy qadriyatlarning rivojini ta‘minlaydigan, yangi avlodni dunyoga keltirib, uni ma’naviy va jismoniy barkamol qilib tarbiyalaydigan, jamiyatning asosiy bo‘g‘ini, negizi hisoblanuvchi muqaddas maskanga aylandi. Oilada ota-ona o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, halollik, poklik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi oliy darajadagi qadriyatlar ona suti, oila a‘zolari mehri va namunasi bilan bola xulqi, xatti-harakati mazmuniga singdirib boriladi. Hayot ilmida ona qiz bola uchun, ota esa o‘g‘il bola uchun ustoz, murabbiy sanaladi. Shuni ham ta’kidlash joizki, Sharqda farzandlar tarbiyasida, ayniqsa ayolning mas’ulligiga, oilada ayollar nufuziga, ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, himoya qilishga alohida e’tibor qaratilgan. Aslida arabcha “ayol” so‘zi “oila” so‘zi bilan o‘zakdoshdir. Shu boisdan oilaning fayz-u barakasi ham, oiladagi farzandlarning qanday insonlar bo‘lib yetishishlari ham ko‘p jihatdan ayolga bog‘liq, deyishadi. Qolaversa, biz yuqorida ta’kidlab o‘tgan milliy, ma’naviy qadriyatlarning shakllanishi va mustahkamlanishida ayollarning xizmatlari beqiyosdir. Oriyat, oqibat, hayo, mehr, muhabbat, vafo, sadoqat, mehnatsevarlik, saranjom-sarishtalilik, tadbirkorlik, uddaburonlik, hurmat, e’tibor, fidoyilik... Bularning umrboqiy qadriyat, shuningdek, axloqiy me‘yor va talab sifatida qo‘yilib, tilda “ayol” uzvli birliklar zanjiri vositasida mahorat bilan ifodalanganligini maqol va paremlar misolida kuzatishimiz mumkin.

Kalit so‘zlar: maqol, matal, konsept, axloqiy me‘yorlar, “ayol” uzvli birliklar zanjiri, milliy, ma’naviy qadriyatlar.

¹⁷⁰ Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi Buxoro viloyati hududiy bo‘linmasi o‘qituvchisi rahima1968@ g mail.ru

MİLLÎ UYANIŞA HİZMET EDEN BİR GAZETE: SÂDÂ-YI FERGANA

Veli Savaş YELOK¹⁷¹

ÖZET

Dünyada bilim ve teknikte, medeni hayatta ve edebî tefekkürde XIX. yüzyılın sonları ile XX. asrın ilk çeyreğinde ortaya çıkan yenilikler Türkistan'a da ulaşmış; Merkezî Asya, Kırım, Kafkas ve Volga boylarında şekillenen, yeni usuldeki eğitim öğretimin yaygınlaşmasına hizmet eden, demokratik gelişme için mücadele eden "millî uyanış" düşüncesini meydana getirmiş, böylece "cedit" hareketi başlamıştır. Bu düşünce Özbekler arasında da kendini tanıma ve benliğini anlama sürecini başlatmıştır.

Türkistan'ın genelinde olduğu gibi Özbekler arasında da ceditçi düşünce ve gayelerin şekillenmesinde, yayılmasında ve millî uyanış hareketinin vücuda gelmesinde matbuat önemli rol üstlenmiştir. Cedit düşüncesinin ve ceditçi gayelerin savunucusu ve temsilcilerinden Mahmuthoca Behbûdî, Abdullah Avlânî, Mirmuhsin Şermuhammet, Abdullah Kâdirî, Abdülhamit Süleymanoğlu (Çolpan), Ubeydullah Hocayev gibi aydınlar 1905 yılından başlayarak yayımlanan "El Islâh", "Yaş Şark", "İzhârü'l- Hak", "Kengeş", "Maârif", "Maârif- Medeniyet", "Meşreb", "Muştum", "Âyine", "Ang", "Sadak", "Tang", "Özgerişçi Yaşlar", "Uçkun", "Çayân", "Şark Çeçegi", "Hürriyet", "Sâdâ-yı Fergana" vb. gazete ve dergilerde yazılarıyla kendilerini göstermeye başladılar. Onlar bu gazete ve dergilerdeki yazılarında eğitim, din, millet ve vatan konularında dile getirdikleri fikirleriyle Türkistanlılar arasında millî uyanışa, benliğini tanıma ve anlamaya, azatlık hareketinin güçlenmesine, cedit düşünce ve hareketinin belirli bir mahiyete ulaşmasına hizmet ederler.

İçerisinde siyasetten magazine, ziraattan felsefeye pek çok konu barındıran süreli yayınlar başta edebiyat tarihçiliği olmak üzere tarih, eğitim, felsefe, sosyoloji gibi pek çok bilim dalına kaynaklık etmektedir. Onlar bunların yanı sıra yayımlandıkları döneme ait sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik pek çok konu hakkında bilgi vererek tarihî, sosyal, siyasi ve kültürel aktarımın da gerçekleştirilmesini sağlarlar. Neşredildikleri yıllar esasında âdeta bir döneme ışık tutan bu yayınlar geçmişle gelecek arasında köprü vazifesi görerek kültür taşıyıcılığını sağlayan büyük bir mirastır.

Sâdâ-yı Fergana gazetesi 3 Nisan 1914 - 26 Mayıs 1915 tarihleri arasında Fergana'da Özbekçe yayımlanan ilk gazete niteliğini taşımaktadır. Döneminin Ceditçi aydınlarından olan Âbid Mahmudov tarafından neşredilen bu gazete on günlük periyot esasında 123 sayı yayımlanabilmiş, 26 Mayıs 1915 tarihinden sonra hem maddi imkansızlıklar hem de siyasi baskılar yüzünden yayımlanamamıştır. Gazetenin yazar kadrosu içerisinde Türkistan'da eğitim, öğretim, kültür ve siyasete yön veren Aşurali Zâhirî, Şâkir Muhtarov, Abdullabek Musabekhocaoğlu, Nemenganlı Molla Dedemirza, Hamza Hekimzade Niyazi, Said Ahmet Vaslî, Muhammed Adil, Çolpan, İbrahim Devran, Abdulla Avlanî, Münevverkarî Abdürreşidhanov, Abdurrauf Muzafferov yer alır. Sâdâ-yı Fergana gazetesinin yazarlar kurulu, yayımcılık işinde takip ettikleri yol ve amaçlarını gazetenin 1. sayısında şöyle dile getirirler: "Gazeteyi neşretmekteki maksadımız elbette ticaret değil, belki halkımıza elimizden geldiği kadar hizmet etmektir. (...) Erbab-ı kalem ve eshaf-ı irfan için gazetemizin sütunları her zaman açıktır."

Bu tebliğde döneminin yenilikçi, ideolog, düşünür, yazar ve şairlerini bir araya getiren Sâdâ-yı Fergana gazetesinin yayımlanma süreci, şekil özellikleri, yayın politikası, yazar kadrosu ve neşredilen yazıların muhtevası hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: millî uyanış, cedit matbuatı, ortak kültür, dil birliği, Türkistan ortak miras.

¹⁷¹ Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. İletişim: velisavasyelok@yahoo.com, savas.yelok@hbv.edu.tr.

MANAS DESTANINDA UGUZ ve KIRUGUZ

Naciye Ata YILDIZ¹⁷²

ÖZET

Dünyanın en hacimli destanı olan Manas destanının Sagımbay Orazbakov, Sayakbay Karalayev, Cusup Mamay gibi büyük destancıardan derlenen varyantları, Kırgız kültürü açısından bir ansiklopedi niteliğinde olmasının yanı sıra, Türk tarihi ve soy bilimi açısından da önemli mesajlar, bilgiler içermektedir. Destanın Sovyetler Birliği zamanında yayımlanmış metinlerinde büyük ölçüde dini ve milli unsurlar destandan çıkartılmıştır ancak Kırgızistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra arşivlerdeki malzemenin yayımlanmasıyla, destanda yer alan birçok bilgi gün yüzüne çıkabilmiştir. Bu önemli bilgiler arasında Uguz ve Kıruguz boy isimlerinin kullanılışı da yer almaktadır. Sagımbay Orazbakov'dan derlenen destanın Manas dairesinde Uguz ve Kıruguz isimleri 163 yerde geçmektedir. Uguz ismi Oğuz Kağan ve Oğuz boyu için kullanılmaktadır. Bu varyantta Uguz Han, bütün Türk boylarının efsanevi atasıdır. Dolayısıyla büyük destancı Sagımbay Orazbak uulu, destan vasıtasıyla bütün Türk boylarının aynı soydan geldiğini ilan etmekte ve Oğuz Han'ın torunlarına Türk oğlu olarak seslenmektedir. Oğuz isminin boy adı olarak kullanıldığı yerlerde ise, Oğuzların Çinliler ile mücadelesi, yaşanan coğrafya ve bu coğrafyadan Oğuzların kopup göç etmesi, hayat kaynakları gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Destanda en önemli kullanımlardan biri de Kıruguz boy ismidir. Destancı, bugün Kırgız olarak adlandırılan bu Türk boyunun, bozkırda yani kırdan yaşayan Oğuz anlamında kullanılan Kıruguzlar olduğunu, Uguzlardan kırk boyun kıra çıkararak bu şekilde anıldığını birçok yerde ifade etmektedir. Kırgız adının etimolojisiyle ilgili birçok görüş vardır ve bu görüşlerden birine dayalı olarak Sagımbay Orazbak uulu'nun söylediği sözler halkın millî hafızasını göstermesi açısından önemlidir. Bu görüşe göre Uguz üst kimlik, Kıruguz ise alt kimliktir.

Bu çalışmada destanda geçen Uguz ve Kıruguz ile ilgili sözler tahlil edilerek Oğuzlar ve Kırgızlar ile ilgili görüşlere Manas Destanının bu varyantındaki tanıklıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

ALISHER NAVOIY “XAMSA”SINING USMONLI TURK ADABIYOTIGA TA’SIRI

Dilnavoz YUSUPOVA¹⁷³

Orifjon OLIMJANOV¹⁷⁴

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Alisher Navoiy ijodi o‘z davridayoq ko‘plab qo‘shni mamlakatlarning e‘tibori va qiziqishiga sazovor bo‘lgani, jumladan, Usmonlilar saltanatida Alisher Navoiy shaxsiyati va ijodiy merosiga qiziqish, muayyan asarlari ta‘sirida asar yaratish an‘anasi mavjud bo‘lganligi haqidagi mulohazalar yoritilgan.

Maqolada “Shams ul-millat” ijodining Usmonli turklari adabiyotiga ta‘siri shoir she‘riyatidan ta‘sirlanish, tazkirachilik yo‘nalishidagi ta‘sir, “Xamsa” dostonlariga javob yozish kabi 3 yo‘nalishda kuzatish mumkinligi va uchinchi yo‘nalish, ya‘ni Navoiy “Xamsa”sining Usmonli turklar xamsanavisligiga ta‘siri bilan bog‘liq ayrim masalalar ko‘rib chiqilgan. Bu davr adabiyotining yana bir yirik vakili Yahyobey Toshlijalining xamsanavislikka munosabati o‘ziga xosligi bilan ajralib turishi, 1550-1551-yillar oralig‘ida yaratilgan “Gulshan ul-anvor”, “Ganjinayi roz”, “Yusuf va Zulayho”, “Shoh va gado”, “Usulnoma” dostonlaridan iborat beshligi tarkibidagi “Gulshan ul-asror”, “Ganjinayi roz”

¹⁷² Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi naaciye.yildiz@hbv.edu.tr Orcid: 0000-0002-8351-4538

¹⁷³ Doç. Dr. Ali Şir Nevai Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi (ToshDO‘TAU) filologiya fanlari doktori *mumtoza_dil@mail.ru*

¹⁷⁴ Öğr. ToshDO‘TAU talabasi orifolimjon7597@gmail.com

va “Usulnoma” dostonlarining har uchalasi ham Nizomiy “Maxzan ul-asror”ga javob tarzida vujudga kelgan degan qarash adabiyotshunoslikda mavjud ekani, lekin uning “Gulshan ul-asror”i ko‘p jihatlari bilan Navoiyning “Hayrat ul-abror” dostonini eslatishi tadqiqotda ifodalangan. Har ikki doston muqaddimasini qiyoslashning o‘zi shunday xulosa chiqarishga asos bo‘ladi. Ma’lumki, Nizomiydan boshlab “Xamsa”ni “Bismilloh” oyati bilan boshlash an’ana tusiga kirgan bo‘lib, Nizomiydan so‘ng barcha xamsanavislar o‘z so‘zlarini ana shu oyat bilan boshlaganlar. Faqat Navoiyga kelibgina bu bob mustaqil basmala bobiga aylandi, ya’ni ushbu bob to‘lig‘icha “Bismilloh” oyati asosida qurildi. Toshlijali dostonida esa Navoiy boshlab bergan bu usul yanada rivojlantirilib, dostonning dastlabki uch bobi “basmala”ga bag‘ishlangan, boshqacha aytganda, unda “Bismilloh” oyatining kitobat san’ati asosidagi talqini 3 ta bobda alohida-alohida davom etadi.

Turkiy adabiyotdagi xamsanavislikka munosabat ham ko‘p jihatlari bilan forsiy adabiyotni eslatishi, Alisher Navoiy beshligi yaratilgandan keyin oradan yarim asr vaqt o‘tmay, xamsanavislik an’anasidan uzoqlashish hollari uchray boshlashi, bu xususiyat, ayniqsa, Usmonli turklari adabiy muhiti uchun xos ekanligi bilan xarakterlanishi qayd etilgan. Navoiy forsiy zabon shoirlarga turkiy tilda “Xamsa” yozish mumkinligini isbotlab bergan va murakkab adabiy vazifani ado etib bo‘lgandan keyin, turk dunyosi endi bemalol an’anaviylikdan chekinib, o‘zi istagan shaklda beshlik yaratish imkoniga ega bo‘lgani maqolada o‘z isbotini topgan.

Kalit so‘zlar: xamsanavislik, chig‘atoycha she’r, 3 yo‘nalish, adabiy ta’sir, basmala.

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SODDA GAPLARNING O‘RGANILISH TARIXI

Orziboni SUNNATOVNA YUSUPOVA¹⁷⁵

Maxliyo Jonuzok qizi RASULOVA¹⁷⁶

ANNOTATSIYA

Bugungi kunga qadar o‘zbek tilshunosligida grammatikaning bir qismi bo‘lgan sintaksis sohasida, jumladan sodda gap va uning turlari bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan, bir qancha darsliklar, monografiyalar nashr qilingan. Sodda gap turlari nafaqat nazariy jihatdan tadqiq qilingan, balki tarixiy, sistem-struktur, funksional-stilistik, lingvopoetik nuqtai nazardan ham o‘rganilgan. Ushbu maqolada sodda gap va uning turlari bo‘yicha o‘tgan asrning boshlaridan to bugungi kunga qadar yaratilgan ilmiy tadqiqotlar haqida qisqacha ma’lumot beriladi.

O‘ZBEK TILI ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TERMINLARINING O‘RGANILISHI

Shahnoza ZIYAMUXAMEDOVA¹⁷⁷

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada axborot-kommunikatsiya vositalarining hayotimizga jadal kirib kelayotgani va bu o‘zbek tilining lug‘at boyligida o‘z aksini topayotgani haqida so‘z boradi. Ma’lumki, tilning lug‘at boyligi doimiy o‘zgarishda bo‘ladi. Axborot-kommunikatsiya sohasining rivojlanishi bilan bu sohaning terminologik qatlami ham boyib borayotgani hamda bu terminlarni o‘rganish zamonaviy tilshunoslik talablaridan ekanligi ta’kidlab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Axborot-kommunikatsiya, leksik qatlam, terminologiya, omonimik holat, so‘z va affiksalar, kalkalash, taraqqiyot yo‘li, ilmiy izlanishlar.

¹⁷⁵ Dr. O‘zbekiston, Samarqand davlat universiteti orzuboni2@gmail.com

¹⁷⁶ O‘zbekiston, Samarqand davlat universiteti

¹⁷⁷ Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b. e-mail: shahnozaziyo@mail.ru

YUNUS EMRE’NİN DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE SİYASAL KUTUPLAŞMA SORUNUNA DAİR GÖRÜŞ VE KAVRAMLAR

Kürşad ZORLU¹⁷⁸

ÖZET

Türkiye’de 2021 yılının “Yunus Emre Yılı” ilan edilmesiyle birlikte bu konuda farkındalık oluşturmak ve toplumsal problemlere dikkat çekmeye yönelik çalışmaların önemi artmaktadır. Yunus’un düşüncesi sistemi ve yaklaşımı irdelendiğinde özellikle toplumu bir arada tutan ilke ve değerler üzerinde görece bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Bu kapsamda “hoşgörü”, “sevgi”, “karşıdakine saygı”, “kin gütmeme” vb kavramların zaman ve mekanı aşan bir nitelikte olduğu söylenebilir. Yunus Emre’nin yüzyıllar önce ortaya koyduğu bu kavramsal çerçeve doğrultusunda Türkiye’de son dönemde çokça seslendirilen “siyasal kutuplaşma” sorununun irdelenmesi katkı sağlayıcı olabilir. Siyasal kutuplaşma, partiler arasındaki derin görüş ayrılıklarının karşıtlık iklimine taşındığı ve söz konusu politikaların vatandaşa da benzer dağılımla yansması sürecidir. Ülkedeki farklı alt sistemleri de etkileyen bu sorunda siyasilerin, kamuoyu yapımcıların ve kanaat önderlerinin kullandığı dil ve söylem bir çözüm aracı olarak kullanılabilir. Bu çalışmada Yunus Emre’nin eser ve söylemleri siyasal kutuplaşma bağlamında incelenmektedir. Buna göre Yunus Emre’nin yaklaşımında hakaret, kavga, kutuplaşmaya imkan tanınmadığı gibi bunlara karşı tam bir direnç olduğu söylenebilir.

¹⁷⁸ Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü kzorlu77@gmail.com